

MÁRTON ÁRPÁD – CSEKE GÁBOR

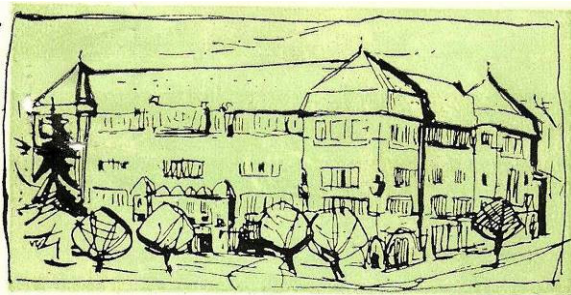
Színek a palettán

Beszélgetőkönyv

*Én iskolám, köszönöm most neked,
Hogy az eljött élet-csaták között
Volt mindig hozzám víg üzeneted.*

(Ady Endre: Üzenet egykori iskolámba)

Márton Árpád:

Sorok ötven éves születésnapomra

Vallomás? Önvallomás alkotásról, környezetről, a közösségről, amelyből vétettem? Ami meghatározta utamat, célomat és mondanivalómat?... Ott születtem, ahol az ég félgömb alakban borul a hegyekre. A hőmérő higanyszála itt süllyed mínusz alá legtöbbször. Gyergyóalfalu zord éghajlata határozza meg az emberek lelkiületét és munkához való viszonyát. Munkáim alaphangvételét itt kell keresni. Amit eddig sikerült megfogalmaznom, annak minden kis részlete – szálanként – ide kötődik. Keresgéléseim kimeríthetetlen és örökké visszatérő motívuma: az ember és a kenyér.

*Műteremben * Fotó Ádám Gyula*

Részlet egy 2006-os interjúból (Új Magyar Szó)

– Egyre jobban foglalkoztat az egykori iskolámhoz fűződő emlékek rögzítése. A marosvásárhelyi művészeti iskola döntő színhelye életemnek, ugyanakkor a jelenkori erdélyi festészet egyik meghatározó bölcsője, remek tanáraival együtt. Az itt végzetek, mai napig jó barátaim, teremtettek tulajdonképpen művészeti életet, ízlést és alkotó szellemet olyan városokban, mint Szászrégen, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelykeresztúr, Segesvár, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós. A rájuk való emlékezés, a tanulságok átmentése sürgető parancs. Érzem, hogy ha jövő év végéig nem készülök el az írással, akkor végleg bennem reked. Nem dicsekszem, mások állítják: talán én emlékszem a legpontosabban, legrészletesebben mindarra, ami velünk történt. Ahányszor összeülünk, elismerik: tényleg, ez is úgy történt, meg az is, ahogy elmesélem. És csodálkoznak: hogy tudtam ennyi mindent észben tartani?

Cseke Gábor:

Reggeli beszélgetések a műteremben

Régóta készülök arra, hogy meghitt beszélgetésben szóra bírjam életéről, pályafutásáról Márton Árpádot. Különösen, amióta megérintett az a mód, ahogyan egykori iskolájára, tanáira, diáktársaira emlékezett. Egy művész, akit nem minden áron a saját érvényesülése, befutottsága foglalkoztat, hanem az intézmény, a körülmények, amelyek vele együtt egy egész alkotó nemzedéket felszínre hoztak.

Teltek a hónapok, váratlan baleset érte a festőművészt: szülőfalujában járva, kertjükben a gyümölcsfák ágait akarta magas létráról fűrészszel visszavágni, amikor letörtött alatta a létra s ő pedig a működő druzsbával együtt a földre zuhant... Gyors orvosi közbelépésnek és szívós fizikumának köszönhetően pár hónap alatt felépült, de az önmagának tett ígéretből nem valósult meg semmi. Tudtam, amúgy is mekkora gond neki a fogalmazás, pedig élőbeszédben színesen, érzékletesen ad elő, legtöbbször rögtönöz, amikor nyilvános szakmai szereplésre kéri föl – egy-egy pályatárs, tanítvány munkáját beajánlani, értékelni –, szaktanulmányait, kritikáit sokáig odázgatja, amíg aztán végképp a körmére ég a gyertya, s akkor görcsösen, pánikszerűen kihordja.

Az a nagyívű vallomás, amire a 2006-os interjúban utalt, nem teljesíthető ki egyik napról a másikra. Az emlékezés, illetve a felejtés – Bajor Andor érzékletes hasonlata szerint – olyan, akár a sajt, amelyben a felejtés a lyukakat jelenti, s amíg a sajtkerék teljességgel összeérik, az emlékek összefüggő rendszerbe szerveződnek, időbe telik. Hogyan is foghatnánk ki az időt? – töprengtem...

És akkor elhatároztam, hogy nem várok tovább – 2007 őszét írtuk –, s kiugratom a nyulat a bokorból. Néhány év múlva Árpai barátunk betölti a hetvenedik évét, ilyen korban már csak jó sorsunk tudja, mi történhetik még velünk, meddig ér életünk mind jobban elvékonyodó vonala. Titkon fiatalkori rokonszenvem is közrejátszott abban a döntésemben, hogy kiprovokálom belőle élete, emberré válása emlékeit.

Egyetemistaként ismerkedtünk össze, 1959 nyarán, Ludason, mindketten az épülő cukorgyár munkatelepén bizonyítottuk időszerű hazafias lelkesedésünket. Ő a művészeti egyetem hallgatójaként, én magam mezei bölcsészhallgatóként... Együtt voltunk, egyazon táborban, de ők, a művészpálánták (mi

úgy neveztük őket egymás között, hogy *a piktorok*) mégis valahogy külön. Kis, vidám, összetartó csapatnak látszottal a többi kolozsvári egyetemista elvegyülő, kavargó tengerében. Étkezéskor is rendszerint különvonultak, az utcán csapatban jártak, s a munkatelepen is, az első napokat leszámítva, rövidesen kiemelt bánásmódban lett részük: amíg a nagy többség a leendő gyárhoz vezető vasúti szárnyvonal töltésének útját egyengettük, s az ott mindegyre lerakott teméntelen sódert lapátoltuk egyik helyről a másikra, sziszegve gyógyítgatva víz- és vérhólyagos tenyerünket, addig ők az étkezde épületének szél- és napvédett egyik tűzfala mellett kimerevített, több méter magas vászonpannó előtt, csinosan megácsolt kőműves állványon, jókora pemzlikkel egyvégtében festéket kengettek a vászonra. Napszámosmunkánk közben odaláttunk a piktorok csapatára, irigykedve lestük minden mozdulatukat. Csöppet sem kapkodták el a dolgot, sokáig nem is igen tudtuk eldönteni, mi kerülhet majd ki a kezük alól, pedig minden a szemünk előtt történt; a halvány, bizonytalan, kusza vonalak, a fakó festékfoltok, a jellegtelen, szürkés testszínű felületek csalódást keltettek bennünk, s fokról fokra megrendítették hitünket az addig feltétel nélkül csodált piktorok rendkívűliségében.

Hamarosan elterjedt a híre, hogy az ország nemzeti ünnepe, augusztus 23-a tájékán, az akkori pártvezető, Gheorghiu Dej készül meglátogatni munkatelepünket, hogy – reméltük – elismeréssel adózzon odaadó és lelkes munkánk iránt. Megtudtuk ugyanakkor, hogy a piktorok tulajdonképpen a mélyen tisztelt vezető arcképének megfestését kapták feladatul, hogy a vendég érkezétségig befejezzék a hivatalos fénykép alapján készülő, erősen felnagyított arcképet.

Később, egy újabb kószán érkező hír szerint, a várvavárt vendég mégsem talált elég időt magának ahhoz, hogy ellátogasson hozzánk, így aztán majd csak a kolozsvári egyetemek rektorai utaztak le, ünnepi terepszemlére. (A ludasi állomásról odáig tolatott különvonatuk épp azon a szakaszon állt meg, s ott ereszkedtek le az idős professzorok a hepehupás töltésre, ahol reggelenként lapátjainkkal csatasorba állítottak bennünket...)

A hír igaznak bizonyult: a piktorok – vagyis Árpiék – egyik napról a másikra leálltak a félig kész munkával, a kázinó melletti pannón ott maradt a bizonytalanul felvázolt, elfolyó, pöffeteg férfiarc kidolgozatlanul, az időjárás viszonyosságainak kitéve, a festőbrigádot pedig visszavezényelték az általunk végzett napszámos munkára, ami ellen – úgy láttam – a piktorok nem is igen tiltakoztak...

Egyszer finoman szóba hoztam Árpi előtt ezt az emlékeimet, amin ő meglepődött egy kissé, de aztán kajánul elnevette magát. Elmondta, hogy eleinte

kivétel nélkül örvendtek a megbízatásnak, jól jött nekik a napszámosmunkától elütő szakmai feladat, s azt remélték, hogy a pannó árnyékában a végtelenségig lophatják majd a napot, de mert a főnökök mindegyre látványos előrehaladást szerettek volna látni, azon voltak, miként cselezzék ki egymást; mindenki megpróbált kibújni a feladat alól. Végül már csak három-négy, szelídebb, szófogadóbb társuk mozgolódott az állványon... A magas-szintű látogatás lefújása megváltás volt a számukra: vége szakadt az alakoskodásnak, a csoportbeli torzsalkodásoknak, ravaszkodásnak. Mindenki láthatta: a művészkezekről sem volt idegen a lapátolás!

2007 novemberében érkezettnek láttam az időt arra, hogy nekivágjunk egy hosszasan ígérkező beszélgetésnek. Reggeleimet szabaddá téve, megegyeztem Árpival, hogy az interjút az ő műtermében bonyolítjuk le, a lehető legközvetlenebbül. Amennyiben elakadunk vagy nincs rá hangulatunk, esetleg nem érünk rá, minden további nélkül halasztunk. Semmit nem erőltetünk, de azért fegyelmet tartunk, nem hagyjuk kialudni az egyszer már meggyújtott tüzet.

Így is jártunk el: reggelente telefonon megbeszéltük, mihez is kezdünk aznap: találkozunk vagy halasztunk. Az interjúval töltött hetek-hónapok alatt – 2007 novemberétől 2008 januárjának végéig 12 alkalommal ültünk le a zsúfoltságában is meghitt, munka hangulatú műteremben, egy asztalon álló, méteresnél is nagyobb gipszszobor társaságában, amely egy székelyharisnyás, bakancsos, kezében palettát s ecsetet tartó legénykét ábrázolt, körülötte mindenféle húsos, buján növények tömkelege zöldellt, a legváltozatosabb nagyságú cserepekben.

Árpi elrévedezve maga elé nézve, máskor tekintetemet keresve mesélt, én erősen figyeltem, bár tudtam, hogy digitális hangrögzítőm szorgalmasan működik (amíg ki nem merül benne az elem), időnként feljegyeztem egy-egy eszembe ötlő kérdést, amelyeket a kellő időben később rendre fel is tettem, amiért is az eleinte egyenes úton beindult vallomásfüzér menet közben mind ugrabugrálósabb, mozaikszerűbb lett, mintha egy óriási freskó felületét tetszőlegesen fednénk be, hol itt, hol ott a kidolgozott részletekkel, szeszélyes összevisszaságban, amíg aztán végül minden a helyére kerül.

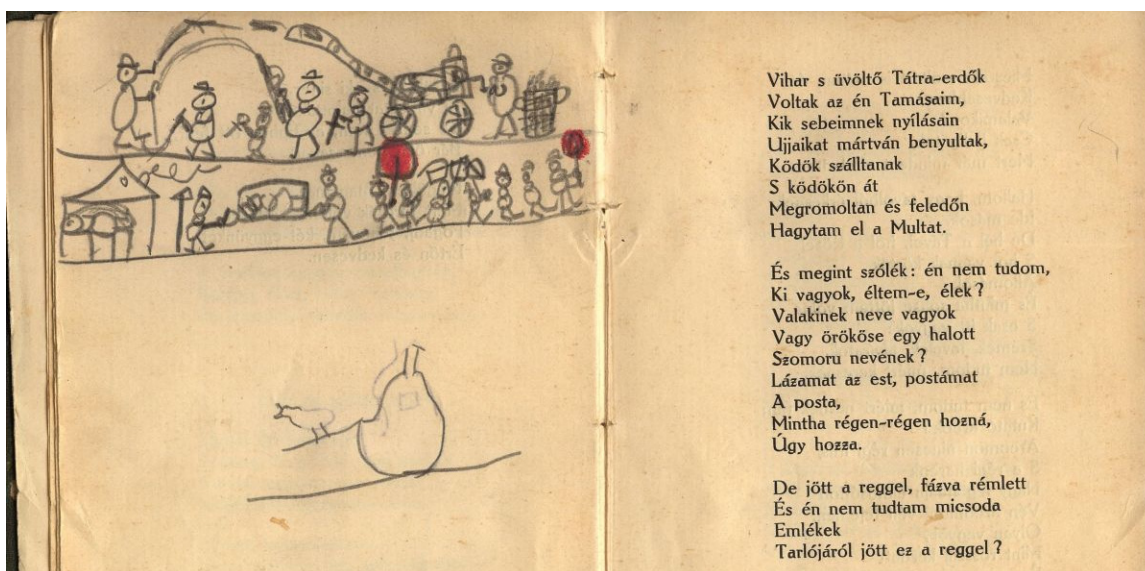
Találkozásaink mindegyikén egy-másfél órát tartott Márton Árpád soros vallomása, amit aztán odahaza késedelem nélkül betűhíven papírra vettem, majd átfésültem, itt-ott a szükséges dokumentációval kiegészítettem, úgy-hogy következő találkozásunkkor Árpi elé tehettem legutolsó párbeszédünk kinyomtatott jegyzőkönyvét.

Az interjút befejezve abban egyeztünk meg, hogy Áрпи fél évet kap a nyers szöveg átbogarászására, majd korrektúraival együtt rendelkezésemre bocsátja az egészet, hogy megadhasam neki a végső formát. A félév letelt, a határidőt mindegyre tologattuk, most meg már itt állunk, a születésnap küszöbén; körmünkre égett a gyertya.

Nem szeretném, hogy hiába áldoztunk volna időt és energiát egy lassan már csak fakó emlékekben élő iskola és sorsformáló művésznemzedék megörökítésére. Legjobb tudásom szerint, egyedül látok hozzá a továbbiakban beszélgetéseink csapongó, ám célratörő szövegének véglegesítéséhez. A vallomásos, elbeszélő részek Márton Árpád emlékezését tartalmazzák, kérdéseim és megjegyzéseim minden esetben zárójelbe kerülnek, a tárgyalt személyekre és eseményekre vonatkozó dokumentumok és vendégszövegek idézőjelben és dőlt betűvel szerepelnek.

Itt kell megjegyeznem, hogy minden, ami ebben a beszélgetőkönyvben megszívlelendő tanulság, jelentésszerű, az kizárólag beszélgetőtársam érdeme; a melléfogások, félrehallások, mulasztások és felületességek alulírott lelkén száradnak.

2010. augusztus 23.

***A gyermek Márton Árpád rajzai Ady verseskönyvében
(részlet)***

Csíkszereda, 2007. november 14, reggel 8.50.

(Akkor tehát vágjunk bele... Hogy képzelted az első beszélgetést? Honnan induljunk el?)

– Arra gondoltam, hogy a kezdetektől... Miért, hogyan kerültem én erre a pályára? Egyáltalán, mi volt és ki volt az, aki elindított...

– Édesapámmal kell kezdenem. Asztalos ember volt, és nagyon-nagyon szeretett festeni. De neki nem adatott meg rá a lehetőség... És jött a háború is, de azért nem hagyta magát. Örökké festegetett. Nagyon érdekes dolgok kerültek ki a keze alól... Igaz, hogy másolt, de a másolásból nem giccsek lettek, hanem valami egészen különös áthangzások, látszott, hogy van valami igen erős, belső késztetése. 83 évet élt, de ezalatt végig festegetett is.

– Negyvennégyben elváltunk apámtól, s csak negyvenkilenc őszén találkoztunk újra, közben megjárta a fogságot, s hazajöve látta, hogy én is rajzolgatok. Ez a rajzolgatás őszерinte, mert a gyermekrajzhoz kevésbé értett, nem volt komoly, mert rám szőlt: mit mind ilyen karikatúrákat meg ilyeneket festegetsz? Nem baj, mert összegyűjtjük az olajfestékeket, s adok én neked mást, hogy csináljad becsületesen...

– Negyvennégy őszén óriás mennyiségű, vagy két teherkocsira való könyvtárat hoztak, ki tudja honnan, leürítették a szomszéd udvarra... A versesköteteknek, emlékszem, jó széles margójuk volt, nekem az rettenetesen tetszett, mert jól lehetett rajzolni körülötte... Pár ilyen könyvet ma is őrzök, itt van az egyik...

(Ez tulajdonképpen egy Ady kötet, a Minden-titkok versei eredeti, Nyugat-os kiadása. Hogy került ez a könyv, a többivel együtt az udvarotokba, s később mi lett a sorsuk?)

– Legtöbbit budipapírnak használták fel, meg tüzet gyűjtani. Volt, aki cigarettát is sodort belőlük... Saját szememmel láttam, amikor lepakolták a szomszéd udvarra. Istenesen esett az eső, mintha öntötték volna fentről. Két nagy német teherautó húzott be az udvarra, ott a katonák lenyomták a sok könyvet, a rakományt, megjavították az autót, majd felültek s elmentek, a könyveket meg otthagyták. Még rá is havazott később, úgyhogy tavaszig ott hevert az egész könyvtár. Még amit lehetett frissiben, elszajréztam, de már

csak ez az egy van meg, talán még egy rejtőzik valahol otthon... Folyt a visszavonulás, nagy kapkodás volt mindenütt. Elképzelhető, mi minden pusztult így el a háború nyomán... Úgy emlékszem, sok ilyen könyvbe rajzoltam még annak idején, ezt véletlenül kiemeltem magamnak s hordoztam mindenfelé, így maradt meg.

(Biztosan, jófajta papírra nyomták a többit is...)

– Nem a papír minősége érdekelt, hanem maga a felület. A papír akkoriban, mindegy hogy milyen, de kincs volt... Valamire kellett rajzolnom... Érdekes módon, a későbbiekben meglepett, hogy ez a körberajzolósdi, a frízszerű gondolkodásmód mennyire hozzám ragadt.

– Az első ember, aki Alfaluból képzőművészeti főiskolára ment, egy Ambrus Imre nevezetű fiú, aki most úgy tudom, kint él Magyarországon, valamikor a bábszínháznak volt díszlet- és bábtervezője Marosvásárhelyen. Egy nagynéném lakott velük szemben, ott láttam nála életemben először festőállványt, az aztán rettentően izgalmas volt... Annak az Ambrusnak volt egy pap nagybátyja, az is festegetett, még hozzá szentképeket... Ambrus még középiskolás sem volt akkor, s rettentően tetszett nekem, amit csinált, hosszú időn át vágytam rá... Aztán ott volt Sövér Elek, aki ugyancsak Alfaluból ment középiskolába. Elekhez közelebb álltam, alig három évvel járt fölöttem. Egyszer aztán tehetségkutatni jött ki Marosvásárhelyről, Incze István tanár úrral együtt jöttek, mert ekkor Marosvásárhelyről hivatalból küldték ki a tanárokat a Székelyföldre, a falvakra, tehetségkutatni, így a művészeti iskola befogta az egész Székelyföld falvait s az ott élő, lappangó tehetségeket.

– Pont, amikor Elekék tehetségkutatni jártak, édesapámmal éppen erdőlni voltunk. Mikor hazajöttünk a szekér fával, rettenetesen le voltam törve, hogy nem lehettem jelen a meghallgatáson... De azért a tanár úr hátrahagyta, hogy küldjünk el rajzokat, össze is csomagoltuk édesapámmal, s odaadtuk az alfalvi iskolaigazgatónak, aki tudta, hova kell küldeni... Máig se küldte el a képeimet, így elestem az esélytől... Édesapám elment hozzá és megkérdezte, hogy hát mi van, miért nem küldte el a rajzokat, mire azt válaszolta, hogy tetszik tudni, nem akartam kiadni a papírjait, s elküldeni, mert féltem, hogy szégyent hoz a falura. Ez egy olyan keserűséget okozott bennem, hogy elkísért egész életemben: mi jogon szólt hozzá egy igazgató az én vágyamhoz, miért avatkozik ő abba bele?

– Vakációra aztán hazajött Sövér Elek, aki elmondta, hogy a rendes felvételit elkéstem ugyan, de felhívtuk telefonon a vásárhelyi művészeti iskolát, s mondták, hogy lényegében augusztus elején van még egy felvételi. Erre aztán elmentem, ez volt életemben az első nagy utam.

– Elek lerajzolta volt nekem a térképet az állomástól, életemben addig vonaton nem ültem, odahaza felraktak, szerencsésen megérkeztem, s a térképpel a kezemben eljutottam a Kultúrpalotához... Egy kicsi, darócruhas, zöldkalapos gyermeknek, képzelheted, rettenetes nagy dolog volt az a Kultúrpalota! Reggel korán volt még, de sikerült bejutnom, s mindjárt szembe mentem a velencei tükrökkel, gondoltam, ha a benne szembe jövő fickó nem kerül ki, én nekimegyek... Így jártam a tükörképemmel... Ott aztán felmentem a második emeletre, ahol már szétváltak a lépcsők, s éppen két fürdőruhas, mezítlábas akárki püföli egymást seprűnyéllel, fejükön egy-egy fonott szemétkosárral... Én akkor ott egy sarokban hirtelen megbújtam, s el nem tudtam képzelni, mi sül ki ebből az egészből... Amikor a bajvívók kifulladtak, levették a kosarat a fejükről, s megkérdezték tőlem: te gyermek, mit keresel itt?

– Egy életre szóló barátság kezdődött ezzel a harcias találkozással, egyikük éppen Román Viktor volt, akkor ő már a főiskolára járt, de még benézett az iskolába, mert Izsák tanár úrnál inaskodott, a másik pedig Márton Sándor, későbbi csíkszeredai szobrász volt... Hát ők ketten fogadtak... Kérdezték, miért jöttél, mit csinálsz? Később be kellett ülnöm abba a terembe, ahol a felvételi zajlott. A vizsgáztatók kérdezték, hogy na, mit rajzoltál, én hoztam magammal valami rajzokat, mutattam őket... Egy Nagy József nevezetű tanár volt ott, valamikor szobrászatot végzett, de Marosvásárhelyen tornatanárként dolgozott, nyolcadik osztályos korunkban ő vezette a szobrászati órákat, nagyon jó sportoló volt, teniszezett, s a vásárhelyiek úgy emlegették, hogy a tornatanárok között a legjobb szobrász, a szobrászok között pedig a legjobb tornatanár... A vizsgán kiraktak az asztalra egy görög fejet, soha életemben olyat nem láttam, nem hogy le is rajzoljam, adtak rajzszeget s rajzpapírt, fel is raktam rendesen, akkor bejött Román Viktor, s azt kérdezte, rajzoltam-e, láttam-e ilyet, mondtam, én soha életemben, na akkor, azt mondja, úgy helyezd el a papíron, jó nagyban, s amit látsz, azt mind rajzoljad le... Ez volt az első lerajzolt gipszfejem. Később jöttek s mondták, hogy valami kompozíciót kell festeni vagy rajzolni. Én azt se tudtam, eszik-e vagy isszák, otthon a rajzot a matematika tanárnő tanította, kiraktak az osztály elé valamit, mindegy mit, s mi rajzoltuk, ahogy tudtuk... Jön megint Román Viktor, s kérdezem tőle, bácsi, mi az a kompozíció? Ő meg visszakérdez,

hogy ti otthon mit szoktatok csinálni a mezőn? Ugye dolgoztok, többen vagytok? Hát például azt kell lerajzolni, ahogy ott dolgoztok, az a kompozíció, így aztán rajzoltam egy kompozíciót.

– Megérkezett aztán Marosvásárhelyről az értesítés, hogy sikerült a vizsgám. Az iskolában nagyon jó, kis létszámú osztályaink voltak, mi kereken tízen voltunk, három lány és hét fiú. A közösség eleinte ismeretlen volt számomra, de áldom az eget, hogy így összekerültünk, mert egy életre megtanultam, mit jelent a közösségben élni s azzal együtt dolgozni.

(Milyen hagyományai voltak akkor már az iskoláknak?)

– Hat éve működött már a középiskola, amikor odamentem, épp abban az évben került be főiskolára Gaál Andris évfjárata, az előtte lévő évfolyamon pedig Péterffy Laciék, Hunyadi Laciék jártak, ők voltak az első végzős nemzedék Marosvásárhelyen, 49-től 53-ig jártak oda... Markáns művészegyéniségek kerültek ki onnan, ezt állítom... Érdekes hangulata volt a bentlakásnak, az iskolának. A többiben, mint amilyen például az akkori Rangheţ volt, vagyis a mai Bolyai, szigorúbb volt az élet, mi több helyen jártunk ugyanabba az iskolába, mert a bentlakás a Ferencesek kolostorában volt, az akkori Lázár Ödön parkban, az iskola viszont fent volt az Unireában, az a Szent István gimnázium volt valaha, az egyik fele volt a művészeti iskola, a másik fele lánylíceum. Végül a szakórákat a Kultúrpalotában tartottuk, úgyhogy naponta egy jó nagy háromszöget kellett bejárnunk.

– Reggel korán keltünk, sorba álltunk, elmentünk szilenciumra, majd vissza a kultúrpalotába, ahol minden nap volt 6 gyakorlati óránk, kaptunk egy óra ebédszünetet, azalatt visszarohantunk az Unireába, fel a vár mellé, délután pedig volt 5 elméleti óránk... Furcsa, érdekes világ volt ez számunkra, majd mindenkinek, hiszen szinte mindannyian falusi iskolákból kerültünk össze a városba.

(Vegyük sorjában az osztálytársakat...)

– Volt tehát Háromszékről Plugor Sándor, mégpedig Kökösről, továbbá Gergely István Csíkkozmásról, Csutak Levente Kovásznáról, Lenk Ilona Csíkszeredáról, Kákonyi Csilla Marosvásárhelyről, Bakó Antal Jobbágytelkéről, volt egy Nyisztor Miklós, azt első év után ki is rakták, Szilágyi Zoli Marosvásárhelyről, Kiss László Székelykeresztúrról, majd másodévre jött Gyenge Imre, mert felszámolták a csíkszeredai tanítóképzőt, és Lázár Lili Kacáról.

– Az elején nagyon nehezen szoktunk az egészhez, főként a rajzban elvárt pontossághoz. A fegyelemmel nem volt gond, de a precizitáshoz nehéz volt igazodni. A lányok viszont nagyon szépen tudtak satírozni, szépen rajzoltak. Mi darabosak voltunk, nehézkesek... Incze Pista bácsi tanította a festészetet, a szobrászatot Nagy József, a művészettörténetet pedig kezdetben Antalffy Endre bácsi tanította egy fél évig, nahát, azt nagyon érdekesnek találtuk, utána jött Olariu Gheorghe, mi Gyurkának hívtuk, elvégre ő is marosvásárhelyi gyerek volt, s ahogy megérkezett hozzánk, mert az egyetemet Bukarestben végezte, a művészettörténetet magyarul tanította nekünk... A matematika tanár, Kornélia néni nagyon jó osztályfőnökünk volt, a többi elméleti tanár is – volt köztük három-négy tanárnő is – mind anyáskodóan bánt velünk. Később tudtuk csak meg, az igazgatóknak volt egy olyan felfogása, s ennek sikerült érvényt is szereznie, hogy nem kell minden áron agyontömni a művészeti gyermekek fejét matematikával, fizikával, kémiával, és inkább a szakon legyen a hangsúly... Egyszóval, segítettek bennünket.

– Az első év után, mivel nem voltam valami kitűnő tanuló, nehezen ment a tanulás, hárman is olyan helyzetben voltunk – de ez csak jóval később, utólag derült ki –, hogy kifelé állt a szekerünk rúdja. El akartak tanácsolni. Ketten meg is járták, egyikük sajnos, színvak volt, a másik pedig más szempontból nem felelt meg s én lettem volna a harmadik, de Barabás István tanár úr valahogy kivédett, s azt mondta, hagyni kell ezt a gyermeket, lássuk, hogy mi lesz belőle... De én akkor erről semmit sem tudtam.

– Jóval később, már hatod éves egyetemista koromban, éppen a diplomamunkámon dolgoztam Kolozsváron, lent a sétatéri műcsarnokban, amikor egy délután jön a takarítónő, s azt mondja, hogy Marcika, magát keresi egy volt tanára!

– Ide tegyünk egy zárójelet, a középiskolában a Márton családnevemből ugyanis Marci lett, mivel a fölöttem járó szobrász Márton Sándort is Marcinak emlegették, s miután ő elment, engem tiszteltek meg vele, mai napig így becéznek. Vége a zárójelnek...

– Szóval a takarítónő is így szólított: Marcika, keresi egy volt tanára... Kimegyek, hát Incze István bácsi a látogató. Éppen volt valami tavaszi tárlat Kolozsváron, abban az időben a környékről mindenünnen látogatták a tárlatokat, egy kiállítás akkor nagy eseménynek számított, gondoltam, azért jött el, hogy ő is jelen lehessen, jó lehetőség volt ez arra, hogy tájékozód-

janak a művészberek, megtudják, ki mit csinál, min dolgozik... Kérdeztem, mi a probléma, tanár úr, miben segíthetek? Azt mondja erősen zavarban, hogy hát csak azért jöttem, hogy bocsánatot kérjek tőled... Úristen, gondoltam, de hát miért, én nem tudok semmi olyasmiről, amiért egy tanáromnak bocsánatért kellene esedeznie... Akkor mondta el, hogy a középiskolában, az első év után el akart tanácsolni, s csak Barabás István javaslatára maradhattam még egy évet... Rettentő kellemetlen nekem ez az ügy, mondta, muszáj volt ezt elmondanom neked, hogy megnyugodjék a lelkiismeretem s kérlek, bocsáss meg nekem... Tanár úr, válaszoltam, ezt most hallom először, s gondolom, utoljára is, többet ne beszéljünk róla egy szót sem.

– Most azért elárulom neked, hogy egy életre szóló tanulságot vontam le az esetből akkor, hiszen államvizsga előtt álltam, s tudtam, hogy tanár leszek, neveléssel foglalkozok, ez lesz majd a kenyerem, s egy percre sem szabad elfelednem, hogy egy helytelen döntés életet tud elrontani.

(Te akkor éreztél valamit, hogy valami történik körülötted?)

– Akkor nem. Éreztem, hogy nem megy úgy az iskola, ahogy szerettem volna, de egy ilyen következmény álmomban sem jutott volna eszembe... Gyanútlanul mentem vissza ősszel s kezdtem el a másodévet. Akkor megjelent a tantárgyak között a grafika, a díszítő rajz, amit Nagy Pál tanár úr tanított az első évben. Ő és Sövér Elek igen jó barátságban voltak, a téli vakációban ellátogatott Elekékhez Alfaluba s engem is fölkeresett. Sok jó tanácsot kaptam tőle.

– Vakációba jöve, a faluban ugye mindenütt kérdezgették tőlem, na, mi leszel, hogy leszel? Hát festő, válaszoltam... Mi az hogy festő? És mit fogsz csinálni, ezért mit adnak? Tudod, milyen a falusi ember, s főleg, hogy egyedüli fiúgyermek voltam akkor. Édesapámat meg is rótták amiatt, hogy miért engedett el a faluból... Pedig én sose uraskodtam, még iskolásan sem. Ahogy édesapám hazajött a fogságból, '48 őszén, a mesterségét tovább nem folytathatta, mert minden mesterembert kuláknak kiáltottak ki, a maradék kevés földünkön gazdáskodtunk mindahányan, majd nekifogtunk családi házat építeni, volt egy üres telek, s minden nyáron végig dolgoztam, mint egy állat... Elpanaszoltam Nagy Pál tanár úrnak, hogy az emberek miket kérdeznek, s én erre most mit válaszoljak? Ide figyelj, azt mondta, ha még egyszer kérdezik, hogy mi leszel, te monddjad azt, hogy lovastengerész. Meglásd, hogy fognak rá bólogatni, hogy az milyen jó egy mesterség. Így is

lett, édesapámmal később mentünk a szekérrel, s megint kérdik, hogy mi leszel, Árpád? Hát lovastengerész... Édesapám nevetett, fordult le a bakról, hogy mondhatok ekkora hülyeséget, de a válasz szószerint úgy hangzott, ahogy azt Nagy Pál megjósolta volt: hogy az egy jó mesterség...

– Másodévre visszamenve, a festészetről átraktak grafikára. Pedig én életemben mindig festő akartam lenni. Két vagy három hónapig tartott ez az állapot, s egy Sátán nevezetű egyén tanította a grafikát, nagyon jó reklámgrafikus volt akkoriban, az ötvenes évek vásárhelyi viszonylatában, ő csinált ott mindent, ő írt ki minden hirdetést a városban, én viszont a betűírást meg ami azzal járt, egyszerűen utáltam. Megjárta a fejemet, hogy ha itt kell maradjak, én feladom. Nem ment, az istennek sem ment, hiába erőltettem, nagyon el voltam keseredve, egy adott pillanatban meg is mondtam: elmegyek, hazamegyek, nekem nem kell a grafika, inkább csinállok akármit, de azt nem. Akkor a festészen négyen voltak az évfolyamról: Plugor, Kákonyi, Csutak és Kiss Laci. Elmentem Barabás Pista bácsihoz, ő volt a festészet vezetőtanára, s elpanaszoltam neki, hogy én festő szeretnék lenni, de a grafikára raktak, s ha nem engednek festészetre, akkor itt se voltam. Azt mondta, rendben, megbeszéljük. Meg is beszélte az igazgatóval, s jött, hogy a következő héttől két hét próbaidőm van. Most is megvan az a csendélet, amit akkor festettem, szívemet-lelkemet beletettem abba, csak-hogy a festőkhöz kerülhessek... Ettől kezdve aztán ő lett továbbra a szellemi atyám. Igaz, a beszédem és a viselkedésem folytán akkor már közkedvelt figura is lettem... Itt van, látod-e, Izsáknak a szobra, ez a gyerek, itt az asztalon, hát így néztem én ki Vásárhelyen másodéves koromban. Izsák tanár úr szobort meg ebben az alakban, ugyanabban az öltözékben, amiben megérkeztem Vásárhelyre...

– A festészen aztán hamar kiderült, hogy igazából ez való nekem. Akkor már tanultunk kompozíciót, rajzot. Ez utóbbit Piskolti Gabi bácsi, a kompozíciót Nagy Pál tanította, aztán olyan is volt, hogy festészeti technológiai ismeretek, ezt szintén Nagy Pali tanította, s kimondhatatlan örömmel jártunk órákra, s örömmel csináltuk az egészet...

– Minden év végén beütemeztek egy hónapon át tartó nyári gyakorlatot, amikor nagybányai módra kivittek bennünket tájfestésre. Első év után Görgényszentimrén, másod- és harmadév után pedig Marosvécsen voltunk, ami abból állt, hogy testületileg kiköltöztünk konyhával, iskolával, minden-
nel; matracokon aludtunk s reggeltől estig festettünk. Ez egy csodálatos valamiként él azóta is bennem. Igaz, az iskolában is programszerűen festet-

tünk, de a gyakorlaton ezen felül még szabadok is voltunk, megízlelhattuk azt, hogy valójában mit is jelent a plein air festészet, mit jelent a tájban felismerni a világot, hozzászokni a távlatához, a fa anatómiájához, a terep ábrázolásához. Év közben nem volt alkalmunk a tanárainkkal együtt dolgozni, itt viszont mindenki jött a festőállványával és a rajztömbjével, diák vagy tanár, nem számított, amikor kiültünk festeni, egyformák voltunk s láthattuk, hogy ki, hogyan, mit csinál. Ezek a festői táborozások megerősítették a táj- és közösségszeretetemet, ott az ember minden percben embernek érezhette magát. Ez egy csodavilág volt, rendkívüli kikapcsolódás, de igen-igen aktív... Mindig, amikor vége lett, s utaztam haza, a kasza s a kapa mellé, édesapám mindig azt mondta, hogy na, a nyaralásnak vége... Kezdődik a világ...

(Az imént szóba hoztad, hogy ez a szobor itt előttünk igazából rólad szól. Van-e valami különleges története?)

– Az osztályunkban lévő hét fiú túl sok jóval nem szolgált, elég gyakran citáltak az igazgató elé, s bizony, megkaptuk a nekünk kijáró taslit, nem kérdezték igazán, hogy szabad vagy nem szabad, sokszor vonták meg a vasárnapi kimenőt tőlünk... Az ilyen alkalmakkor viszont azt láttam, hogy Izsák valamiképpen szimpatizál velem. Másodéven történt, olyan november felé járhatott az idő, s azt mondta a tanárom: te, figyelj ide, itt van, adok neked pénzt s haza kellene utazzál egy hét végén, hogy hozd el azt a darócruhát, amiben feljöttél az iskolába, s a kalapodat is, mert meg akarlak mintázni... Hazamentem, édesapámék meg elkacagták, hogy jó arasszal volt rövidebb rajtam a gúnya, de azért felvettem, s egy fél éven át minden hét végén, vasárnap délelőttönként elkéreztettem, hogy modellt álljak neki. A Kultúrpalotában volt neki egy kis műtermecskéje, ott készült ez a szobor, amelyik ki is volt állítva annak idején a téli-tavaszi tárlaton... Mondhatom, unalmas dolog volt modellt állni, de mit tehettem volna?

(Hogy került aztán annyi év után hozzád, erre az asztalra?)

– Izsák Márton két éve halt meg, s a műtermét, mert a vásárhelyi gyermekklinika tájékán, a valamikori „vagon-vendéglő” mellett épített egy monumentális műtermet, a szobortól kifelé, a hegyre, a hozzátartozók kipakolták, szabályosan kiraktak mindent, ami odabent volt, s Hunyadi Laci, a szobrász tudta, hogy az öreg ezt rólam készítette, s azt kérdezte, hogy ne kallódjon el, lenne-e valamilyen megőrzési lehetőség, persze azzal a

feltétellel, hogy ha majd restaurálták, az alfalvi képzőművészeti gyűjteménynek ajándékozzák.

– Ez lett a tanár úr sorsa: örökösei eladták az egész hagyatékot, ahelyett, hogy egy emlékházat csináltak volna. Vásárhely pedig nem állt az ügy mögé, ezt nagyon szomorúnak tartom. Annyi éven keresztül vezette a művészeti iskolát, s persze, csinált ő ilyen meg olyan szobrokat, de azért a maga módján nagyon jó szobrász volt... Szép szál, magas ember volt, s kilencven valahány évesen, amikor a Bernády-gyűjtemény anyagát végre bemutatták, amit Simon Endre ott megszervezett, s a pincéből újra előkerült a régi kultúrpalota műgyűjteménye, akkor még a tanár úr is jelen volt s szenzációsan beszélgettünk. Nagyon jól tartotta magát... Budapesten végzett s valamikor öklözött is, fizikailag igen fejlett volt, emlékszem, mindig adott magára. Csak hát gyereke nem volt, felesége korán elhalt, magányos emberként élt, s erről panaszkodott akkor, kilencven évesen is... Én akárhányszor Vásárhelyen jártam, mindig meglátogattam, mert egyszer örökbe is akartak venni engem, de aztán a szüleim nem egyeztek belé, egyedüli fiuk voltam, ugye...

– Első év végén a diplomázó festők és szobrászok is valósággal rám szálltak. Korondi Jenő például, nyugodjék most már békében, diplomamunkájához egy kisfiút kisborjúval akart megmintázni. S hát ki volt a kisborjús fiú? Én voltam... Attól kezdve ide-oda cibáltak, ennek is álltam modellt, annak is... Pedig hát nem voltam én már akkor épp olyan gyerek. Megvoltak a magam bajai, a magam élettapasztalata, hosszú éveken át apa nélkül nőttem fel, nekem minden csak gond volt, meg kötelesség volt, sose lehettem játékos, könnyelmű gyerek... Kiss Laci viszont, az osztálytársam egy teljesen más világból, polgári környezetből, tisztviselő családból jött, olyan huncut kölyök volt, az úgy játszott, kicsi autókkal, meg papírrepülőket hajtogatott, dobogált ott, és mi csak néztük, mert a többiek, a többi hat fiú mind parasztyerekek voltunk, számunkra szörnyen furcsának tűnt ez a gyerekesség... Annak idején mi darwinizmust tanultunk, akkor úgy hívták a biológiát, egy Kiss nevezetű tanárnő tanította, aki a Rangheőből járt át, a földrajzot is ő adta elő, s amikor a születésről, szülésről, megtermékenyítésről esett szó, egyszer csak felháborodva kifakadt: mi az, gyerekek, nem tetszik az óráom? mi van veletek? Ahol én tanítottam eddig s előadtam ezt a leckét, állandóan nagy röhögés, kuncogás volt, mi van itt, hogy ti nem nevettek? Vontuk a vállunk, hogy tanárnő, ez számunkra annyira természetes... Az, hogy elviszik a tehenet a bikához, hogy az megborjúzik, meg hogy megellett a juh, ez olyan természetes, mi van ezen röhögni való?

– Szóval, egy ideig én voltam az örök modell, de már később, a diploma-munkámhoz én is csíptem nyakon a kisebbeket s cipeltem magammal... Törődtünk egymással, nagyok és kicsik. Volt egy általános egymásra figye-lés az iskolán belül, segítettük egymást, s ezt nagyon jó dolognak találtam, a bentlakásban is élt ez a szellem, sokat köszönhetünk öreg nevelőnknek, Simon Feri bácsinak, aki valamikor a somlyói tanítóképzőt végezte, Nagy Imre bácsinak, a festőnek s Gál Feri bácsinak, neves műgyűjtőnek volt az évfolyamtársa, s ezt ő mindig el is mondta nekünk. Hosszú időn át a Nyárad mentén volt tanító-igazgató, egy életen keresztül gyermekekkel bánt. Értett hozzánk. A maga módján megjátszotta a katonás tempót, de távolról sem volt ő olyan, valahányszor elkövettünk valami hülyeséget, örökké szidott... Mondtam neki, Feri bácsi, nevelő elvtárs, mert akkor neki is azt kellett mondani, elvtárs, tessék engem felpofozni, mert éreztem, hogy a szidása olyan volt, mint a zsilett, nyúzott, fájt. Ha kaptam volna két frászt, kit érdekel, mentem volna tovább, de így... Ő volt az, aki nagyon sok mindent meg is magyarázott nekünk emberileg, apailag, fontos volt egy ilyen ember a közelünkben.

(Milyen, a művészetekhez kapcsolódó korabeli élményeidről beszélnél szívesen?)

– Maga a Kultúrpalota a művészet temploma volt számomra, ahová szak-órára járva, minden reggel beléphettünk csodálatos helyiségeibe. Ráadásul ugyanott volt a színház is, a Székely Színház. Akármikor bemehettünk oda, a próbákra is, a kakasüllőről mindent végignézhattunk, úgy kukucskáltunk ottan, kis kíváncsiak, hogy öröm volt nézni. Nagyon sok mindent láttunk azon a színpadon, ami később a hasznunkra vált. De ott volt a filharmónia is, s a kisteremben állandóan próbák folytak, annyira felhallszott a muzsika a műtermekbe, hogy kívülről fújtuk a dallamokat... Zenészek is voltak az iskolánkban, s a zene eleve nem állt távol tőlünk sem. Végül pedig ott volt a csodálatos Bernády-gyűjtemény, úgyhogy majd minden szünetben, meg amikor csak tehettük, hetente legalább egyszer vagy kétszer, át tudtunk menni, hogy tíz-húsz percet eltöltsünk a teremben, kiválasszuk a gyűjte-ményből, amit épp tanulmányozni akartunk... Az is megmaradt bennem, hogy az embernek időben mennyire változnak a kedvencei, előbb a klasszi-kusokkal kezdi, majd úgy közeledik a kortársak felé. A kiállított szépségek, Munkácsytól Ferenczy Károlyig, beavattak minket abba, amit az iskolában tanultunk, megerősítettek próbálkozásainkban... De itt van ez az album, alig egy hónapja jelent meg, amikor Szentendrén bemutatták a Bernády-gyűjte-

mény teljes anyagát. Ebben megtalálhatod az egész történetet, majd szerkesztesz egy rövid szócikket is.

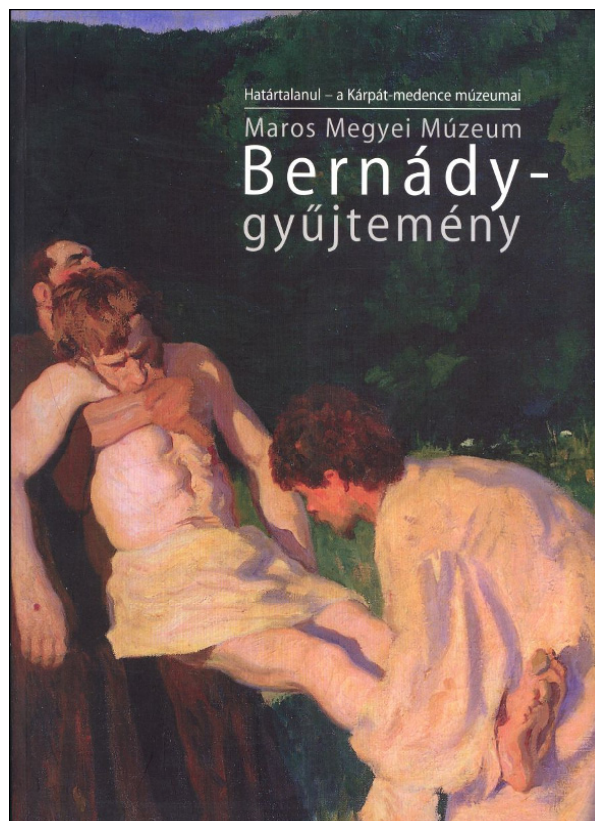
– A Bernády-gyűjtemény öt-hat teremnyi képet jelentett a valóságban, Vaszarytól Lotz Károlyig, teljesen magyar gyűjtemény volt, az első világháborúig, aztán utána kiegészítették még román anyaggal, meg erdélyi alkotásokkal, Vidával, Nagy Istvánnal, a vásárhelyi művészek munkáival, de egy időben le kellett venni s a pincébe dugni. Ez volt az első valóságos képtár, amit leendő művészekként láthattunk és örökké a szomszédságában éltünk. A kor legkiemelkedőbb művészei képviselve voltak benne. Óriási dolog volt látni egy serdülő gyermeknek és leendő művésznek, hogy miként lehet eredményesen eljutni az alkotás lényegéig.

(Művészeti könyvekhez hozzájutottatok-e annak idején?)

– A művészettörténetet nagyon komolyan tanították, legalább is a 20. századig. A modern dolgokat viszont nem lehetett nyíltan népszerűsíteni, de Nagy Pali hozta azért a saját albumait otthonról, s mutogatott nekünk ezt-azt, Picassót ugyan még nem, de Van Gogh-ot már igen, úgyhogy nekünk volt valamennyi fogalmunk... De a városi könyvtár is a palotában működött, a tanáraink csak bementek, amikor kinyitott, elhoztak onnan egy halom albumot s azokat végigmutogatták a szakórákon, annak függvényében, hogy éppen miről tanultunk, majd visszavitték. De mi is vehettünk ki könyveket, bejárásunk volt a könyvtárba, ott kutathattunk szabadon... Persze, az akkori művészeti nevelésnek volt egy erősen konzervatív jellege, olyan értelemben, hogy be volt határolva, mit lehetett csinálni.

(Tényleg, miket festettetek meg akkoriban? Milyen témák voltak akkor a menők?)

– Elsősorban az akkori divatos életképeket, tájképeket, portrét, csend-életeket, s annak a kornak megfelelően. Az úgynevezett új életet. A XIX. század stílusa meghatározóan ránk nyomta a bélyegét. Lényegében a magyar és a román klasszikus festészet legjava hatott ránk, azt próbáltuk eltanulni, de közben már Ștefan Luchian is becsültük, ami azért nagy dolog volt... A tanárok a témaválasztásba nem szóltak bele, de nem is voltunk mi nagy lázadók, azt festettük, amit tanítottak az iskolában, amit magunk körül láttunk az életben.

Az ún. Bernády-gyűjtemény alapját a budapesti Szépművészeti Múzeumból a marosvásárhelyi Ferenc József közművelődési háznál – mai nevén: Kultúrpalota – 1913-ban letétbe helyezett 68 eredeti magyar, XIX. századi műalkotás képezte, amely aztán az alapító magyar kormány szándéka szerint és a város polgármestere, Bernády György személyes szorgalmazására, új alkotások beszerzésével tovább bővült, s a Kultúrpalota legfelső emeletén található Képtárban kapott elhelyezést. 1920 után a gyűjteményt, hatósági utasításra értékes román anyaggal egészítették ki, aminek egy részét később, a második bécsi döntés után a román hatóságok visszavonták. A háború után a gyűjtemény a marosvásárhelyi Művészeti Múzeumba került, amelynek tevékenységét a nyolcvanas évektől mind jobban ellehetetlenítették, a magyar anyag pincébe került. A valós anyagot majd csak 2002-ben sikerül újra nyilvánosan kiállítani. A gyűjtemény a XIX-XX. századi magyar és erdélyi képzőművészet egész sor kiemelkedő alkotását őrzi, az egykori adományozó szándékának megfelelően.

– ’56-ra viszont határozottan emlékszem, az akkori történések keményen megérintettek bennünket. Utólag visszagondolva, azt mondom, valahol benne volt a légkörben a nyugtalanság, már az események előtt. Akkor ezt – nem tudtuk megfogalmazni... Vásárhelyen sok diák tanult akkoriban, ott voltak a színisek, az orvosok, sokan jártak oda közülük a kultúrpalotába, s féltettek bennünket, gyerekeket. Az igazgatónk, amikor megtörténtek az események, egy hétre vagy még tovább felfüggesztette a tanítást, az osztályfőnököket beültette a terembe, egy difuzort, vagyis a rádióműsort közvetítő hangszórót tett oda, az meg éjjel-nappal szólt a fülünkbe, és nem volt szabad a városba kimennünk. Hála istennek – mondom most... Mert könnyen lehetséges, hogy lett volna közülünk is áldozat, tudod, milyen forrófejű volt az ember fiatal korában...

– ’56 nyarán vetítették Marosvécsen, ahol az iskolával, kisebbek és nagyobbak, nyári gyakorlaton voltunk, a Körhintát, Töröcsik Marival, s úgy érzem, annak a filmnek már akkor volt egy előüzenete az emberek felé. Még most is, ahányszor megnézem Fábri filmjét, mindig ugyanaz a zaklatott, nyugtalan érzés fog el, mint ’56-ban... Nem tudnám megfogalmazni, mit éreztünk, de amikor bekövetkezett az esemény, akkor áramütésszerűen világos lett előttem: na, hát erről volt szó!... Akkor kezdtünk el bizonyos dolgokon gondolkozni, mélyebben, mint addig tettük. Én az oroszokkal szembeni gyűlöletemet már hazulról, a gyermekkoromból hoztam, az én édesapám nem átnevelve, forradalmár aktivistaként jött haza a fogságból, hanem végig szenvedte azokat az éveket... Pionír is a tudta nélkül lettem, egyszerűen fogtak s felavattak mint jó tanulót, s amikor megtudta, este azzal fogadott, hogy egy tányérra összevagdalt darabokra egy vörös rongyot, s azt mondta, tessék, ha neked piros nyakkendő kellett, akkor ez a vacsorád...

Csíkszereda, 2007. november 16, reggel 9.00

(Időzzünk el továbbra is a Bernády-gyűjteménynél. Ha jól értettem, az alapja egy kölcsönféle volt a magyar állam részéről...)

– Igen, de volt mellette egy olyan kitét is, hogy ezt adják, de hozzá is kell gyűjteni. Lényegében a Magyar Nemzeti Múzeum kölcsönadta Marosvásárhelynek, lévén, hogy Vásárhelyen annyit áldoztak a kultúráért. Bernády pedig egy olyan progresszív polgármester volt, aki nem csupán a város infrastruktúrájára figyelt, hanem a kultúrájára is. Ez egy ajándék volt tehát a Kultúrpalotának.

(Magyar lapokban olvastam az októberi szentendrei kiállításról, s szinte mindegyikben úgy állítják be, mintha a gyűjtemény ezzel a tárlattal most hazatérne oda, ahonnan kölcsönadták...)

– Álljunk meg, hiszen ennek a késnek két éle van, mint a bajonétnek, mert akkor, 1913-ban lényegében Marosvásárhelyen is Magyarország volt! Hát egyazon országon belül egy gyűjteményt nem lehetett kölcsönadni? Hát nem ugyanúgy a miénk is volt?... Még hogy visszakerült... Simon Endrével, aki a múzeum utolsó felelőse volt, sokat beszélgettünk a gyűjteményről, főiskolás korunktól jó barátságban vagyunk, azóta is együtt járunk táborba minden évben, ő mondta el, hogy mennyit gyűjtöttek az évtizedek folyamán hozzá, az 1950-es évekig jócskán megsokszorozódott az anyag. Hiszen a két világháború között is egyre bővült, amikor a képtár román állami fennhatóság alatt működött. Szerencsére, a múzeum őre Ciupe Aurel bácsi volt. Ennél jobb választást elképzelni se lehetett. Képzőművész volt, s lévén erdélyi műveltségű ember is, a lelkiismeretére hallgatott. Szinte épségben megmaradt minden az eredeti anyagból. Személyesen ismerte a kortárs művészeket, a vásárhelyieket. Ott van példának Vida Árpád, ez a nagy formátumú egyéniség, kár, hogy olyan hamar meghalt, de a munkáit besorolta a gyűjteménybe, Nagy Istvántól is válogatott, s más erdélyiektől, nem számított, hogy román vagy magyar, igyekezett eleget tenni a kitételnek, úgy emlékszem, szász képzőművészek is kerültek a gyűjteménybe, ami igen sokoldalú és változatos volt. Megtalálható benne a két világháború közötti erdélyi képzőművészet minden lényeges képviselője.

(Ha már szóba hoztad, volt-e valamilyen meghatározó szerepe Ciupénak Marosvásárhely, az erdélyi művészet életében és a te életedben?)

Aurel CIUPE, festőművész, sz. Lugoson, Temes m. 1900. május 16. – mh. Kolozsvár, 1988. július 18-án. 1916-ban beiratkozik Hollós Gyula nagybányai Szabad Festőiskolájába, majd Budapesten jogot tanul. Részt vesz a balázsfalvi nagygyűlésen, ahol Erdély Romániához való csatlakozását szentesítik. 1922-ben Ipolit Strâmbu irányításával a bukaresti Szépművészetek Iskolájában folytatja tanulmányait, s kap a párizsi Iulian Akadémiára egy évre szóló ösztöndíjat. 1923-ban már Iași-ban találjuk, a Belle Arte tanfolyamain. 1925-ben a Római Akadémián ösztöndíjas, ugyanakkor a kolozsvári Szépművészeti Iskolában kap tanári állást. 1932-ben már Marosvásárhelyen tanárkodik a művészeti Szabad Iskolában. 1934-ben feleségül veszi Király Mária Sarolta grafikust, akinek köszönhetően közel kerül az erdélyi magyar képzőművészet-hez és képzőművészekhez. Szolnay Sándorral és Szervátiusz Jenővel közös tárlatot szervez, közöl a Korunkban és az Erdélyi Helikonban. 1940-ben, mert résztvett a balázsfalvi nagygyűlésen, kitiltják Marosvásárhelyről. Temesváron telepedik le. A háború után visszatér Kolozsvárra, ahol a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán tanít. Sokáig elnöke a Romániai Képzőművészek Országos Szövetsége kolozsvári fiókjának. Haláláig fest. Az 1924-es lugosi és az 1996-os nagyváradi tárlata között eltelt 62 esztendő alatt mintegy százötven egyéni és csoportos kiállításon szerepelt Romániában és a nagyvilágban. Gyergyószárhegyen 1979-ben, 1980-ban, 1981-ben, 1982-ben, 1983-ban, 1984-ben és 1985-ben alkot, s Szárhegyi táj, Erdei sétány, Temető, Táj, Statikus réteg, Önarckép, Szárhegy címmel hagy munkát. Tulajdonosa Románia majd valamennyi jelentős állami kitüntetésének, számos szakmai díjnak, viszont egyetlen katalógusában sem tesz említést róluk. **(A Gyergyószárhegyi Barátság Művésztelep enciklopédiája)**

Aurel Ciupe: Borongós ősz (1973, olaj)

– Ciupe Aurelt tehát kinevezték a Kultúrpalota kulturális gondnokának 1932-ben, s ugyanott működött az a művészeti Szabad Iskola is, aminek megbízott vezetője lett. Azért tudott a mi művészeti iskolánk is később ott működtetni műtermeket, mert azokat a helyiségeket eleve azzal a céllal hozták létre és működtettek a két háború között is. Az akkori erdélyi képzőművészet nagyjai, Szász Endrétől Balázs Imréig mind ebben az iskolában nőttek fel. Ciupe egy nagyon ügyes diplomatikus ember volt, felesége, Mária néni örmény asszony...

– Plugor Sanyival, első éves festészetis korunkban, mivel Ciupe bácsi volt a dékánunk, ő felelt a festészetért, elmentünk hozzá, hogy kérjünk valamiféle segítyt, mert nem volt ösztöndíjunk. Adtak ott egy papírt, s egy asztalnál félrehúzódva megírtuk nagy hirtelen a kérést, ezt akkor még magyarul is meg lehetett írni, 1958-at mutatott a naptár, bevittük Aurel bácsinak, elolvassa mind a kettőt, s ékes magyar nyelven így szól hozzánk: fiúk, nagy a baj... Tudják, ebben a kézzel írt két kérdésben van legalább öt vagy hat helyesírási hiba... Én azt hittem, hogy ott, helyben azonnal elsüllyedünk. Hát Ciupe bácsinak kellett a mi szövegünkben aláhúogatnia a hibákat? Miközben mi elsiettük a dolgokat, nem vettük komolyan... S még azt is hozzáfűzte az öreg, hogy a magyar helyesírást maguk tanulják meg becsületesen, vegyenek Arany Jánostól esténként 5-5 szakaszt, azt diktálják le egymásnak és közösen javítsák is ki!

– 1940-ben, a Bécsi Döntés után Aurel bácsinak mennie kellett, és Bordy András bácsi vette át az ő szerepét. Mivel ő héderfájai volt, tehát Maros megyei születésű és mondhatni lokálpatrióta, nagyon komolyan végezte a megbízatást, s mondják, hogy a Kultúrpalota üvegfestményei neki köszönhetően menekültek meg a második világháborúban, mert leszedette azokat, lehordatta a pincébe, majd homokba rakatta az egészet, s így kisebb-nagyobb kivétellel, megmaradt az egész tükörterem is, a maga csodálatos üvegablakaival, a fő falakon, a lépcsőfeljáratoknál, ahol nem lehetett leszedni a képeket, ott van Erkel, Kossuth, Petőfi, Munkácsy, stb. Szerencsére senki az ég világán nem nyúlt hozzájuk s így ma minden a helyén lehet, bántatlanul.

– Mentünk fel a lépcsőn, képzelj, s volt ott egy Munkácsy-portré, s mindig az volt az érzésem, hogy a szemével követ engem, bármerre fordulok. Az járt a fejemben sokáig, hogy akkor ez most hogy lesz, örökké figyelni fognak minket ezek a nagyok? A Mesterek? Vagy éppen Kossuth?... Amit mondtam, az különben nem ördögösség, a festészet ismer ám olyan

technikákat, amikkel tökéletesen vissza lehet adni azt, hogy az ábrázolt személy tekintete eleven s úgy tűnik, mintha örökké figyelne. A szem amúgy is egy igen lényeges eleme a képnek, az ábrázolását, annak technikáját külön meg kell tanulni...

– A főiskolán szakmailag nem volt közöm Ciupe bácsihoz, a vezető tanárom másodévtől Miklóssy Gábor lett, és ők úgy voltak Ciupével, mint a kutya s a macska... Ciupe franciás könnyedségű, a nagybányai iskola késői hatását magán hordó festészetet művelt, Miklóssy pedig az expresszionizmus eltökéltségével és megszállottságával épp az ellentéte volt. Ráadásul Miklóssy egy beteg, lebénult ember volt, egészen másként látta a világot és egészen más hagyományokat követett. Neki például Rudnay Gyula volt a mestere, s egy kicsit az egész magyar történelmi piktúra ott állt a háta mögött, meg egyfajta kemény szürrealizmus is, mert kiválóan muzsikált, óriási, híres hegedűgyűjteménye volt Kolozsváron, legalább negyven mesterhegedűt tartott a lakásán, s azon mind játszani is kellett, rendszeresen, hogy ne süketüljenek el... A zenei világ pedig nem csak rá, de miránk is hatott, a műteremben állandóan kellett szólnia a klasszikus zenének... A két ember között mindig volt egy óriási rivalitás, s amikor Ciupe mester szóba került körünkben valamilyen módon, Miklóssy épp csak azt nem mondta, hogy dilettáns, de félreérthetetlenül intett a kezével, hogy őrá nem ad két banit sem...

– Amikor 1974-től a szárhegyi tábor elindult, és Balla Jóska bácsi a kezdeményezésünk mellé állt, ők nagyon jó viszonyban voltak Ciupével, valamikor együtt is dolgoztak a két világháború között visszaújított nagybányai világban, s hogy Balla bácsit meghívtuk, ő ajánlotta, hogy hívjuk meg Ciupe Aurelt is. Tudd meg, a legnagyobb húzásunk és játékunk akkor éppen ezzel volt, hogy Ciupe oda került, így a táborba hivatalos román művészeket, akik amúgy eléggé furán viselkedtek bizonyos dolgokban, de mert Ciupe volt a nagy Mester, ő, a „Maestru” pillanatok alatt hihetetlenül meg tudta szelídíteni. Egy szóval le tudta ültetni a társaságot. Olyan vezetőegyéniisége volt az egész székelyföldi tábornak, akire mi nagyon számítottunk. De jött is, mindig szívesen jött, amíg tehetett...

(Személyi viszonylatban kaptál-e tőle valamit életed folyamán – az egyetemi segélyen kívül?)

– Inkább emberileg kaptam nagyon sokat Aurel bácsitól, mert amúgy istenigazából azt a művészeti formát, amit ő művelt, személyesen nem kedveltem. Nem is állt hozzám közel, de azért tiszteltem, elfogadtam, hogy az is

létezik, de én teljességgel a magyar festészet és az egyetemes expresszionizmus vonalán álltam. A magyar festészetből Munkácsy, Paál László, Ferenczy Károly mutatták nekem az irányt, s ezzel már át is léptünk az erdélyi világba. Majd csak másodéves koromtól kezdett bennem valahogy bizseregni Nagy István. Akkor még nem igazán értettem, nem fértem túlságosan közel hozzá, hosszú éveknek kellett eltelni ahhoz, amíg rátaláltam, és Kádár Tibor volt az, aki felhívta rá a figyelmet, valósággal ránk kérdezett, az évfolyamra, hogy ti ismeritek-e Nagy Istvánt. Szomorúan be kellett valljuk: sajnos, nem... A múzeumokban is, egy-egy pasztelljét nem számítva, alig lehetett találni valamit, az is el volt rakva egy sarokban, nem beszéltek róla. Az ötvenes években nem ő volt az a divatos, menő művész. A szocialista realizmus dívott akkor, nem pedig a mélyrealizmus, ami Nagy Istvánt jellemezte. Még azt is elterjesztették akkoriban róla, hogy igazából csak egy dilettáns... Később viszont ennek a tömörsége és egyáltalán az a világ, amiből én indultam, mind-mind visszajött Nagy Istvánon keresztül... Fiatalon állandóan a szépet, a kellemeset kerestük, ő viszont durva, érdes, darabos volt. Nem az élet belső világát értékeltük, ami kivetíti belülről az igazi személyiséget. Később pedig megismertem Derkovitsot, Szőnyit és más expresszionistákat is... Harmadéves koromban készítettem egy frízt, amire Szőnyi Istvánnak a bukaresti Petőfi Házban látható bábolnai falfestménye ihletett. Ez a freskó nekem rettentően megtetszett, úgy, ahogy az egész meg volt fogalmazva, s a példán föllelkesezve, én is elkészítettem egy 12-szer 2 méteres Dózsa kompozíciót, van rajta vagy harminc valahány életnagyságú figura. Miklóssynak egy adott pillanatban nem volt már semmi érve, és csak annyit szólt, hogy „kérem, maga Aba Novákot megnézegette-e?” „Ne tessék haragudni, tanár úr, fogalmam sincs, ki az az Aba Novák, most hallom először életemben...” „Na jó, akkor hozok magának egy albumot, de csak magának, és dugja el, mert olyasmik vannak benne, amit nem szabad ma nézegetni”... Tényleg, voltak benne holmi történelmi jelenetek is Horthyval, de a lényeg nem az volt, hanem hogy döbbenetesen vettem tudomásul Aba Novák létezését, meg azt, hogy valahonnan valami olyasmi jött elő, ami egy nagy művésszel közös...

– Én tehát teljesen más irányba indultam el kezdetben ahhoz, hogy aztán megérkezzek saját magamhoz. Harmadéven ráadásul még át is akartam menni Kolozsvárról Bukarestbe, a monumentális festészetre, de aztán Miklóssy határozottan a sarkára állt volt és nem engedett el. Azt mondta, inkább tanuljam meg a mesterséget becsületesen, mert monumentális festő még lehet belőlem egyetem nélkül is... „Képzeld, azt mondja, Aba Nováknak még egyeteme se volt... és nézze meg, mit csinált...” Ezzel aztán leszerelt...

(A művészeti iskolában első élményed Román Viktorhoz kötődött. Milyen kapcsolat alakult ki később köztetek? Mit jelentett számodra a vele való ismeretség?)

– Valahányszor csak megfordult Vásárhelyen, Viktor mindig megkeresett, kérdezte, mit csinálsz, gyermek, hogy s mint, merre, s később, amikor főiskolás koromban mi is bejártunk Bukarestbe, akkor ő ott élt, én pedig gyakran meglátogattam a műtermében, s később is, amikor már végeztem, Szeredából is leutaztam hozzá... Valahányszor Bukarestben voltam, elvitt a műtermébe, megmutatta, min dolgozik, aludtam is nála, erősen kedvelte a nőket, a műterme egy garázsban volt, aztán később meg az úri negyedben kapott egy szép műtermet, rendszerint elküldött, a közelben volt egy jó kocsmá, hogy amíg ő odahaza szórakozik, ne ténferegjek az utcán. Mondta, gyere vissza ekkor és ekkor, aztán itt alszol, s aztán elmegyünk együtt reggelizni, majd elintézzük a dolgaidat...

– Később ő kijutott nyugatra is, egy pályázaton Svájcban díjat kapott, amit ott vett át, vásárolt egy kocsit, azzal hazajött, majd bejött egy újabb pályázat, aminek nyomán Angliában tölthetett egy évet, de ezzel az ő pályafutása itthon be is fejeződött. Mondta már korábban is nekem, hogy te, én itthon olyasmiket csinállok, ami nem nagyon tetszik... Ha úgy vesszük, a bukaresti modern irányzatot ő teremtette meg, rengeteget dolgozott, eszméletlenül sokat...

– Szenzációs szimatja volt... Kiírták neki a nevét Bukarestben, hogy Victor. Mondta nekem, mit törödsz te vele, le van baszva az egész, én úgy is Román Viktor maradok örökké! Ő sose távolodott el attól a személyiségtől, ami volt s amit a Homoród mentéről hozott magával, de rettentően rugalmas tudott lenni, mint a labda. Miután külföldön maradt, már csak egyszer jött még haza, amikor a szülei sírjára készített síremléket, akkor találkoztam vele életében utoljára, a kollégák és főleg Gaál András, akinek évfolyamtársa volt, még ki-kijártak hozzá Párizsba, találkoztak, s akkor Andristól érdeklődött felőlem is, ő sok mindent tudott rólunk, s mivel a marosvásárhelyi iskolának s személyesen Izsáknak egyik kiemelkedő növendéke volt, azt a vonalat nagyon tisztelte és becsülte. Hogy is ne, hiszen az Izsák keze alól kikerült tanítványok mindenike Bukarestben jó műhelyekbe került, így Viktor is...

ROMÁN Viktor szobrász (Homoródszentmárton, 1937. március 12. – Saron-sur-Aube, 1995. április 12.) 1956-1960: Nicolae Grigorescu Képzőművészeti Főiskola, Bukarest. 1965: UNESCO-díj a távközlés százéves évfordulójának szoborpályázatán, Genf; 1967: a londoni Royal College of Art ösztöndíja 1994: Francia lovagrend (Chevalier des Arts et Lettres). Tömör absztrahálásra, stilizáló egyszerűsítésre törekvő formaalkotása A. Bourdelle, É. Hajdu és C. Brancusi művészetének tanulságai nyomán bontakozott ki. Alkotói eredetiségére a kritika már pályája kezdetén fölfigyelt. Számtalán sikereket ért el, s a jelenkori európai szobrászat élvonalába emelkedett azután, hogy 1968-tól véglegesen Franciaországban telepedett le. Fémről és kőből készült alkotásai között egyaránt vannak kisplasztikai munkák és köztéri szobrok (Táncospár; Bagoly; Sárkány; Torzó; Húsevő növény; Kapu; Eke; Saron harangja; A trójai faló; Kárpátok kapuja). Egyéni kiállítások: 1962 • Magheru T., Bukarest 1965 • Dalles T., Bukarest 1966 • Schneider G., Róma • Leewarden Princeshof M. (NL) • Wiebenga Galerie (CH) 1995 • Párizs (emlékkiállítás a francia Grafikai és Szobrászati Alapítvány szervezésében) 1997 • Iparművészeti Múzeum, Budapest. (artportal.hu)

*Román Viktor fiatalkori szobra
homoródszentmártoni szülőháza kertjében*

Rögtön magukhoz vették az ötvenes évek nagy szobrászai, Baraschitól kezdve mindenki, az összes nagy menők, mert tudott önteni, tudott dolgozni, mint egy állat, bivalyereje volt, s ráadásul megbízható is, nem zavarta, hogy másoknak kell dolgoznia, elvégezte a rábízott munkáját és amellet élte világát...

– Külföldön is ugyanez lett a sorsa, Hajdu Istvánnál vagy Étienne Hajdu-nál, ez neki életre szóló nagy tanulság volt, hogy egy ilyen művésznél szolgálhat, mert az elején Viktor is megcsinált két-három szobrot, s már rohant is, hogy elsüsse valamelyik galériában. Erre Hajdu azt mondta neki: Viktor, figyeljen ide, vagy a legjobb tízbe adja be, vagy ha alább akarja adni, akkor örökké csak huszad- és harmincadrendű művész marad... Ezt ő mesélte el nekünk, amikor idehaza arról faggattuk, hogy Párizsban most éppen mi a divat? Ide figyelj, ez volt a válasz, amit Párizsban akarsz, a klasszicizmustól az impresszionizmusig, a modernekig és a posztmodernekig, a fejreállásig mindent megtalálatsz, és mindenki csinálja a magáét. Azt nem lehet kijelenteni, hogy most éppen ez a divat, zajlik az egész, mint az ár, ezért nem szabad a divatra figyelni. Azt kell csinálni, amit érzel és szeretsz...

– Végrendeletében román nemzetiségű feleségének meghagyta, hogy egy bizonyos összeg fejében a marosvásárhelyi iskolából öt olyan alkotót hívjon meg Párizsba, akik számára sokat jelentettek... Az öt között én is ott voltam. 2000-ben került erre sor, osztálytársai közül Simon Endre és Gaál András voltak megnevezve, s így állítottunk ki a párizsi magyar művelődési központban.

(Sajnáltad, hogy nem kerülhettél vele még közelebbi kapcsolatba? Magyarán: hogy elhúzott innen közületek, egészen távolra?)

– Sajnáltam, mert láttam, hogy ő sose tudott az otthonról hozott hagyományoktól elszakadni, viszont azokat hihetetlen módon képes volt át-lényegíteni a modernségbe, hiszen belekóstolt Moore világába, a Brâncuși féle formabontásba, velük együtt élt és lélegzett, megkereste a saját gyökerét a Homoród-menti világban, s kivitelezte, hogyan lehet abból korszerű szobrászatot csinálni. Azt igen sajnálom, hogy ebben a fejlődésében nem tudtam őt követni, legalább logikailag, hiszen teljesen más műfajban dolgoztunk, de a szándékaink közősek voltak.

(Játszaduzzunk el a gondolattal: Viktor történetesen itthon marad. Mi történik akkor vele, a művészetével?)

– Az ő pályáíve, ha itthon marad, egészen biztosan gellert kap. Egyre inkább kényszerpályára kerül, megnyomorították volna, habár valamennyi szocialista ország közül akkor éppen Romániában volt a legszabadabb a képzőművészeti kifejezési forma, s különösen a szobrászatban értelmezték hihetetlenül tágan a normákat, az alkotóknak mindig sikerült huncutul kijátszaniuk az előírásokat... A hatvanas években itthon is menő szobrász volt, hiszen azt egy szabad korszakként tartjuk számon, de ha a nyolcvanas éveket is itthon éri meg, akkor valószínű, hogy keményen szembe is fordult volna a dolgokkal, amennyire őt ismertem, de így az itthoni előzményeivel sikerült neki európaivá válni ott, ahol megtelepedett. Az ő esetében teljes mértékben egyetérttek azzal, hogy el kellett mennie. Nagyon megdolgozott, megszenvedett érte, és sajnos, a valós pályáívét is inkább csak mi értékeljük igazán, ezt kellene valahol kiadói szinten tudatosítani, egy átfogó, értékelő kiadvánnyal például, amely felmutassa, hogy az ő távozása nem bukás volt, inkább kiteljesedés, ebből a nemzedékből ugyanis keveseknek adatott meg eljutni arra a csúcusra, hogy a legjobb tíz francia szobrász között emlegessék s tartsák számon.

(Az iskolával való első találkozásod másik bajvívója Márton Sándor volt, akitől Marciságodat örökölted. Vele mi van?)

– Megvan, közöttünk él, ő az éremnek éppen a másik oldala... Elvégezte a művészeti középiskolát, utána felvételizgetett, itthon dolgozott, bekerült a kerámia szövetkezetbe, Dánfalvára, s velem felvételizett utoljára az egyetemre, 1958-ban. Sövér Elekéknek volt évfolyamtársa, a középiskolában is idősebb volt a kollégáinál, Gyergyószentmiklósról egy faipari középiskolából vitték őket el, inasiskola után került a művészetire... Nagy, bohém figuraként ismertem, állandó heccmester, jópofa, közkedvelt valaki volt, de tehetségben nem jeleskedett különösképpen. A kerámiától ment nyugdíjba, szabad idejében Benczédi féle kisplasztikákat szobort, közben fest is. Hargitafürdön van egy nyaralója, időnként találkozunk, s akkor elmondja, hogy mit csinál, a hargitafürdői mofettában vannak kiállítva a dolgai... Nem nevezhető dilettánsnak, de azon túl se igazán lépett... Úgy látom, hogy belenyugodott a sorsába, elfogadta, hogy ennyi az övé...

(A Ferencesek hajdani kolostorában laktatok. Nem szerzetesként, de mégis... Milyen volt ott az életetek?)

– Az az épület ma már nem létezik. Csak az emlékezetünkben. Lebontották, hogy a helyére kerülhessen a vásárhelyi színház és mindaz, ami körülveszi. Csak a torony áll még belőle... Festőszemmel mondhatom, szenzációs környezet volt, egyik oldalon állt a templom, a másik három oldalát pedig a klastrom zárta be, középen egy kicsi udvarral és a kerengővel, ahol nagyokat lehetett sétálni. Kicsik-nagyok mind ott laktunk, elemisták és középiskolások vegyesen, nagyon kevés volt a városbeli tanuló, aki hazulról járt be az iskolába. A templom után még volt egy ugyancsak műemléknek számító kereskedelmi épület, ami simán megmaradhatott volna, de az se menekült meg a lebontástól.

– Ahogy beléptünk az épületbe, a földszinten óriási nagy hálótermek voltak, abban a kicsik kaptak helyet, volt úgy, hogy harmincan-negyvenen is laktak egy szobában, emeletes ágyakban aludtak a boltívek alatt, az emeleten voltak aztán a nagyobbak, kisebb termekben, a hátsó traktusban pedig a legnagyobbak és a zenei próbatermek kaptak helyet, minden sarok teli volt hangszerekkel, ott alkalmunk volt a gyakorlatban mindegyiket megismerni, nem kellett könyvből tanulni. Jó nagy hangzavar volt örökké, az elején szörnyen idegesített, de aztán megszoktuk. A klastrom csak a szállást, a hálókahelyeket jelentette számunkra, tanulni és étkezni az iskolába mentünk fel, az Unireába. Velünk lakott a nevelő, Simon Feri bácsi is. Kívül az ablakon lógott egy nagy marha vaskorong, azt minden reggel megkongatták, jött Feri bácsi, dum, dum, dum, ütötte a vasat, az volt az ébresztő... Most is előttem az egésznek a hangulata, az elkopott, több száz éves lépcsők, a nagy boltívek. A falak olyan szélesek voltak, hogy az ablak és a folyosó közé berakták a szekrényeket, de hátul, a szekrény és a fal közé még mi is vígan be tudtunk állni...

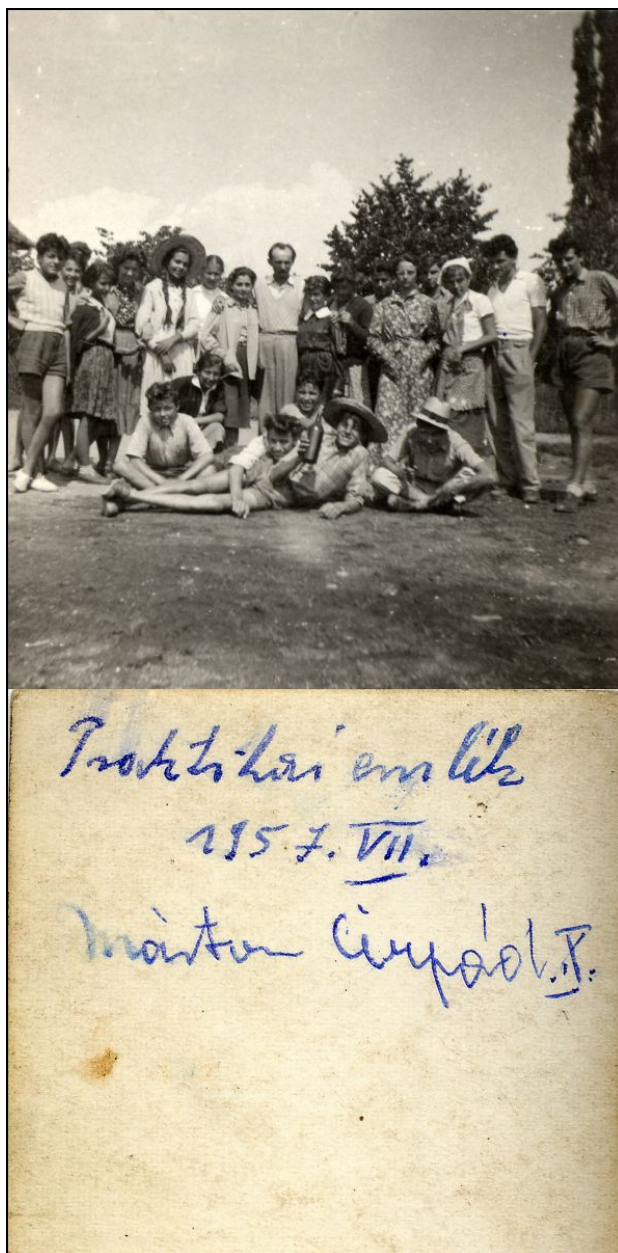
– A tizenegyedik osztályban, amikor ősszel visszamentünk vakációról, már utolsó évesek voltunk, október vége, november eleje felé járhatott, s összegyűjtük a fejünket, a hét fiú, s egymás között megegyeztünk, hogy veszünk egy liter bort közösen, s elosztjuk testvériesen. Annak előtte már megvettünk egy alumínium csuprot, s kimértük benne, hogyan lehet egy liter bort hét felé egyenlően elosztani. Olajfestékkel körben a csuporra ráfestettük a szintjelzőt, s hagytuk megszáradni. Összegyűjtöttük a pénzt s a nagy estén aztán megvettük a Pelin de mai, vagyis a Májusi ürmös nevezetű lőré, egyfajta ürmös bor volt, eléggé átható szaggal, de az volt akkor a legolcsóbb. Azóta se láttam... Tudtuk, hogy veszélyes, amit művelünk, mert szigorúan tilos volt akkoriban alkoholt bevinni iskolába, bentlakásba, ilyen szempont-

ból nagy szigorúság volt nálunk, dobták ki, nyírták ki az embert az ilyesmiért, két hétre vagy akár egy hónapra is.

– Este, miután tíz óra elmúlt, s Feri bácsi is behúzódott a szobájába, mi ügyesen beálltunk az ablakmélyedésbe, két szekrény mögé, a holdvilág szépen sütött be az ablakon, elég jól láttunk, ünnepélyesen kidugtuk az üveget s éppen az első adagot próbáltuk kicentizni, amikor hirtelen nyílt a pedagógusi szoba ajtaja, s benne Feri bácsi! Beleszagolt a levegőbe, mint a jó vizsla, s az ürmös szagát megérezve, egyenesen hozzánk jött, benézett a szekrény mögé. „Maguk mit csinálnak itt?” – döbrent a látványunkra az öreg, s mi is annyira meg voltunk szorongatva, hogy az őszintét mondtuk: „Hát mi iszunk.” „S mit isznak?” „Tessék Feri bácsi, kóstolja meg...” Az öreg belekóstolt, majd keményen ráncszólt: „Fiúk, maguk tudják, ugye, hogy az ilyen dolog mivel jár... Kérem, fogadják meg, hogy többet ilyet nem isznak... Ez tisztára mérge!” Behívott minket magához, ott megkínált finom borral, s huncut egyezséget ajánlott, ami így hangzott: „Inkább gyűjtsék össze azt a pénzt, adják ide nekem, s én veszek maguknak egy korsóval, maguk szombaton este bejönnek hozzám, csöndben, amikor már mindenki lefeküdt, s ott szépen elkóstoljuk a jó küküllőmentit, ebből baj nem lesz, mert én kínálom meg magukat a saját borukkal...” Ezzel a huncutsággal történt meg a mi tulajdonképpeni felnőtté avatásunk. Azokon a szombat estéken pedig annyi hasznos dolgot, tanulságot kaptunk Feri bácsitól, mint még soha... Így tudtunk meg egy csomó mindent az életről, Csíkról, ahonnan Feri bácsi jött, Gál Feri bácsiról, meg Nagy Imréről, s olyan nevelői fogás volt ez a részéről, amit nem lehet eléggé becsülni. Ahelyett, hogy megbélyegzett volna bennünket, vigyázott ránk és óvott. Ha akkor elvisz az igazgató elé s kiverik a hisztit ellenünk, csak a nagy ellenszenv alakult volna ki köztünk s az iskola között. Lehet, még a karrierünk is bánta volna. Így viszont szépen meghunyászkodtunk...

– A klastromi életünkben volt valami az egykori szerzetesi szellemből is. Mindenkinek volt egy számja, én mindvégig a 137-es voltam, s minden szombat este összegyűjtötték tőlünk a szennyest, a számok szerint, betették a ruhákat egy nagy kosárba, s aztán a számok szerint kimosva visszakaptuk. Étel nem igen lehetett tartani, ki volt adva, hogy ha csomagot kap valaki, azt gyorsan el kell osztani, hogy ne romoljon meg semmi. A kosztolás az iskolában, az Unireában történt, rengeteg marmaládét meg teát adtak reggelente, főzni viszont jól főztek, ügyes korondi szakácsnők voltak a konyhán. Otthonról jöve eleve nem voltam válogatós, mindent megettem, de nem is lehetett panaszunk semmire. A reggelik voltak néha soványak, nem sokat tartottak, hamar megéhezünk utánuk. De délben és este mindig meleg étel

járta. Pénzünk nem volt, így pótolni se volt honnan, odahaza gyengén ment nekünk, akkor építkeztünk, folyt a kollektivizálás, én sokat dolgoztam a tanárainknál odahaza, kertet ástam, autót mostam náluk. Otthonról én úgy jöttem el, hogy örökké meg kell fogni a dolog végét, azon nincs mit szégyellni...

Székely János:

KORAI VIRÁGZÁS

Nagy megdöbbenésről és ámuldozásról akarok beszámolni, kedves olvasóm. A múltkoriban betévedtem a vásárhelyi képzőművészeti középiskola kiállítására, és hallatlan és csodálatos dolgokat láttam, olyan képeket, amelyekről egy ilyenfajta kiállítás keretében álmodni sem mertem volna, s amelyek valóban minden várakozásomat felülmúlták.

Igaz, várakozásaim eléggé szerények voltak. Hajlamos vagyok eleve gyanakvással fogadni az alkotó művészetek terén mindenféle szaknevelést, amely nem a jó és alapos líceumi alapra épül, mert úgy gondolom, senki sem lehet biztos még tizenöt esztendő korában, hogy mire is van tulajdonképpen hajlama és tehetsége. Mintha-mintha túl korai lenne ezeket a gyerekeket egyszer s mindenkorra eljegyezni az ecsettel és palettával. Mintha-mintha elrontott és szerencsétlenné tett életek ígéretével lenne terhes maga az intézmény, amely esetleg féltehetségeket is holtukig a művészet ízére és ambíciójára kapat.

Hanem ez a kiállítás minden aggodalmamat eloszlatta. Nem találok szavakat annak a mélyen és rafináltan problematizáló művészi látásnak dicséretére, amelyet ezek a tizenhat-tizenhét esztendőes gyerekek képeiken elárulnak. Olyan jelzők és minősítések kíváncsoznak tollamra, amelyeket egy-egy tartományi kiállítás méltatásakor is jól meggondolnék, mielőtt leírok. Ezeknek a gyerekeknek egyéniségük van. Sajátos és kimerült színviláguk van. Problematikájuk mindig festőileg (tehát vizuálisan) izgalmas. Nem keverik össze a piktúrát sem a grafikával, sem az irodalommal. S nehogy azt tessék hinni, hogy képeiken a legparányibb primitívség vagy gyerekesség is megmutatkozik! Nem: kész festők ezek, annyira készek, hogy megáll az ész, honnét tettek szert kölyök létükre ennyi drámai komolyságra és érettségre.

Egy nevet írok le: Plugor Sándor. Sárgában megoldott erdőrészlet képe merül fel előttem: sárgák a fatörzsek és az ágak, sárga a talaj és a talajra hullott lomb; sárga maga az égbolt is, amely megcsillan a póré fák között. De micsoda változatosság és színesség húzódik meg ezekben a sárgákban! Egy másik kép is felmerül emlékezetemben: Anya gyermekével. Nagy, dekoratív jellegű, tompa színfoltok, ugyanabban a felfogásban, mint az erdő, s

mégis másképpen, mert magában a tárgyban más stílus szunnyad. Részletesen és alaposan emlékszem ezekre a képekre, noha egyetlenegyszer, s csak futólag láttam, még hozzá hetekkel ezelőtt.

Egy másik név: Bakó Antal. Soha, míg élek, nem felejttem el azokat a szánkázó gyermekeket, akiket óriási kucsmájukban és kedves esetlenségükben majdnemhogy felülnézetből megörökített. Feloldott, laza-szürke színfoltok csupán a véghetetlen hósivatag közepén, de milyen szépek mégis ott, a hideg és meleg tónusokkal árnyalt és domborított havon.

Ismét egy név: Márton Árpád. Tragikus alkonyat; rózsaszín színfolt ragyog be a fák közé, és szinte feloldja törzsüket, mint sav a rezet. Mosó asszonyokat látok egy folyócska partján, amelynek vize olyan színes, és mégis olyan hiteles, partja olyan tompán és mogorván zöld, hogy megborzongok belé. Összekötözött embereket látok kísérőikkel, mélytüű, nagy színfoltokban megragadva, és fölöttük két szurony sötét villanását, olyan drámai feszültséggel, hogy az Éjjeli csavargók szuronyait juttatja eszembe.

És látok egy kétségbeesetten dadogó diákot, aki nem tud válaszolni a tanár kérdéseire. Ughy István festette. A tanár egyetlen szépia folt, épp csak a mozdulata árulkodik szerepéről, különben lényegtelen, a diák ellenben minden lehető festői eszközzel van kidolgozva és jellemezve. A vázlat mellett ott van a véglegesen kidolgozott kép is, ez azonban sajnos sokkal gyengébb, főleg szemléletbeli okokból.

Minek sorolnám tovább? Együttesükben nagyszerűek és érdekesek Ők: együttes érettségükben, amely szinte már aggodalomra indít. Nem túl korai ez a virágzás? Nem káros-e az egyéniség ilyen maradéktalan kiérlelése, mielőtt a mesterségbeli tudás teljessé válhatott volna? Nem fogják elrontani ezeket a gyerekeket az akadémián? Nem torzítják-e el, nem rombolják-e le korán-kész egyéniségüket az akadémista rajz- és kompozícióleckék? Félttem őket, nagyon félttem. Legyenek tapintatosak, vigyázzanak rájuk, kedves, jó professzorok: ezek a gyerekek nem a semmiből indulnak. Nehogy megnyesegessék őket, nehogy azt faricskálják le róluk, ami a legdrágább és legértékesebb: az egyéniségüket. Mert nekik megvan már, de ha egyszer elvész, soha vissza nem szerezhetik többé.

(1958)

Csíkszereda, 2007. november 19, reggel 9.00

(1958-ban megjelent az Igaz Szóban egy tárlatkritika a művészeti iskolások kiállításáról. A szerzője nem más, mint a jeles költő és író, Székely János. Abban téged is erősen megdicsért...)

– A tárlat még 1957-ben volt, ősszel, miután végetért a nyári gyakorlat. Ezt a fajta tárlatot minden évben megrendezték, a gyakorlaton és az év során készített legjobb munkákból. Sok-sok év telt el azóta, de ez a hagyomány, úgy látom, megmaradt, a Kultúrpalota kiállító termében a művészeti iskolások azóta is minden ősszel kiállítanak. Csak Székely János nem ír már róluk kritikát...

– Nekünk, akiket ott felsorolt és megdicsért a cikkében, a nyilvánosság nem sok jót hozott akkor. Az egyik tanárunk nagyon fölszívta a kritika miatt a vizet, éppen az, aki az utolsó iskolai évünkben a diplomamunkák készítését irányította. Pillanatnyilag eleinte nem volt érzékelhető a kellemetlen következmény, év vége felé viszont csúnyán összeakadt a bajuszunk. Hát akkor én egy életre megtanultam, hogy ha egy tanítványunkról valamilyen vélemény megjelenik, ezt csakis pozitívan szabad értékelni. Hiszen te neveltet, igaz-e? Igen... Magadra neveltet-e? Akkor vállald a következményeit is, és véd mindenkinek előtt, ahogy csak tudod...

– Plugor Sándorral együtt a vezető tanárunk kettőnket, közvetlenül a diplomamunka befejezése előtt vagy másfél hónappal elkergetett, egyszerűen nem akart kikorrigálni. Nem is mehettünk be az órájára. Végül egy másik tanárunkkal véglegesítettük a diplomamunkánkat. A hozzá készített tanulmányokat, vázlatokat ma is őrzöm... Mielőtt a festményeink a vizsgabizottság elé kerültek volna, a bennünket kitiltó tanárunk az utolsó pillanatban fogta magát és átfestette azokat. Amikor Plugorral megláttuk a képeinket, úgy éreztük, hogy azok teljesen idegenek tőlünk. Azok nem mi voltunk. Meg is fogadtam akkor a jövőre nézvést, hogy ha a diáknak van egy véleménye, akkor azt hagyjuk érvényesülni, hiszen neki kell vizsgáznia, s amennyit tud, hát annyit tud...

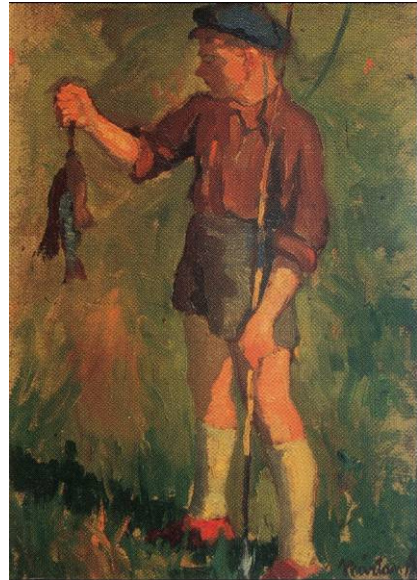
(Miről szólt a diplomamunkád? Mit ábrázolt egyáltalán?...)

– Mindenki szabadon választott témát, s már korábban is voltak elgondolásaim, csak amíg összeállt, amíg megszületett istenigazából, az volt a nagy fejtörés. Egy kirándulást képzeltem el, ugye, a plein air hatására, Szinyei Merse Pál, a nagybányaiak világa izgatott éppen akkor... Négyalakos kompozíciót terveztem, egy halász gyerekekkel, a kiránduló gyerekek között,

akiknek elmutogatja a halait, amit fogott... Egy kicsit prózai a történet, valahogy ezt próbáltam különböző módon elhelyezni, sok-sok vázlat készült, amíg aztán az egész megszületett. Egy részüket ma is őrzöm...

(Miért választottad épp ezt a témát? Mi vett rá, hogy ezzel foglalkozzál?)

- Az egyik nyári gyakorlaton láttam egy gyereket, kis falusi kölyök volt, s vitte nagy büszkén a halacskáit, amiket fogott, távolabb kislányok és fiúcskák ültek és nézték őt, aki büszkén mutatta nekik a zsákmányt, s ez nagyon megmaradt bennem, ebből nőtt aztán ki az egész... Pedig én sose horgásztam, most is ki lehetne kergetni a világból egy horgászbottal. Még kézzel, kövek alatt fogtam néha halat, de hogy én üljek ott a bottal... Na nem! Plugor Sanyi hívott egyszer a Feketeügyre, náluk, egy nyári délután, hát a szúnyogok megettek istenesen, nekem nem is volt botom, és csak sétáltam ott egy darabig, majd leléptem, mondtam Sanyinak, fűjd fel a halászatodat...

– Diplomázás előtt, tavasszal, úgy április végétől kivittem a modelljeimet a szabadba, már meg volt rajzolva, nagyolva, hogy mit is akarok, ott tartottam őket, a folyónál... Vagy két hónapba került, amíg véglegesen befejeztem...

(A tanárod által végrehajtott átpingálás miből állt?)

– A lényeges dolgokat kirészletezte, például a kezét, meg a többit, ez volt a baj... Én ezt éppen hogy nem akartam. Sajnos, vitatkozni nem lehetett. Tanár volt. Nagy Pállal még lehetett, ő direkt ki is provokálta az ellenvéleményt, de mással nem nagyon merészkedtünk vitázni...

(Valahogy mégis meredek a számomra, hogy egy jószándékú cikk miatt, amely dicsér és legtöbb aggodalmat fejez ki, távolról sem kritikát az iskola irányában, ilyen retorziók érjenek az ügyben ártatlan diákokat...)

– A cikknek volt egy kedvező fejleménye is. Meglátogatta ugyanis a tárlatot Tompa Miklós rendező úr és Kovács György, a színész. Valami tájképeim is voltak ott kiállítva, marosvécsi erdők, somostetői erdőrészek, s egyszer csak sürgősen lehívtak a tárlathoz. A vendégek vásárolni akartak a képeim-

ből! Ez volt a legelső ajánlat, hogy valaki pénzt kínált a festői munkámért. Kérdezték tőlem, mit kérek a festményekért? Álltam ott ostobán, a serdülő kamasz, törtem a fejem, istenem, mit is kérjek?! Hát persze, hogy semmit, a legnagyobb megtiszteltetés számomra, ha tetszik a kiállítás, vigyék csak nyugodtan... El is vitték... Tompa Gabival, a rendező úr fiával beszéltem nemrég, őt mondta, valahol látta azt a képet az apja hagyatékában... Kovács Györggyel érdekes barátságom szövődött az „üzlet” kapcsán. Mindegyre felemlgette nekem később, hogy nem baj, egyszer majd az üzletet is elintézzük. Aztán egy vasárnap délelőtt odaszól Simon Feri bácsi, a nevelő: jöjjön, Marcika, mert keresi Kovács művész úr telefonon. Engem... No, hát azt közölte velem, hogy délután találkozunk egy cukrászdában. „Meghívom önt egy tésztára – mondta. – Az én kedvencem az isler, a magáé micsoda?” Képzelted, életemben addig nem jártam cukrászdában, nekem minden tészta egyforma volt... Ez semmi, de azt is megkérdezte, melyik cukrászdát óhajtom? Én viszont még a kocsmákat se ismertem, nem hogy a cukrászdákat, nekem mindegy volt... Utána éveken át rendszeresen találkoztunk, elbeszélgettünk, a műteremben is járt, követte a sorsomat, hogy mi történik velem, mikor egyetemista voltam s Vásárhelyen jártam, mindig beugrottam hozzá két-három percre, s a színház előterében megbeszéltük a dolgainkat... Egyszer még fel is léptem, az ő szakmai irányítása alatt.

– Záróünnepségre készülődtünk az iskolában. Az irodalomtanárnő kiadta az egyik kolléganőnknek betanulni Ady Endre Üzenet egykori iskolámba c. versét. Szegény egyre csak kínlódott vele, de sehogyan sem ment neki, engem meg bosszantott a dolog, mert úgy gondoltam, a vers túlságosan jó ahhoz, hogy ilyen silányul mondják el. Egy napon elmentem, s megkerestem Kovács Gyuri bácsit, segítsen nekem megtanulni. Azt mondta erre: figyelj ide, tanuld meg kívülről a szövegét, s mikor már tudod, eljössz hozzám, veszünk egy színesceruzát, s aláhúzzogatjuk azokat a részeket, ahol hangsúlyozni kell... Két-három hét alatt sikerült is a végére járni, a színház ugye szintén ott volt, a palotában, egy-egy szünetben röviden megbeszéltük a szavalatot... Az egyik órán a tanárnő ismét odateszi a hölgyet szavalni, de az továbbra is csak nyekereg. Mérgesen felpattantam: tanárnő kérem, én elmondom azt a verset... Elméletből általában nem igazán remekeltünk korábban, s a tanárnő tőlem sem remélt túl sokat, de mikor befejeztem a versmondást, leesett az álla, s tüstént eldöntötte, hogy én leszek a versmondó.

(Szerinted miért tűnt Székely János szemében annyira kimagaslónak az a tárlat? S rajta mindjárt négy tehetséges tanulót is kipécézett? Valóban olyan jók voltak már kamaszkorotokban?)

– Azt hiszem, az egész tárlat igen érett és tisztán átszűrt világot mutatott, ahhoz képest, hogy általában egy 17 éves kamasz mit ért a valósághoz... A mi világunkban, a gyermekekében ez a dicséret jó visszhangot keltett, nem váltott ki irigységet, őszintén örvendtünk egymás sikereinek, akkor sem volt divat, hogy a diákteljesítményekről nagyközönségnek írjanak komoly emberek, ez olyan meglepetésszerűen jött, s gondolom, ezért is kapták fel a fejüket egyes tanárok. A munkákat ugyanis ők válogatták ki, ami a cikkben dicséret, az őket is illeti, ami meg bírálat, az szintűgy... A szerzőt addig nem is ismertem személyesen, tudtam róla, hogy létezik, és hogy nagyon kritikus szerkesztő, de igazából csak 1968 után ismerkedtünk össze, amikor leutazott Csíkszeredába, hogy szétnézzon a műtermeinkben...

– Székely János más évfolyamok teljesítményét már nem követte nyomon, engem azonban szemmel tartott. 1968-ban a csíkszeredai Hargita napilap főszerkesztője kérte fel, írjon egy riportsorozatot az éppen alakuló helyi művésztelepről, s akkor engem is úgymond „felmért”: meddig jutottam, mint fejlődtem a tíz év alatt. De újabb öt év múlva volt még egy útja arrafelé, mert 1973-ban megismételte a korábbi műteremlátogatásait, s akkor érdekes elemző tanulmányok születtek most már Antal Imréről, Gaál Andrásról, Sövér Elekről, Beczassy Antalról is.

– Kapcsolatunkba belejátszott később az is, hogy a hetvenes években elhozta hozzám a fiát, Jenőt, akit aztán én gyötörtem itt művészileg egy esztendőn át. A Bolyaiban végzett ugyanis, végig kiváló matematikus volt, s az utolsó pillanatban határozta el, hogy márpedig ő képzőművész lesz. Képzelheted azt a döbbenetet, amit a bejelentésével otthon a szüleinek okozott, akkor hozták el hozzám. Mondhatom, nagyon kemény egy koponya volt, nehezen lehetett vele zöldágra vergődni, hátrányban volt azokkal szemben, akik már a középiskolában művésznak készülnek s folyamatosan gyakorolnak. Neki hiányzott az a sok alapozás, de végül elsőként került be az egyetemre, ahol szobrászatot végzett, most Székesfehérváron él... Szárhegyen láthattam, hogy dolgozik, többször is járt a művésztáborban, egy csillagászati-matematikai világban él, de ami a figuratív munkáit illeti, Székesfehérváron készített egy Árpád fejet, az előtt le a kalappal. A mesterség és az anyag tisztelete jellemzik mindennek előtt.

SZÉKELY János Jenő, szobrász: 1977–1981: kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola, mestere: Vetró Artúr. 1985-ben Olaszországban telepedett le, előbb Firenzében, majd Pietrasantában, ahol elsajátította a kőfaragás korszerű technológiáját. 1988–1989-ben az Egyesült Államokban járt tanulmányúton. 1989-ben meghívásra Magyarországra költözött, Székesfehérváron él. A New York-i Leading International Art Competition Excellence oklevelese (1988); Lánosz–Szekfü ösztöndíjas. Részt vett az alessandriai, az adneti, a kézdivásárhelyi, a szárhegyi és laskói alkotótelepeken. Az európai kultúra klasszikus értékeinek tisztelőjeként hagyományos szobrászati műfajok és anyagok mellett kötelezte el magát. Szobrai egyszersmind kísérletek a világ – szobrokban megfogalmazott – bölcséleti értelmezésére. Az anyag fizikai természetét kutató objektív gondolat szubjektív modellezésére törekszik. Nonfiguratív szobraival a természet törvényeit jeleníti meg nemes anyagokból (fa, kő). Figurális alkotásai az ábrázolt emberek iránti elfogódottság vagy elfogultság révén a rendkívülinek látott, ebben az idealizált állapotban egyedi és megismételhetetlen fizikai vonásukat rögzítik.” (*Kortárs Művészeti Lexikon*)

Születés. * Lelőhelye: Laslo, Szlovákia * Márvány

(Mitől függ, hogy valakit menőnek kiáltsanak ki, vagy egyszerűen csak számon tartsanak a művészeti életben? Elég hozzá a tehetség?)

– Ma már mindenki kapar, ahogy tud. Ez az egyetlen életrevaló irányzat. A kiállításokon mindenütt megvan a versenyfutó menedzselés, a háttérvilág, az információ manipulálás. Ki hogyan tudja s nem szégyelli szórni önmagát... De azért a nagy, átfogó kiállításokon még mindig a minőség a döntő.

(A ti időtökben, a Székely János-féle előzményből ítélve, egyáltalán nem kellett menedzseljétek magatokat, közbenjárás nélkül is lám, fölfigyeltek a munkátokra.)

– Ez igaz, mert a művészsorsnak ez a része teljesen idegen volt tőlünk, nem is tudtunk róla, hogy ilyesmi egyáltalán létezik. Mi csak hajtottunk és dolgoztunk, versenyszerű volt az, hogy valahová bekerüljünk. Sajnos, a válogatás szempontjai is sokszor szubjektívek voltak, volt egy időszak, hogy nagyon értékes, eredeti dolgokat is elfogadtak, később nagyon beszűkítették a formaízlést, végül már az alkotó politikai megbízhatósága is komolyan számított. Hosszú távon az ilyen művészetidegen szemlélet őszinte és nagy teljesítményt nem tud produkálni, pedig téma mindig akadt, nem az volt a gond, de belefásul, beleun az ember, feladja, s csinálja inkább úgy, ahogy jónak gondolja, bezárkózik a saját kis világába. Az az egy, amit igazán felvállal az ember, s ha seggbe rúgják is, kit érdekel?

(A ti iskolai kiállításotokra milyen volt a válogatás? Bökeblű? Nem élt már akkor is az a szempont, hogy lehetőleg mindenki szerepeljen, mintegy demonstrálni, hogy az iskolákban jól mennek a dolgok?)

– A válogatás elég szigorú volt. Mindenek előtt a minőség volt a szempont, meg hogy az iskolai kérelmeknek megfeleljen, a pályájuk elején állóknak példa lehessen. Az ötvenhatban és az ötvenötben rendezett kiállítások is azért voltak számunkra izgalmasak, mert láttuk azt, hogy ki mit csinált, miként csinálta, a tanáraink pedig mindenből kiválogatták azt, ami jó. Ez megmutatta, hogy merre érdemes tartani. Legalább is, nekem ezt mondták az év végi tárlatok...

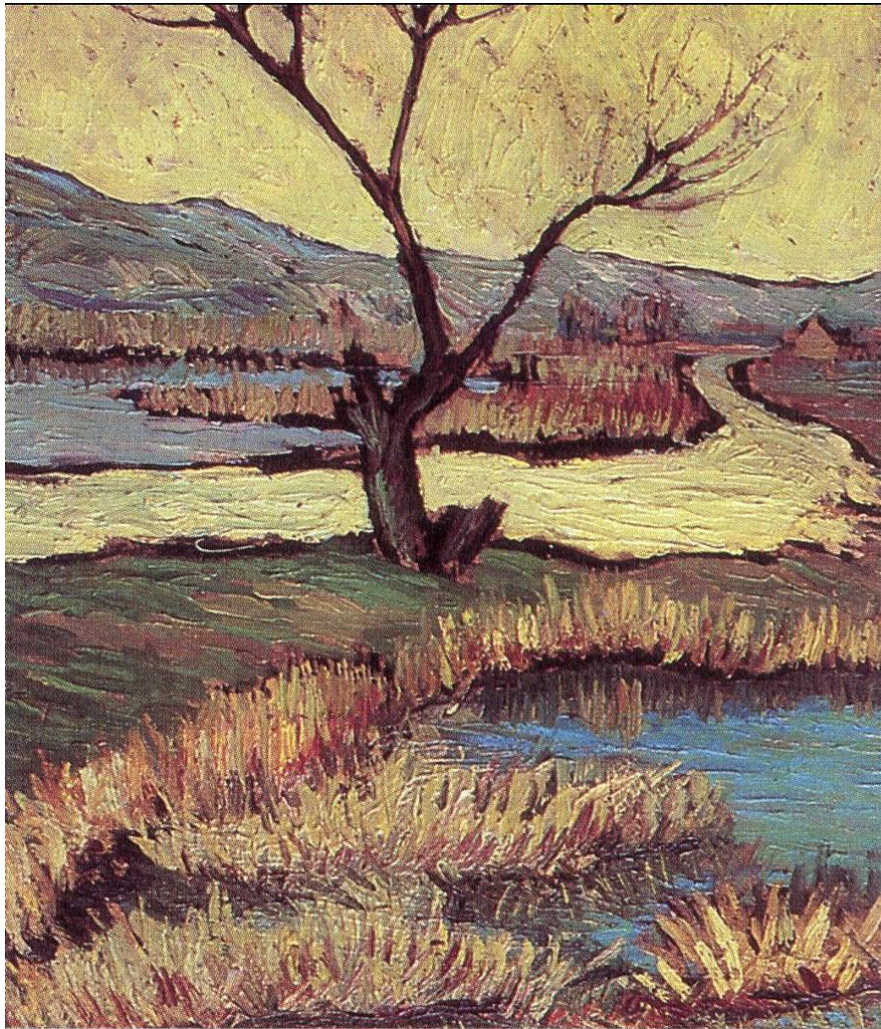
– A végzősök közül a hagyomány szerint általában mindenkit szerepeltettek, ez afféle vizsgának, tükörbe nézésnek is beillett, az alsóbb tanulók munkáit viszont nagyon megválogatták. Tizedikes koromban tőlem egy önarcképet és egy lakodalmas kompozíciót vettek be, s olyan boldogok voltunk, hogy ennyi is bekerült... Létezett persze kicsinyes irigység is egyikünk-másikunk sikereire is, de a lényeg az volt, hogy dolgozni kellett, mindenkinek, s a szorgalmat és a teljesítményt sehogy nem lehetett letagadni és eldugni. Az meglátszott. A munkáid bizonyítottak. Ez nagy nyugalmat jelentett nekem a

továbbiakban is. *A ki tud többet dolgozni* szempont természetesen hozta magával a minőséget is. Az iskolán belüli hangulat tisztességes volt, s tanáraink oda rakták a hangsúlyokat, ahová kellett.

(Próbáld meg a továbbiakban egy kicsit sorban jellemezni a tanárokat, ahogy évfolyamonként haladtál felfelé. Kezdenénk Incze Istvánnal, aki festészetet tanított első éven...)

– Úgy ismertem meg, mint aki kezdőknek kiváló tanár, mert alaposan megmagyarázza a dolgokat. Éppen csak a maga módján egy kicsit száraz előadó volt. Tanár és művész is volt egyszemélyben, korábban egy inasiskolában tanította a rajzot, aztán átjött hozzánk. Legfőbb célja örökké az volt, hogy a diákokat megtanítsa a rajz gyakorlatára, de az ő általa követett eszmény inkább a külsőségeket jelentette, a szép satírozást, eldolgozást, alaposan meg kellett rajzolni a dolgokat, azon felül meg úgy ki kellett sifikálni, hogy azzal egy naturalisztikus világ felé vezetett bennünket, ahelyett, hogy logikailag láttasson velünk világot. Így aztán el kellett jutnunk a főiskoláig, Kádár Tibor tanárunkig, hogy ő a dolgok logikáját kezdje nekünk magyarázni... Ha nyolcadik osztályos korunkban ezzel kezdték volna, akkor százszor könnyebb a dolgunk, egy egész sor nehézségen gyorsan átesünk. Nem kell végigizgulnunk, hogy vajon ki fogjuk-e tudni sifikálni azt a rajzot, ahogy elvárják? A lányok ezért tudtak nálunk az elején jobban érvényesülni, mert a részletekre fogékonyabbak voltak, s Pista bácsi ilyen szempontból enyhén részrehajló volt. Azt hiszem, az én eltanácsolásom gondolata is emiatt érinthette meg. Ez a fiú nem tudja olyan szépen megcsinálni, tehát nem jó – ez lehetett az ő logikája... Ez a szemlélet viszont teljesen távol állt attól, amit ő a művészetében megvalósított.

– Első-másodéven például ugyancsak ő volt az, aki megtanított bennünket tájképezni. Nyári gyakorlatokon jött velünk, s naponta akár 4-5 vásznat vagy kartont is elkezdett, nagyon temperamentumos volt, s kár, hogy váratlanul beköszöntött rá ez az új világ, mert a háború előtti dolgai alapján, ugye nagy foltokban gondolkozott, már mindenütt úgy hívták, hogy az „erdélyi Van Gogh”... A szocreál idején aztán szegényben leállt minden, lefagyott, kényszeredett dolgok kerültek ki a keze alól. Az új élet elvitte őt a szájbarágós művészet felé. A tájképben azonban megmaradt a régi művésznek, azt szenzációsan művelte, az eléje tárulkozó látványt hihetetlen gyorsasággal tudta felnagyolni.

Incze István: Magányos fa II. (1938)

INCZE István festő (Kézdivásárhely, 1905. szeptember 21. – Marosvásárhely 1978. augusztus 11.) 1930-33: kolozsvári Szépművészeti Iskola, mestere: Aurel Ciupe; 1935: Szépművészeti Főiskola, Bukarest. Marosvásárhelyen középiskolai rajztanárként dolgozott. 1933-44 között tagja és kiállítója volt a Barabás Miklós Céhnek. Festészetére a francia posztimpresszionisták, mindenekelőtt Van Gogh művészete hatott. * Egyéni kiállítások: 1988 – Kultúrpalota, Marosvásárhely (hagyatéki kiállítása); 1996 – Vármegye Galéria, Budapest. (artportal.hu)

Ezzel nagyon pozitív hatással volt ránk is, mert végeredményben, a sok szarozással elfárad a festett felület, ellankad az ihlet is. Jó, persze, a felvázolás után is vissza kell még térni rá, ki kell dolgozni a részleteket, de az első felkenés mindent eldönt. *À la prima*, ezt így mondják a képzőművészetben, mi is *à la prima*, megtanultuk tőle feldobni a foltokat, s tudd meg, sok-sok éven keresztül, ami a tájképet illeti, de még most is, ha hozzákezek akvarellezni vagy pasztellezni, de ha olajozok is, ugyanaz a ritmus diktálja a teendőket. Ilyen szempontból nagyon sokat tanultam tőle. Persze, láttunk később más festőket is, Nagy Pált, Barabás Pista bácsit, ezek mind a példáink voltak. Bordi András bácsi viszont mindig elbújt, sose tudtuk megnézni, a többi tanárral ellentétben nem állt le velünk „közösködni”.

(Következik Nagy József, ahogy mondtad: a tornatanárok közt a legjobb szobrász és fordítva...)

– Egy évig tanultunk tőle szobrászatot. Amit meg kellett nekünk tanítania, azt nagyon szépen végigvezette, szerettük az óráit s a tantárgyat is, tetszett nekünk, hogy kimozdulhattunk a síkból a harmadik dimenzióba, kis figurákat, kompozíciókat csináltunk. Végül már csak tornát tanított, és nagyon hálás vagyok neki azért, amiért olyan komolyan kérte számon tőlünk a tantárgyat. Ő maga is nagyon komolyan vette, mind a talaj-, mind a teremtornát. Mindent komolyan vett! Nagy teniszjátékos volt, az egész város ismerte, sokakkal leállt játszani. Ma is, ha valaki említi a nevét abból a generációból, mindjárt az ugrik be neki: á, Nagy Jóska, a teniszező! És nem a szobrász...

– Az udvarán szeretett volna műtermet emelni, s mert jó fizikumú voltam, és sose futottam el a munkától, ő pedig ezt tudta rólam, megkért engem, hogy segítsek neki, ássam ki a műterem fundamentumát s rakjam, s csináljam. Bizony, sok délutánt és éjszakát töltöttem ott, s mikor meglett a műterem, óriási cementvázákat készítettünk ott a város számára, még ma is áll belőlük 3-4 Vásárhely különböző pontjain... Ő megtervezte és megcsinálta a formát, én meg öntöttem, nem volt mese, ez hozta a pénzt, ez volt a rendelés... Kedvelt emberileg is, látta, hogy nehéz körülmények között élek, nekem jól jött minden kis kereset érettségiig, s nagyon becsületesen el is számoltunk, tisztességes ember volt, nem szolgaként vagy bér munkásként dolgoztatott. Adtak kaját is, behívtak magukhoz, a felesége orvosnő volt, ha szombaton és vasárnap ott voltam éppen, náluk ebédeltem, a házban. Nagyon szerettem náluk lenni...

(Olariu Gheorghe, avagy Gyurka, Gyurka bácsi, ahogy ti hívtátok, a művészettörténész a következő. Végre, egy fiatal tanár... Mi újat hozott a számotokra?)

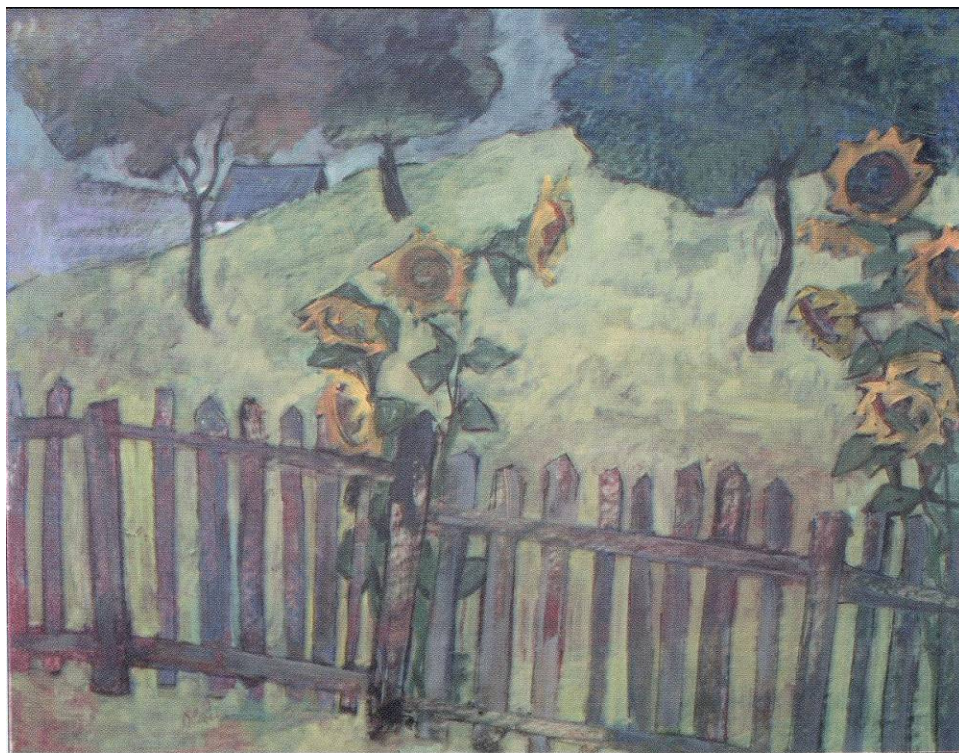
– Gyurka nem csak művészettörténész volt, hanem festőművész is. Akkor végezte a bukaresti egyetemet, a többi tanárunkhoz képest egészen fiatal volt. Sajnálatosan korán elment. Nagyon kedveltük őt, már a fiatalsága okán is, mert hangulatos, közvetlen volt, s nagyszerűen adott elő. A művészettörténet pedig a kedvenc tantárgyaink közé tartozott. Ez különben normális, mert az így is kellett hogy legyen. Ő lett a múzeum, a képtár igazgatója is, s gyakran vitt át menet közben a képtárba, magyarázta nekünk a Bernády-gyűjtemény darabjainak értékeit, akkor tanultam meg tőle, mi az, hogy képelemzés, hogyan kell egy képet vagy egy szobrot nézni, mit kell nézni rajta... Persze, lépcsőzetesen haladtunk előre az időben, a történelmi korokban, stílusokban, minden tanévnek megvolt a korbeosztása, utolsó évre értünk el a 19-20. századi művészetekhez.

– Gyurka Bukarestből egy teljesen más művészi szemléletmódot hozott magával festészetében, azt szerette volna, ha mi is azzal a szürkés árnyalatú, ködös maszkkal látnánk a világot, ellentétben a harsányabb erdélyi színvilággal, mint amilyenhez Bukarestben szokott. A Iași-ban, Bukarestben végzeteket ugyanis menet közben rávezették arra, hogy poros szürke szemüvegen át nézzék a világot, amelyik így sokkal meszebb, elmosódottabb a miénknél. Voltak is neki emiatt kisebb művészi összeütközései...

(Barabás István bácsi, aki „megmentett” téged a festészet számára, de amúgy nagyon sok tanuló festőtanára... Róla mit mondanál még?)

– Őt úgy kell elneveznem, hogy „az aranyember”, mindenféle szempontból. Nem csak azért, amit értem tett. És nem csak én vélekedek így...

– Hihetetlenül meleg lelkű, kellemes, közvetlen ember, annyira tiszteltük, hogy nem igaz... Bármikor leült velünk beszélgetni, viccet mondani, megkérdezte, mit csinálsz, hogy vannak a szüleid, soha nem emelte fel a hangját, a műhelyben végigjárt mindenkit a korrektúráknál, megmutatta a dolgokat, hogyan kellene csinálni, persze mindig hozzátette, hogy gyerekek, ez nem kötelező, úgy csináljátok, ahogy tudjátok, csak én így gondoltam...

Olariu Gheorghe: Táj napraforgóval (1975, olaj)

OLARIU Gheorghe festőművész (Marosvásárhely, 1929. július 19- Marosvásárhely, 1984. október 6) *A kolozsvári Ion Andreescu főiskolán kezdi tanulmányait (1949-1952) és a bukaresti Nicolae Grigorescun fejezi be, 1954-ben szaktanulmányait. A marosvásárhelyi Művészeti Múzeum igazgatója volt. Főbb kiállítások: Marosvásárhely (több ízben is), Tusnádfürdő, Székelykeresztúr, Borszék, Székelyudvarhely, Segesvár. 1975-ben vesz részt a Barátság festőtelep életében, 2 művet hagy maga után (Szarhegy, Táj napraforgóval). (A Gyergyószárhegyi Barátság Művésztelep enciklopédiája)*

Egy külön világ volt az, ahogyan ő viszonyult mindenhez... Ő volt talán az egyike azoknak, akik emberség szempontjából a leginkább benne maradtak a lelkünkben. Ezáltal...

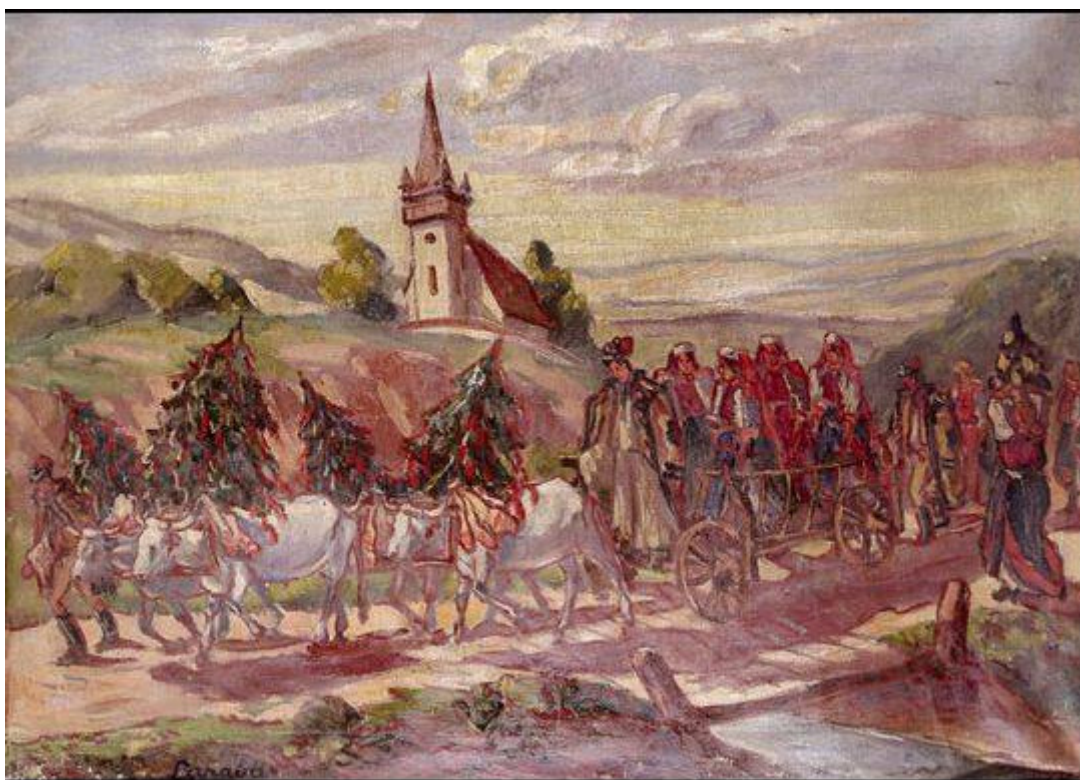
– Mert Incze például, megtartotta az órát, s azzal kész, ámen... De Barabás Pista bácsi... Történt vele olyan is, hogy szólt, menjünk a színházba, lógjunk egyet, amikor látta, hogy elfáradtunk az órán, hagyjuk a fenébe a dolgot, ülünk fel a kakasülőre, nézzük végig a próbát, hallgassunk zenét, vagy ülünk le és beszélgessünk, tegyük félre a dolgokat... A modellnek odaszólt, hogy szálljon le a pódiumról, lazítson, csináljon akármit... A tűzbe mentünk volna érte, ha azt kéri tőlünk... Ez nem csak az én meglátásom, az egész iskolát végig lehetne kérdezni, ugyanez lenne a végeredmény.

– Már említettem, hogy a tanároknak én voltam a mindenese, így Pista bácsinak is. Volt egy két világháború közötti masinája, azt takarítottam. A családban négyen gyereke volt, abból ketten szintén festők lettek, de a felesége is az volt, Bortnyik-lány, a híres Bortnyik család tagja. Amikor Pista bácsi 90 éves lett, akkor mind a négyen kiállítottak közösen... Olyan is előfordult sokszor, hogy Pista bácsiék színházba készülődtek, s előtte betelefonált a bentlakásba: Marci, gyere, vigyázz a gyermekekre; máskor meg, hogy az udvart rendbe kéne tenni, a szemetet összegereblyézni, elégetni, satöbbi... A lányoméék ma úgy laknak Vásárhelyen, hogy éppen a Pista bácsiék kertjével találkozik a kerítésük. Valahányszor megyek hozzájuk, mindig eszembe jutnak a régi dolgok...

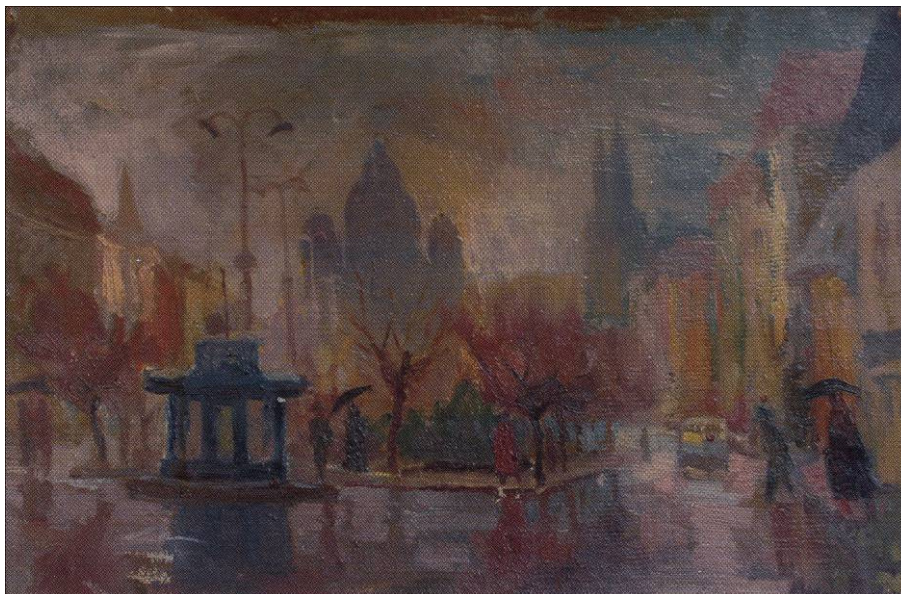
– Pista bácsi volt akkor a képzőművészeti szövetség tartományi fiókjának az elnöke, kellett járnia Bukarestbe gyűlésekre. Egyik pénteken csak azt mondja nekem: – Marcika, figyeljen ide, nagy baj van... – Tessék tanár úr... – Holnap délután, a Kultúrpalotába, ahol a kiállító helyiségek vannak (ott volt a Pista bácsi műterme, ma már átalakították...), itt a kulcs, mert szombat délután négy órára jön Kőszegi Margit, a színésznő. Tudja-e ki az? – Hát hogyne tudtuk volna... – Festem a portréját, folytatta, és jönni fog, ő már tudja, hová kell ülni, s arra kérem Marcit, hogy a háttérrel fesse meg...

– Na, ettől a zabszem egyből a fenekembe került, két napig alig aludtam. Méghogy Kőszegi Margitot fesse... egy ilyen név... Hogy jövök én ahhoz... Nem tudom, de akkoriban annyira képesek voltunk rácsodálkozni valakire, ez ma már valahogy nem létezik... Én öregedtem volna meg?...

BARABÁS István, festő (Lapusnyak, 1914. január 19. –) * A marosvásárhelyi gimnáziumban Gulyás Károly, a Városi Festőiskolában 1932-36 között Aurel Ciupe, Daday Gerő, 1933 nyarán Nagybányán Krizsán János tanítványa. 1953: Román Népköztársaság Állami Díja; 1964: Romániai Szocialista Köztársaság csillag érdemrend V. fokozata. Az 1930-as évektől Marosvásárhelyen él. 1950-76 között a Művészeti Líceum egyik létrehozója, tanára. Tagja a Romániai Képzőművészek Szövetségének, 1951-től a marosvásárhelyi szervezet elnöke. Realista szemléletű festő. Érzelemgazdagság, tartózkodás jellemzi tájképeit, portréit, amelyeket a 70-es években pasztellben old meg. Olajképeinek kedvelt témái lovak, bivalyak a tájban. Mesterei: Gulyás Károly, Aurel Ciupe, Daday Gerő, Krizsán János. Egyéni kiállítások: 1936 • Marosvásárhely [Barabás Bortnyik Irénnel]; Berlin – 1938, 1941, 1958; Marosvásárhely (gyűjt.); 1941-42 • Pécs • Mohács • Győr; 1943 • Déri Múzeum, Debrecen; 1976 • Marosvásárhely (gyűjt.); 1978, 1984 • Marosvásárhely. (artportal.hu)

Barabás István: Ünnepi menet (é.n., olaj)

Márton Árpád: Marosvásárhely (1957, olaj)

– Pontban négykor kopogtatott Kőszegi művésznő... – Jó napot kívánok, tetszik tudni, a Pista bácsi... – Tudok róla, mondja, s hát itt az inas helyette? – Igen, igen, bólogattam, ahol máskor is tetszett ülni, oda kérem leülni... – S a Mester megengedte, hogy engem fessen őhelyette? – Mi az, hogy megengedte? Megkért!... Ekkor aztán elkacagtuk a dolgot, jópofán mesélt végig, szenzációs egyéniség volt a művésznő, én meg becsületesen fölfestettem a szükséges háttérrel, ami korábban majdnem hogy fehérén volt hagyva. Pászítanom kellett a ruhájával a háttérrel, s érdekes módon, a portré, amikor kiállítódott később, a háttér rajta majdnem ugyanaz maradt, ahogy én akkor megcsináltam.... Ki engedte volna meg, Pista bácsin kívül, hogy belemásszak az ő munkájába? Ennyire megbízott bennem, és valószínű, abban is hitt, ami én voltam akkor.

Csíkszereda, 2007. november 22, reggel 9.35

(Ki következik a tanárok közül? Mintha úgy emlékeznék, hogy Piskolti bácsit említetted a múltkor.)

– Úgy van... Kezdetektől Piskolti Gábor tanította a távlattant, majd az anatómiát is, s tizedikesek voltunk, amikor kezdett nekünk rajzot is tanítani. A maga klasszikus, keményen realista, mondhatni naturalista felfogásában. De azért főleg szerkezetanilag hatott ránk, ilyen szempontból erősen szigorú volt, megkövetelte a dolgokat. Meg kellett hogy legyen a négy rajzszege, a függőőnod, a tűhegyesre kihegyezett szened, megvolt a szabálya, hogy egy figurális alakot, például egy aktot hogy kell elhelyezni a rajzlapon, ő ezt nagyon keményen megkövetelte. Végig ott állt mellettünk, pontosabban egyfolytában köztünk volt és irányította a dolgokat... Az, hogy utólag megítélve, mindezt lehetett volna másként is tanítani, ez már más probléma, de az a kor azt kívánta... Sajnos, ez a túlzásba vitt törődés kialakított aztán egy ún. „vásárhelyi rajzolási technikát”, s amikor aztán Kolozsvárra mentünk az egyetemre felvételizni, rögtön mondták, hogy rajtunk a bélyeg, a vásárhelyi rajzolás jegye.

(Azóta Te is már csak voltál tanár, pályafutásod alatt bőven rá kellett jönnöd, hogy Piskolti tanár úr miért állt állandóan a hátatok mögött. Gondolom, ellenőrzött titeket... Jó volt-e ez? Rossz volt?)

– Ő attól félt hogy ne tévedjünk. Felnőttként, kiforrott művészként rájöttem arra, hogy nem csak a műszaki rajz közben van szüksége a diáknak állandó segítségre, de a művészeti órán is, sokszor adódik úgy, hogy az ember, mert holtpontra jutott, szívesen venné, ha valaki mondana valamit. Akármit. Véleményt. Hogy azt elfogadom vagy nem, az egy más kérdés, lehet, hogy ellentmondok neki, de akkor legalább be kell bizonyítanom az ellenkezőjét. Azt, hogy én ezt nem úgy látom. Mindegy, úgy is nekem kell lépni, így vagy úgy. Ez a stagnálási pont a legrémesebb, azon így vagy úgy, de túl kell billenni. Ha a diák rájön arra, hogy te nem azért állsz mögötte, mert rendőr vagy, hanem éppenséggel segíteni akarsz, akkor nagyon pozitív ez a szerep.

(Ti akkor rájöttetek erre?)

Piskolti Gábor: Kompozíció. 1940.

PISKOLTI Gábor, (Dés, 1913. jún. 22 – Marosvásárhely, 1970. okt. 18.): festőművész. Főiskolai tanulmányait a kolozsvári Képzőművészeti Akadémián (1930-31) és a bukaresti Képzőművészeti Főiskolán (1931-35) végezte. 1935-től 1952-ig Marosvásárhelyen a Református Kollégium, majd a Művészeti Líceum rajztanára. Járt tanulmányúton Olaszországban, Franciaországban és a Szovjetunióban. 1951-1957 között tanári munkája mellett a marosvásárhelyi Művészeti Múzeum főmuzeológusa volt. Első önálló kiállításával 1934-ben mutatkozott be Désen. Számos alkalommal állította ki képeit különböző erdélyi városokban, 1943-ban Budapesten is. Műveinek nagy része figurális kompozíció, arckép, csendélet. Sok képe van állami tulajdonban, több festménye a marosvásárhelyi múzeum képtárában látható. A halálra táncoltatott lány balladáját a sepsiszentgyörgyi magyar színház előcsarnokának freskóján örökítette meg. (Kereső.hu)

– Én elég hamar rájöttem, és magam is tudatosan próbáltam alkalmazni minden esetben. Talán egy kicsit könnyebb volt ez a megoldás, s le is fegyverezte félig-meddig az embert, de akkor nem lehetett mást csinálni. De a háttérben mindenképp a tisztesség állt, hiszen meg kellett kínlódni azért a rajztudásért. A mai korban ez persze, már másként zajlik. Én sokszor még vitába is keveredtem egy-egy tanítványommal, kiprovokáltam belőle az érvelést: rendben, nem csinálod úgy, ahogy mondom, de akkor magyarázd meg, hogy mit akarsz csinálni és miért? És hogy szeretnéd azt csinálni? Máskor meg leültem, elővettem egy papírt, hogy ezt én most így csinálnám, persze a te logikád alapján, a te szemekkel, mert magamnak a saját műteremben egészen másképp állok hozzá...

(Közhely, gondolom, hogy amikor az ember visszatekint, olyan okos tud lenni, hogy csak...)

– Két év múlva, a kolozsvári egyetemen meg is kaptuk a szükséges leckét: jött egy Kádár Tibor nevezetű festő tanár, aki teljes egészében a rajzolás logikájára tette a hangsúlyt, s akkor jöttünk rá, hogy a középiskolában mennyi fölösleges dolgot műveltünk, hogy addig sifikáltuk a rajzlapon az orrokat meg a szemeket, amíg belegebbedtünk. És hogy mennyivel jobb a szerkezeti és a tartalmi lényegét nézni elsősorban a rajznak, egy alaknak, aktnek, akárminek... Ha ezt annak idején Kádár-módjára tanítják, állapítottuk meg, mennyire előrébb juthattunk volna! Sajnos, a felületre, a látszatra többet kellett adnunk, a lényeg helyett...

– Embernek nagyon jó, rendes volt Piskolti tanár úr, hihetetlenül lelkes valaki, a dési művészcsapattal nőtt fel, kimondottan modern, sajátos képvilágot teremtett, majd mikor jött a nagy társadalmi változás, és mindent, amit addig csinált, azt kikiáltották dekadensnek, áttért egy meredeken más stílusra, ami nem igazán illett rá... A régi munkáiból, amit még láttam, azok fantasztikusak, gyönyörűek, síkszerűek, egy kicsit a Van Gogh-i dekorativizmusra emlékeztetnek, ami nem véletlen, Incze Pista bácsival, meg Mohival indult együtt Désről, nagyon jó és kemény szakmai háttérrel... Tragikusan furcsa, ahogy a két háború között elindulnak egy közös mederben, amelyben az egyéniségük remekül ki tud bontakozni, s akkor jön egy hirtelenül más világ, ami teljesen kiborítja őket és egészen mást diktál nekik. A kényszerben is próbáltak helytállni. A kései munkái se rosszak, nagy mesterségbeli tudás van bennük, de az már nem az igazi Piskolti volt. Utólag, látván a két világháború közti alkotásaikat, rádöbbenünk, milyen nagy a szakadék, és

milyen nagy a veszteség is egyúttal. A munka becsülete megmaradt, de valami hiányzik, elveszett...

– Nagyon érzékeny embernek láttam őt... Akkoriban mozgékony, fürgé gyerek voltam, s éppen vége volt a tartományi tárlatnak, ahol ő is kiállított, s azt mondta nekem: Marcika, itt van két vagy három kép, ezt légy szíves, vidd el hozzám haza. Nem messze lakott, a Poklos patak partján, az egykori Hangya szövetkezet mellett, most már sajnos ott mindent lebontottak, oda kellett neki a lakására hazavigyem a tárlatról a képeit...

– Egyszer éppen viszek két munkát, hát disznóvágásra érkezem, a két képpel a hónom alatt, a feleségével persze azelőtt telefonon beszélt, ott leültettek, friss tepertőt tettek elém, s amíg abból a finom házikenyérrel jó étvággal falatoztam, érkezik a mester is, s azt mondja: a katonának s a diáknak még egy tányérral! Szót kellett fogadni, de már nem fért belém... Volt nálam egy sportújság, az egyik kollégám, nagy sportkedvelő, megkért rá, vegyek neki egy sportújságot, adott pénzt is, s abból az újságból tekertem egy suskát, egy olyan tölcserőfélt, amilyenben a kakast árulták, s amit a tányérból tudtam, beleraktam, hogy majd jó lesz otthon, de én olyan rosszul lettem aztán, úgy megcsömöröltem tőle, hogy azóta se lássam a tepertőt.

– Kilencedikesek voltunk, ősszel édesapámmal mentem fel a városba évkezdésre, s akkor vett nekem egy pár cipőt. Vásárhelyen éppen jó esős ős volt, a bakancsot valami gyenge disznóbőrből csinálhatták, mert az esőtől, a pocsolyák vizétől egy adott pillanatban a lábamról lemállott. Széthullt szabályosan! Szégyelltem megírni haza az igazságot, s ha hiszed, ha nem, egy jó darabig mezítláb jártam Vásárhelyen. Tanáraink egyre csak nézték, mindenki akart nekem cipőt hozni, de nem hagyta a büszkeségem, az istennek nem akartam elfogadni... Pedig jók voltak, szép cipők voltak... Éjszánkánként dolgoztam, öntéssel foglalkoztam, fundamentumot ástam, s volt nekem ebből valami félretett, összegyűjtött pénzem. A katolikus templom mellett, a sarkon volt egy ügyes cipőüzlet, ahol kinéztem a kirakatban egy bakancsot. Délután a perspektíva volt az utolsó óránk, s én még az esti zárás előtt a boltba akartam érní, ezért elmentem Piskolti tanár úrhoz, mondván, szeretnék venni egy pár bakancsot, de félek, nehogy bezárjon. Meghökken: hogy-hogy vásárolni? Mutatom a lábam, tessék nézni, milyen a cipőm... Rettentően el volt csodálkozva, s azt firtatta, honnan van neked pénzed, otthonról kaptad-e? Mondom, nem. Egyre gyanúsabb lett neki a dolog, faggatott, s akkor elmondtam, hogy dolgoztam és félretettem... Jó, ettől tovább nem firtatott, s kijelentette, az első órát megtartjuk, de a másodikat

felfüggesztjük, s elmegyek veled, nehogy átverjenek. Úgy is lett, s addig próbáltunk, amíg olyan bakancsot nem vettem, hogy öröm volt hordani.

– A tanáraimban rengeteg humánus, felelősség, szeretet élt a tanítványok iránt... És mindenki ilyen pozitív módon emlékszik vissza rájuk, a tanár úrra is, nemcsak én... Igaz, volt amikor ő is kiborult, mert nem bírta a szemtelenséget, s még inkább nem a trehányságot, erősen fegyelem- és rendtartó ember volt... Kissé fájdalmas, hogy annyira feledésbe merült az ő munkássága... A csíkszeredai szemészetben látni ma is néhány orvosportrét, amit ő készített rendelésre, szép, becsületes rajzok, fénykép után készültek, s mindig eszembe jut, amikor rájuk nézek, hogy Gabi bácsi mennyivel jobb sorsot érdemelt volna...

(Néhai Nagy Pál a következő. Akiről már-már legendák is keringenek...)

– Nagy Pál talán a legfiatalabb, legrugalmasabb és a legszélesebb látókörű tanárunk volt a legelső generációból. Önmarcangoló típus volt, rengeteget dolgozott és közben kísérletezett, a diákjaival is próbált sokmindent megosztani, valami újat hozni az oktatásba, egyáltalán a tanár-diák viszonyba is. Egész életében csupa kétely volt az iránt, amit csinált, mindig sokat gyötrődött a művek fölött, amiket évente kiállított. Döbbenetesen keresgélő valaki volt, a vásárhelyiek közül ő volt az, aki a legtöbbet kísérletezett, az egész huszadi századi művészetet a kisujjában hordta. Óriási könyvtára volt, rengeteget költött erre, állandóan hozta az órára is a könyveket, olyasmire is felhívta a figyelmünket, amire csak később került volna sor. A nevelési módszerei is olyanok voltak, hogy nagyon hamar közel került a gyerekekhez, képes volt élménnyé tenni a tantárgyát. Valósággal tapadtunk rá, s elfogadott szellemi társnak, szívesen vitt magával, cipelt valósággal, örvendett, ha körülötte diákok nyüzsögtek... Év közben is magával vitt bennünket tájképezni, egy-egy hétvégén, vasárnap. Még télen is elmentünk vele, s akkor elkéreztetett a nevelőtől, Simon Feri bácsitól, megmondta, hogy né, el akarom vinni ezt, ezt, ezt, megnevezte az egész társaságot, szóval el akarom vinni őket festeni. Persze, ha tanárral mentünk, minden további nélkül megtehettük. Pali nagyon sokszor magával vitt, néha hajnali ötkor keltünk, s akkor kimentünk ide vagy oda, a Kövesdombra, vagy a környékre, ahová csak lehetett, a Hét fák-hoz, ahol hét jegenye állt a Marosparton, s vele együtt dolgoztunk ott, festettünk. Máskor látnunk kellett, hogy a teljes csőd hangulatában kínlódott a munkával, később azt is megértettem, mi zajlott le benne, mikor nem megy az alkotás, hogy micsoda lelki tusába képes keveredni ilyenkor az ember önmagával. Mi akkor ebből csak azt

láttuk, hogy idegesen lekente, levakarta, majd a földhöz verte a vásznat vagy a kartont, s felháborodva mondta nekünk, hogy hitvány kölykei, fogalmatok sincs, milyen könnyedén csináljátok meg a dolgaitokat...

– Egyszer, mikor már végeztem volt, mentem fel Vásárhelyre, s megkerestem Palit, mert nagyon jó haverségben voltunk, ő volt az első a tanáraink közül, aki összepertuzott velünk, s akkor elmesélte: ha tudnád, mennyire felbosszantottatok akkor régen! Nekifogtatok, csináltatok a munkátokat, ahogy értétek, ösztönösen, ahogy jött belülről, amennyit tudtatok, én meg közben ott kínlódtam mellettetek, a gondolataimmal, a szándékaimmal, s az istennek se akart sikerülni...

– Ez egy volt a nagyon sok ilyen esetből, de ezen túl még rengeteget mesélt és okított bennünket, menet közben leültünk, vitte mindenki a kis batyuját, ő meg kirakta velünk együtt az övét, közösen falatoztunk, ezek csodálatos dolgok, ahogy befogadott abba a világba...

(Jól érezte magát veletek mint tanár? Nem furdalta az ambíció, hogy művészként többre vihetné, hogy tanárként mellőzött?)

– Sorsának több keresztje is volt, először is egy idegbajos édesanyja, ha jól tudom, egy biztos, nehezen lehetett kezelni, nagyon gyakran jött be a Kultúrpalotába a néni, s zavarta Palit a maga problémáival. Pali ilyenkor már fogta is a fejét, ha meghallotta a hírt, hogy megint itt van az édesanyád...

– A másik teher az volt, hogy Kemény János bácsinak, a bárónak volt a veje, vagyis Kemény Zsuzsának a férje, ezért aztán Palit sokan és sokat piszkálták, nehezteltek rá, s ahol csak lehetett, belecsíptek, rúgtak, ejtették, s csak az ő hihetetlen tehetsége és akarása tartotta benne a lelket, de egész végig, amíg csak élt, rúgták, ki-ki, ahogy tudta. Láttuk mi ezt... Maradjon köztünk, de a többi tanár kolléga is egy kicsit úgy volt, hogy Palit nem tartották normálisnak, egy kerékkel többje van, úgy vélték... De egyikük se írta meg a csodálatos festészeti könyvet, amit ő viszont megtett, s a Kritérium Kézikönyvek sorozatában jelent meg, még az életében jelent meg... Ő volt az, aki minden egyes kiállításra valami újjal, valami mással jelentkezett. Minduntalan új eljárási módokkal kísérletezett, és nem volt önző alkotó, nagyon örvendett, ha valamit fölfedezett, valami olyan dolgot, hogy azt gyorsan át is adja másnak. Szívesen elbeszélgetett veled, elmondta, hogy ő mit csinált, hogy csinálta, próbáld meg te is, vidd tovább, hátha lesz belőle valami...

NAGY Pál (1929-1979) festő, grafikus, művészeti író (Szatmárnémeti 1929. január 12. – Erdőszentgyörgy 1979. június 18.) 1938-44: marosvásárhelyi Városi Festőiskola, mestere: Aurel Ciupe, Bordy András; 1948-ban Balázs Imrével a Székely Színház plakátjait készítette. 1948-49: Magyar Művészeti Intézet; 1950-52: kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola, mestere: Kovács Zoltán, Miklóssy Gábor. 1952-76 között a Marosvásárhelyi Képzőművészeti Középiskola tanára. Készített illusztrációkat, grafikai sorozatot, foglalkoztatta a monumentális művészet is. Kiállításokat nyitott meg, kritikai írásokban elemezte a kortárs művészet jelenségeit. Nagy elméleti és gyakorlati tudással, mint a marosvásárhelyi Képzőművészeti Középiskola tanára (1952-76) nemzedékeket készített föl a művészpályára. Az egyetemes művészetről és a kortárs képzőművészet jelenségeiről szóló esztétikai írásait *Barangolásaim a képzőművészetben c. kötetében* adta közre (Bukarest, 1979 és Budapest, 1999) * Egyéni kiállítások: 1957 • Marosvásárhely [Benczédi Sándorral], 1964 • Gyergyószentmiklós [Balázs Imrével], 1965 • Csík Rajoni Múzeum, Csíkszereda • Székelyudvarhely • Székelykeresztúr • Erdőszentgyörgy [Balázs Imrével], 1969 • Stúdió Színház előcsarnoka, Marosvásárhely, 1975 • Új Élet Galéria, Marosvásárhely, 1978 • Korunk Galéria, Kolozsvár, 1979 • Vatra Galéria, Marosvásárhely, 1980 • Kultúrpalota, Marosvásárhely (gyűjt., kat.), 1981 • Sepsiszentgyörgy • Művelődési Ház, Székelyudvarhely • Művelődési Ház, Gyergyószentmiklós, 1984 • Új Élet Galéria, Marosvásárhely, 1985 • Korunk Galéria, Kolozsvár, 1986 • Lázárkastély, Szárhegy, 1990 • Kós Károly Szépművészeti Céh 1994 • Vármegye Galéria, Budapest (kat.), 1998 • Buja Formák, Czóbel Galéria, Hatvan 1999 • Újpest Galéria, Budapest • Duna Galéria, Budapest. (artportal.hu)

Nagy Pál: Vakablak (é.n., olaj)

(Ezt meglepődve hallom, hogy nálatok ma is ennyire őrzik a „recepteket”... Az irodalomban az effajta titkolózás elképzelhetetlen és nevetséges, s talán bármely más művészetben is...)

– Őrzik bizony, de még hogy! Olyan titkolózás folyik, hogy csak! Pedig valóban nevetséges, ahogy mondod, hiszen a technológiai receptek, a technikák ötszáz éve így vagy úgy, de teljességükben le vannak írva. Szőnyi István például két fokban megírta a festészet iskoláját, s abban aztán minden tudnivaló benne van. Most újra kiadták, kiegészítve a modern világ technológiai eljárásaival, abba is egy csomó dolog még bekerült. Hányszor előfordul, hogy kérdezel egy kollégát, ezt vagy azt hogyan kivitelezte, s buzgón kezdi csűrni-csavarni a dolgot, mellébeszél, én pedig magamban élvezem a kínlódását, s nem értem, mi a titkolnivaló ebben? A főiskolán Balaskó Nándor bácsi tanította nekünk a technológiát, az iskolában pedig Nagy Pál. Olyan komoly füzetet állítottam össze az előadásai alapján, mert ő aztán elmondott minden receptet, eljárást, hogy mikor a főiskolán megmutattam Balaskó bácsinak, ő csak rábólintott: na, erre akkor rátetézünk. Olyan ez, mint a szakácskönyv: leírják benne a receptet, aztán vagy meg tudod csinálni, vagy nem. Tőled függ, a tehetségedtől...

– Voltak Palinak heppjei is... Gaál Andris mesélte, hogy mentek át a határon egyszer, Palinak el volt törve a karja, gipszbe volt rakva, s az örök előtt elkezdett viccelni, hogy *a gipsz alatt van a titok*. Tudod, hogy levágatták a kezéről a gipszet?

(Hogyan fogadták a kollégák, a volt tanítványok tragikus halálának a hírért? Azért kérdelem, mert akkor egész Erdély beszélt erről, még akik nem is ismerték igazából...)

– Óriási döbbenet volt a számunkra, ahonnan csak tudtunk, jöttünk a temetésre s ott voltunk, annyian voltunk, hogy nem gondoltam volna. A gyászt növelte, hogy hármas tragédia történt, hiszen a kocsiban, amivel felmásztak a fára, ott volt a felesége, Zsuzsa is, s velük együtt Varga Katalin grafikus, tehát szintén kolléga...

– Pali egy valóságos kútfő volt, rajta keresztül például egy csomó mindent tudtunk meg a Helikon történetéről is, a Keményekkel való rokonsága révén, amit különben sose tudtunk volna meg. Mikor nyáron gyakorlatra mentünk Marosvécsre, ott a saját szemünkkel megláthattuk a helikoni asztalt is, ahol valamikor nagy íróink tárgyaltak. Persze, a mi időnkben a kastélyban javító-

intézet volt, fegyveres őrök védték, el ne szökjenek a trógerek. Az asztal kint állt, a Helikon-kertben... Tizedikes korunkban vagy haton is festegettünk ott, az asztal körül, akkor még nem volt tudomásunk róla, hogy milyen komoly műemlék az a masszív kődarab, fogtuk magunkat, s fekete olajfestékkel, vastag, nyomtatott betűkkel, olvashatóan felírtuk az asztal talpára a nevünket. Ez eddig rendben... Egy év múlva újra Marosvécsen vagyunk, s hát, egyik délután váratlanul négyszögbe állítanak föl ebéd után. Olariu és Nagy Pali elkezdik kérdezni a jónéptől, hogy tudjuk-e, a képzőművész növendék hová írhatja fel a nevét? Mindenki mondott ott mindent össze-vissza, hogy hol szabad s hol nem szabad, de Paliék csak erősködnek: rendben, de még hová nem írhatja fel a nevét? Azt hiszed, nekünk eszünkbe jutott az egy évvel korábbi csínyünk? Hallgat hát mindenki, mire felolvassák a névsort, ami nem más, mint ami fel van írva a várkert egyik asztalának a lábára. Szégyenszemre, ki kellett állnunk. Nagyon jó, irány a várkert, a mocskot letakarítjátok, s holnap újra összehívjuk a négyszöget, akkor majd eldől a sorsotok.

– A helikoni asztal alja jó durvára van faragva, s vért izzadtunk, amíg szeggel meg minden elképzelhető eszközzel valahogy levakartuk azt a sok vastag festéket, valamennyi nevet.

(Oldószerrel nem boldogulhattatok volna?)

– Hol volt akkor oldószer, te? Szeggel csináltuk! Az volt az eszköz... Másnap megint négyszögbe állítottak, s nekünk, vétkeseknek kiadták az ukázt, hogy adjuk le a szalmazsákokat, amin aludtunk. Ott, a tömeg előtt szépen kiürítettük a zsákokat, átadtunk minden kincstári holmit a gondnoknak, és csak akkor közölték velünk, hogy két hétre ki vagyunk csapva... Volt köztünk egy lány is, Klári, leginkább miatta izgultunk. Hogy mi lesz vele? De meg mivelünk is, merthogy mit mondunk otthon? Így nem állíthatunk haza! Két hétre – az túl sok idő!

– Elkísértek bennünket az állomásra, de szerencsére nem várták meg, amíg elmegy a vonat, lehet, hogy éppen volt némi szándékosság is, mert mi a túlsó oldalon mindjárt leszálltunk s elbújtunk a sínek melletti árokban, a bokrok közé. Kupaktanácsot tartottunk, hogy mi a fenét csináljunk ebben a helyzetben? Mi, fiúk még valahogy elleszünk, de mit csináljunk Klárral? Lakott a vasútállomás közelében egy öreg házaspár, aki uborkát termesztett. Plugor Sanyival mi rettentően szerettük a kicsi uborkákat, többször jártunk már náluk, segítettünk öntözni, meg kapálni, kettőnket ismertek ott és

becsültek, s akkor elmentünk Józsi bácsihoz, elmondtuk, hogyan jártunk, megkértük, rejtsen el bennünket a csűrben, a Klárinak pedig valahogy csináljanak helyet a házban... Úgy is történt, mi meg kémlelni kezdtük a tábort, nehogy lebukjunk. Korán mentünk a Marosra mosakodni, ugyanakkor jött az iskolával egy Bardócz Berta nevezetű korondi szakácsné, még lány volt, egy jópofa, belevaló valaki, aki megsejtette, hogy ott maradtunk a közelben, s egy nagy vájlingban félretette a kajánkat, amit aztán a többiek kicsempészték a táborból. Az egyik reggel, úgy egy jó hét telhetett el, rajtavesztettünk, mert Nagy Pali kiment korán a Maros partra dolgozni, volt ott egy álomszép kanyar, ő oda kiült jókor hajnalban festeni. Mi meg nem vettük észre! Óvatosan lelopóztunk mosakodni a partra, ő pedig elkapott ott. Meglátott, odaintett, s azt mondta, rendben, megszenvedtetek, gyertek vissza. Aztán így visszafogadtak bennünket... Mi voltunk a „tétkozló fiúk”...

– Ha már a csínyeknél tartunk, eszembe jut egy másik bentlakási cirkusz, mert állandóan történt valami az életünkben, sose volt úgy, hogy minden csöndes legyen...

– A mi konviktusi hálónk a park felé nézett, hátrafelé az utcának, s velünk lakott Ughy István, egy nagyon tehetséges keresztúri fiú, aki most kint él Pápán, hosszú időn keresztül Molnár Pista bácsinál dolgozott, a keresztúri múzeumban, művészeti időnkben irtó tróger valaki volt, ami csak rosszat ki lehetett találni, azt ő kitalálta, mi pedig – természetesen – csodáltuk.

– Annak idején ment a mozikban A nyomorultak híres régi változata, Jean Gabinnal, s van benne egy emlékezetes jelenet, amikor a régi vár pincéjében a kínzó eszközökkel nyújtják az elfogottakat, kerékkel forgatják, s azok meg nyöszörögnek, üvöltenek, ahogy a torkukon kifér... Volt egy modellje az iskolának, Vákár bácsi, a szobrászok Román Viktortól elkezdve Korondi Jenőig és Jeczáig mindenki hülyítette, rávették, hogy az emeleten a lépcsőknél megálljon a Kultúrpalotában, úgy tettek, mintha csavargatnák, tekernék a tagjait, ő pedig üvöltött, borzalmas artikulátlan hangon. Ez a figura nekünk rettentően tetszett.

– Egy este hazaállítunk a klastromba, s azt mondja Ughy, hogy te, játsszunk csak egy „nyomorultakat”. Rendben van, kinyitottuk az ablakot, mely a park felé nyílt, Ughy azon kiugrott, s én kidugtam a fejemet az ablakon, ő megállt ott az udvaron, mellette volt egy magánlakás kertje, közvetlenül az előtt, miközben...

– Tróznér Jóska bácsi, az internátus igazgatója, Erkel Sári nénivel együtt, bent lakott a konviktusban. Ki az isten gondolt akkor erre, meg hogy ebből mi lesz? Ughy meg fogta-csavarta a fejemet odakint, én az ablakból üvöltöttem, ordítottam, csak úgy visszhangzottak a jó nagy tűzfalak hátrafelé, minden irányból. Persze, jó későn, tíz óra után... Tróznér Jóska bácsi erőst korán fekvő ember volt... Ahogy ott jól kiszórakozzuk magunkat, mert én aztán üvöltöztem, amíg csak a torkom bírta, úgy kellett játszani a fájdalmat. Jó, végül befejezzük, ki-ki elmegy a helyére, s várjuk a Feri bácsi csengését a lefekvéshez. Hát egyszer csak nyakkendősen lejön Tróznér bácsi az emeletről, s mondja, mindenki menjen az ágyához. Na, gondoltam, itt van a baj, ruhástól bebújtam a pokróc alá s tettem magam, hogy úgy alszom, mint a bunda.

– Jóska bácsi meg rákezd: ki volt az az állat, az a hülye, aki ilyen artikulátlan hangokat adott ki éjjel tízkor? Persze, hogy nem került senki, mindenki várta, hogy valaki majd csak jelentkezik. Egyszer csak meglök engem is: Marcika! Tettem magam, hogy most ébredek, kiabáltam: hagyjatok békén, hogy aluggyak! Fogta s lerántotta rólam a takarót, meglátott ott ruhásan, na, én ezzel le voltam leplezve. Nem volt mit tenni ellene. Hol éltek, kiabált rám, a dzsungelbe képzelitek magatokat, mi van veletek, mi volt ez? S mondom, tanár úr, én csak kimosolyogtam az ablakon... Nem nyúlt hozzám, de parancsba adta, hogy másnap jelentkezzek Izsák igazgató úrnál. Nem aludtam egész éjszaka, sejtettem, hogy mi várhat rám. Másnap reggel a folyosón vártam Izsákot, minden reggel 8-fél 9-re bejött, ott sundorgok, s akkor rámkérdez: Marcika, mi van veled? Mondom neki, semmi, csak este kimosolyogtam az ablakon, s Tróznér tanár úr ide küldött, hogy jelentkezzek. Á, ilyen hülyeségekkel nem foglalkozok, eredj dolgozdra! De aztán megérkezett Tróznér is, bement Izsákhoz, s elmesélte neki az egészet, hogy miként zajlott le az a kimosolygás. Később Izsák jön a műterembe, ahol dolgoztunk, s odahív magához. Azt mondod, te csak kimosolyogtál az ablakon. Nem mosolyognál még egyet? Én meg komolyan vettem, s elkezdtem üvöltöteni... Mérgesen rámszólt: mindjárt szétrúgom a seggedet, bolond kölyke, többet nehogy ilyen marhaságot csinálj!... Ezután aztán, ha valaki valami hangos galibát csinált, sokszor mondogatták még, hogy „kimosolygott, mint Marci az ablakon”. És ment az élet tovább...

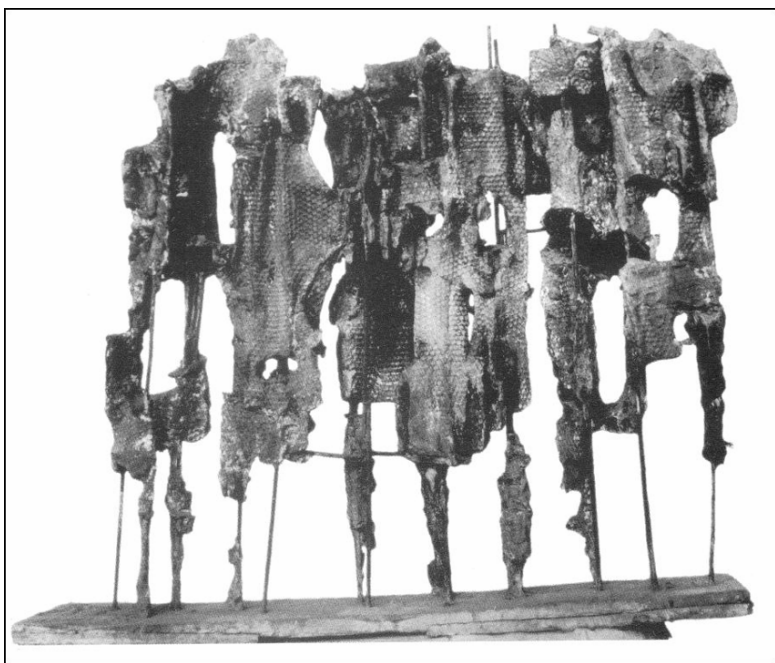
(Következzék akkor Izsák Márton. Hiszen úgy is róla beszéltünk az imént. Szeretném, ha elmondanád, miben és mennyiben volt ellentmondásos jelenség. Legalább most adjuk meg neki a becsületes végtisztességet azzal, hogy nem leszünk irányában ilyen-olyan elfogultak.)

– Mint iskolaigazgató, s mint aki az iskola ügyét és lelkét intézte, tulajdonképpen neki köszönhető a vásárhelyi iskola fennmaradása, hogy amíg ő volt igazgató, hogy fennmaradt, nem szüntették meg. Annak idején, amikor én elsőéves voltam, bizony, megszüntettek jópár művészeti iskolát Erdélyben, Nagybányáról például át kellett jöjjenek a tanulók hozzánk s ott fejezték be a középiskolát. Izsák kiharcolta, hogy megmaradjunk, s általában az embereiért keményen kiállt. Az az ember volt, aki védte azt az intézményt, a diákokat, s talán a marosvásárhelyi iskola egész kirajzása, a Székelyföld feltérképezése neki köszönhető ilyen szempontból. Annyi egyszerű, hétköznapi szegény gyerekből képzőművész lett és valahová eljutott... Nekem ez a véleményem. Ő a maga módján nagyon tehetséges és termékeny művész volt, a kor úgy hozta, hogy jöttek számára a megrendelések, a Sztálin-szobor, a Katona-szobor, meg mit tudom én micsoda, végül is az az igazság, hogy nem más csinálta meg, hanem egy vásárhelyi, ez az egész bűne. Az erdélyi szobrász nemzedék javát ő nevelte ki, és milyen komoly nemzedéket! Gondoljunk csak Román Viktorra, aztán ott van Jecza Péter, Szakács Béla Temesváron, Hunyadi Laci ugyancsak közéjük tartozik, Bálint Karcsi szintén, Gergely István az ő növendéke, Korondi Jenő meg Kolozsváron, szóval nagyon komoly gárdát nevelt ki...

(Művészeti hagyatékából mi az, amit szerinted az idő megtart majd?)

– Ami a műtermében maradt, az mindenképpen. Sajnos, az most szanaszét lappang. Ott van a zsidó mártírok emlékére készített szobra, ami évtizedeken keresztül a zsidó temetőben állt, pár évvel ezelőtt állították fel köztéren, annak idején is már egy nagyon kemény alkotás volt, egy körbejárható térszobor, az ő világa az, amit a műtermében megteremtett, az maradandó. Tehát nem a szocreál. Volt neki egy expresszionista időszak, egy picit emlékeztet Barlachra, a német expresszionistára, mintha őt látnám, egy sajátos változatban.

– Ha most elbeszélgetsz emberekkel, akik nem elfogultak, azok azt mondják, hogy az olyan ember, mint Izsák, az akkori kornak egy szükséges figurája volt. Szerintem jó, hogy ő volt. Akiken tudott, segített. Aztán hogy jöttek a különböző, felülről jövő rendelkezések, amikor például ki kellett tenni a református papgyerekeket, akkor már nem volt mit csinálnia ellene. Addig mentette, dugdosta őket, mindennel próbálkozott, de feljelentették, mert bizony, egyfolytában jelentgették... S nem mások, a környezete...

Izsák Márton:
Holokausz
(Térszobor)

IZSÁK Márton szobrász (Galócás, 1913. április 12. –) * 1929-1933: Iparművészeti Iskola, mesterei: Mátrai Lajos, Simay Imre. Munka Érdemrend III. fokozat; 1968: Kulturális Érdemérem. 1949-1974 között a Marosvásárhelyi Zenei és Képzőművészeti Középiskola előbb magyar nyelvű, majd magyar-román tagozatának igazgatója, a szobrászat tanára. A hatékonyan és magas szinten működő iskola nemzedékeket készített föl a művészpályára. ~ alapjában figuratív szobrászatát az állandó megújulás képessége jellemzi. Jóllehet egy időben engedményeket tett a szocreálnak, kiváló formaképessége, gondolati frissessége révén minden korszakában maradandó értékeket mutatott föl. Klasszicizáló portrészobrai után a lényegre egyszerűsítő anatómiai formákból, képmásokból komponált Alberto Giacometti művészetét idéző szoborciklust. Utóbbi művek az 1980-as évek elejétől szobrászatának csúcspontját képezik (Cantata profana, A per, Don Quijote, Mózes, Trió, Dante és Ovidius). * Egyéni kiállítások: 1957, 1983 • Marosvásárhely; 1970, 1983 • Dalles T., Bukarest. * Válogatott csoportos kiállítások: 1939 • Nemzetközi kiállítás, New York; 1953 • Román képzőművészeti kiállítás, Bécs; 1956 • XXVIII. Velencei Biennálé, Velence; 1959 • Műcsarnok, Budapest; 1960 • Ermitázs, Leningrád; 1969 • Tel-Aviv; 1975 • Moszkva; 1995 • Vármegye Galéria, Budapest * Köztéri művei: Deportáltak emlékműve (bronz, 1947, Dés); Lakodalmas szokások (dombormű, 1951, Sepsiszentgyörgy, színház homlokzata); Szentgyörgyi István (1953, Marosvásárhely, Színművészeti Főiskola épülete előtt); Bolyai Farkas és Bolyai János (kő, 1956-1957, Marosvásárhely, a Református Kollégium előtt [Csorvássy Istvánnal]); Katonaszobor (bronz, 1963-1964, Marosvásárhely, Fő tér [Csorvássy Istvánnal]); Salamon Ernő költő (1968, Gyergyószentmiklós); Mihai Eminescu (1969, Marosvásárhely); Bernáth Andor (1974, Kerelőszentpál); Bartók Béla (mellszobor, 1980, Marosvásárhely); George Enescu-szoborkompozíció (1983, Marosvásárhely). (artportal.hu)

Amíg ő ott volt, az iskolában, addig az egy magyar művészeti középiskola volt és az maradt. Később, persze, ráhúzták az ideológiai egyenzubbonyt, s addig piszkálták, amíg sikerült őt kifűrni. Magyarán mondva, kilapátolták...

Marci és „véndiák” társai 1958-ban

Csíkszereda, 2007. december 18, reggel 9.00.

Közel egy hónapnyi kihagyás után újra itt ülünk a műteremben. Bemelegítésül Marci folyó munkáira terelődik a figyelem: a munkaasztalon, amely mellett ülünk, illusztráció vázlatok szanaszét, Babits verskötethez készültek, a Pallas-Akadémia díszkiadásához. Árpi szerint nehéz dió, de szakmailag még keményebb dió volt egyszer Dsidát illusztrálni; egy CD-lemezre kellett, a budapesti Mistral együttes számára. Ezzel vesszük fel a beszélgetés elejtett fonalát...

– Most egy éve elküldtem az anyagot, telefonon érdeklődtek, mi lenne akkor, ha az illusztrációt helyel-közzel elemeire bontanák? Mondom, semmi gond... Látván a sorozatot, amelybe a CD illeszkedne, azt mondtam, ha a grafikai szerkesztő ezt így látja jónak, tőlem mehet. Május közepén aztán telefonál egy hölgy, s azt mondja, hogy uram, a Dsida-illusztrációk holnap után jelennek meg. S közben azt se mondták, egyáltalán megkapták-e az anyagot vagy sem. Köszönjük, de hát ezt most kell közölni? Azóta vadászom őket, de semmi, egy díszpéldányt nem adtak, a sógorom megvett egy lemezt a könyvvásáron, úgy hogy tudom, mi a helyzet, de azon túl aztán semmi. Természetesen pénz sem... Most vadászom őket... Pedig nagyon megkínlódtam azzal az anyaggal, Dsida nem adta meg egykönnyen magát...

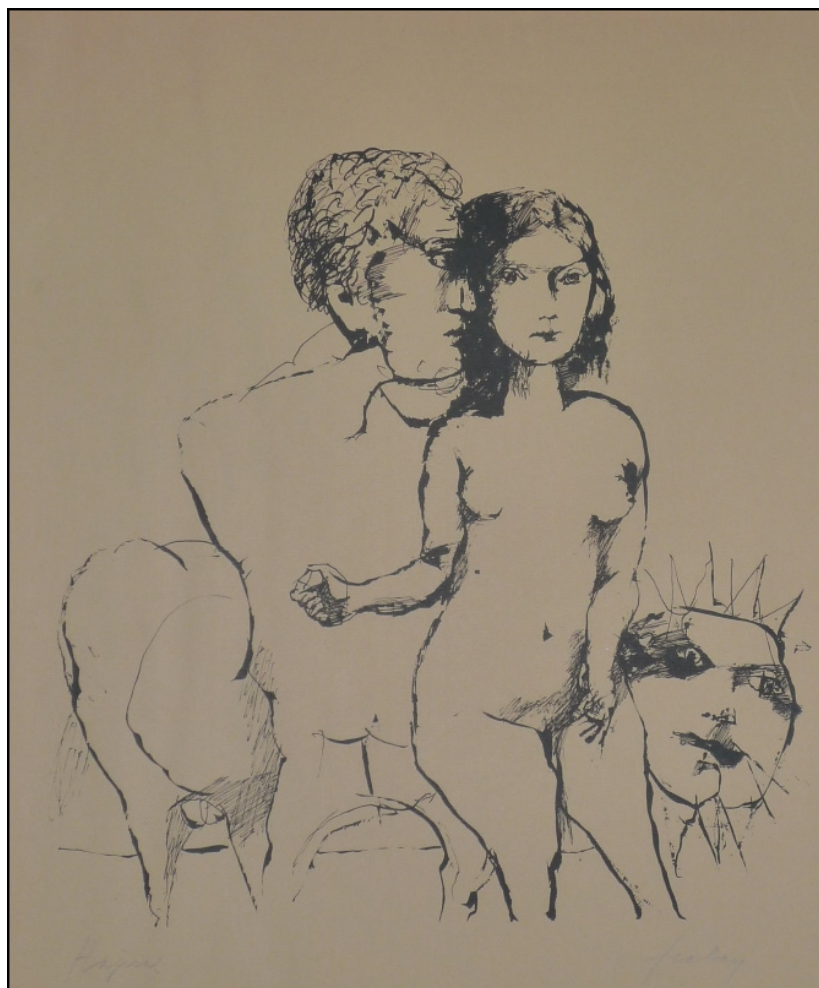
(Beszélgessünk akkor ma egy kollégáról. Kivel szeretnéd kezdeni?)

– Vegyük kérlekszépen a középiskolás kollégáim közül azokat, akik a leginkább hatottak rám, befolyásolták alakulásomat. Elsősorban is azt, aki nekem testi-lelki jó barátom volt, mégpedig Plugor Sanyit... Megérkeztünk Marosvásárhelyre, s mert én pótfelvételin vettem részt, ott nem találkoztam akkor egyetlen leendő osztálytársammal sem... Plugor kökösi, Háromszékről jött és egyszerű gazdálkodó ember legkisebb fia volt, öreg szülők gyermeke... Annak idején állt egy farakás az Unirea líceum udvarán, oda elhúzódtunk, s kiöntöttük ott a lelkünket, egyik a másiknak. Ez volt az első olyan közvetlen kapcsolatteremtés marosvásárhelyi életemben, ami egy életre szólt, a sorsproblémáink valahol nagyon találtak. Ő egy nagyon fogékony, jóeszű gyerek volt, nagyon csodálta és szerette a tanító nénijét, aki talán ma is itt él Csíkban... Az ágyainkat egymás mellé szereltük a bentlakásban, együtt jártunk, együtt jöttünk-mentünk, s olyannyira kötődtünk egymáshoz, úgy is neveztek bennünket, hogy „a sziámi ikrek”. Pedig más-más világból érkeztünk, s az egyéniségünk is különböző volt, de ettől azért még nagyon

jól kiegészítettük egymást. Tíz éven át, mert az egyetemen is folytatódott a barátságunk, egymást hajtottuk, a félszavakból is megértettük a másikat. Ő nagyon erőteljes nyers tehetség volt, én viszont szorgalmasabb voltam nála. Meg mozgékonyabb, rugalmasabb. Egymást viszont nagyon jól stimuláltuk. Állandóan én voltam az, aki kezdeményeztem, ő pedig jött és csinálta, amit kellett s az egyetem végére már annyira összehangolódtunk, nem volt olyan nap vagy óra, hogy meg ne beszéltünk volna valamit. Rengeteget dolgoztunk. Mi voltunk az évfolyamunk motorja, olyan szempontból, hogy állandóan valamit csináltunk, valahova mentünk, valamit ténykedtünk. Ez aztán pörgette magát az évfolyamot is...

– Hanem aztán került mellénk egy másvalaki is, egy jobbágytelki Bakó Antal nevezetű legény, Tóni, aki ránk maradt az előző évből, mert évet ismételt. Amolyan östehetség volt, még a tanáraink is csodálták. El kell róla mondanom, voltak esetek, hogy többet tanultunk tőle, mint egyes tanárainktól, hiszen már jártas volt bizonyos dolgokban, amiben mi nem. Ám a tehetség, ha az évek során nem építenek rá, megkopik, terméketlenné lesz... Mi azért persze csináltuk a magunkét, de nem próbáltuk egymást másolni, Sanyi nagyon jól tudott rajzolni, én színben gondolkoztam jobban, már kezdetektől teljesen más műfajokban dolgoztunk, az ő rajzi világa nagyon korán megnyilvánult, Nagy Pál és a tanárok is a rajztudására alapoztak s jónak találták annak megjelenítését. Tizedikesek lehettünk, amikor Nagy Pál odaadta neki Szalaynak egy könyvhöz készített illusztrációit, Sándor pedig fogta magát, és azt az elsőtől az utolsóig nagyszerűen lemásolta. Ez aztán a rajzolási karakterét egy életre megszabta. Jó, ő sose próbálta meg utánózni Szalayt, aki egy döbbenetes készségű, karakteres grafikus, s e sorozattal aztán a kapcsolat Szalayval meg is szakadt, mert a grafikus elment Magyarországról, a háború után pedig már nem tartották követendő példának, ha jól tudom, Dél-Amerikában telepedett meg...

– Hál'istennek, hogy később az egyetemre bekerülve, ugyanezt az egymáskergetést folytattuk. Az első évben más-más tanárunk volt, de másodévtől mindketten Miklóssyhoz kerültünk s akkor a versenyszellemünk hatványozottan felgyorsult. Ami a szellemieket illeti, valahol volt egy közös nevező, ki-ki amit felfedezett, azt állandóan megbeszéltük, verseket olvastunk, ezt-azt, am azt, ami korábban, vagyis az alacsonyabb osztályokban kevésbé működött, hiszen surmó falusi gyermekek voltunk, nincs mit csürni-csavarni, később viszont mind jobban előtérbe került.

Szalay Lajos: Hajnal (é.n., szitanyomat)

SZALAY Lajos grafikus, sz. Őrmező (ma: Szlovákia), 1909. február 26. – Miskolc 1995. április 1. * Tanulmányok: 1927-35 Képzőművészeti Főiskola Budapest, Franciaország. 1941-ben jelennek meg először rajzai könyvben (Hatvan rajz), 1946 a párizsi békekonferencián a magyar küldöttség tagja, állami ösztöndíjjal Franciaországban tanul. 1948 UNESCO ösztöndíjjal Argentínába utazik, könyvillusztrátor, 1949-55 a Tucumáni Egyetem rajzprofesszora. 1958-61 a Buenos Aires-i Képzőművészeti Főiskola professzora, 1961-ben New Yorkban telepszik le, 1988- ismét Magyarországon él. A Független Magyar Művészek Országos Szövetségének elnöke, 1992 – a Magyar Művészeti Akadémia tagja * Díjak, elismerések: Kiváló Művész (1989), Kossuth-díj (1992) * Egyéni kiállításai: 1949 Tucumán, 1955, 1956, 1957, 1959, 1976 Buenos Aires, 1958 Washington, 1968 New York, 1969 Toronto, 1972 Budapest, Nemzeti Galéria, 1975 Párizs, 1979 Budapest (retrospektív), 1984 Budapest, Vigadó Galéria, 1990 Budapest, Történeti Múzeum. Főbb művei: Dibujos – Drawings (1954), Genezis (150 rajz, 1966) (artportal.hu)

Sándor jó tanuló volt, jó fejnek bizonyult minden szempontból, viszont én nem tartoztam azok közé, egyszerűen voltak tantárgyak, amiket szerettem, másokat meg ne is lássak, matematika, fizika, ezek nem tudtak érdekelni, a művészetekkel kapcsolatos tárgyakkal viszont már sokkal jobban álltam. Művészeti látásmódunk eltérő volt, érdekes kettősséget mutatott, ő egyként látta a világot, én másként, de a figurális ábrázolás mind a kettőnket megragadott, a marosvásárhelyi Bernády-gyűjtemény erősen hatott ránk, ott ugyanis a figuralitás hangsúlyosan a középpontba van állítva.

– A nyári gyakorlatokon szintén együtt voltunk, de amikor vége lett a táborozásnak, mindenki ment haza, a falujába, végezni a saját dolgát. Mi akkor elkezdtünk járni egymáshoz, meglátni, hogy egyik-másik társunk milyen világból jött és itt érdekes dolgok történtek. Kölcsönösen belepillanthattunk egy, a miénktől különböző, teljesen más világba. Az osztályból ketten vagy hárman voltunk katolikusok, a többi vagy református, vagy unitárius. Ez is egy érdekes fordulat volt a fejlődésben, beletekinthettem a másfajta gondolkodásmódba, a tájak, vidékek, szokások váltakozásába, s személyesen rám nagy hatással volt az a nyitottság, szabadság, amit a református kollégák részéről tapasztaltam. Közöttünk egyáltalán nem létezett ún. „vallásháború”, s az sem, hogy valaki kérkedni kezdjen a maga felekezetével, annak igazával. Azt hiszem, szellemileg sem voltunk erre felkészülve, hitvitákra még kevésbé, később aztán, a kolozsvári egyetemi életben szintén hasonló társaságba kerültünk, ott viszont sok minden nagyon megváltozott.

(Mit gondolsz, a maga részéről Plugor hogyan élhette meg a Te világodat? Valószínű, ő is járt nálatok, Alfaluban.)

– Ő is teljesen elfogadta azt a közeget, amelyből én jöttem. A szülők mindkét oldalon jó szemmel nézték a barátkozásunkat. Érdekes volt belecsöppenni egymás világába, mert a föld, ahonnan jöttünk, s a hétköznapiak, amikbe belenőttünk, azonosak voltak. Itt is, ott is kemény munkát igényelt. Amikor hazamentünk, őt se dédelgették nagyon, hanem odatették dolgozni, akár csak engemet. Nem állított ki bennünket senki az ablakba, megérkeztem pl. este, s hajnalban már kellett menni beállni az emberek közé a mezőn. Gondolom, közös nevezőnknek az egyik fő tétele éppen ez volt: mind a ketten korán megtanultunk dolgozni. Az alkotás során is rá kellett jönnünk arra, hogy csak sok munkával lehet eredményt elérni, és az életben bizony, hajtani kell. Évfolyamunk legalább hatvan százaléka ilyen vétetésű volt, s ez is hajtott bennünket.

(Mi volt az a konkrét mozzanat, ami közel hozott titeket egymáshoz?)

– Létezett a művészeti iskolában egy olyan hagyomány, amibe mi belecsöppentünk, ez pedig az egymásra figyelés volt. Amióta létezett az iskola, ott mindig csapatszellem uralkodott. Nagyon jól kijöttek egymással az iskolatársak, nagyon szoros barátságok kötöttek, együtt jártak mindenfelé, a huncutságok, a diákcsinnyek valahol kohéziót jelentettek, s ez működött a mi évfolyamunk esetében is. S mert sokan voltunk faluról jött gyerekek, hoztuk magunkkal azt az egészséges falusi humort és pajkosságot, amit odahaza nem igazán sikerült kiélni. Én például Marosvásárhelyen kezdtem megkóstolni a csapatjátékok ízét, addig az ilyesmire odahaza nem maradt idő és alkalom. Vásárhelyen magunknak kellett kiosztanunk a feladatokat, de vigyáztunk, hogy maradjon idő és alkalom a játékra is. Bátran elmondhatom, hogy a társaság magja az évfolyamon mi voltunk, Sándorral. A többiek igazodtak hozzánk. Persze, voltak köztünk finnyás kislányok, meg ez, meg amaz is, de aztán, ahogy betörik a lovat, végül ők is betörtek...

(Ezek tudatában miként éltétek később azt meg, hogy külön kerültetek, az egyik ide, a másik oda?)

– Az egyetemen Kolozsváron szintén erős közösséggé kovácsolódtunk, hiszen a kilenc vásárhelyi végzős iskolás közül heten egyből bekerültünk a főiskolára. Vásárhelynek pedig köztudottan volt egy jellegzetes szelleme, a többiek meg hozzánk igazodtak. Az összetartozás, az egymásra figyelés itt is folytatódott. Akkoriban vezették be a gyakorlatba a néptanácsi ösztöndíjakat, s akik ajánlással, szerződéssel jelentkeztek az egyetemre, azok megélték, mert biztosítva volt az ösztöndíjuk. Nekünk ilyesmi nem volt. De nekünk is meg kellett valahogy élnünk, mert meg akartunk élni, minden áron! Sose felejttem el, hogy Kolozsváron ősszel elmentünk a Békásba, ahol elszegődtünk szilvát szedni. Szedtük a szilvát, volt egy nagy fabőröndöm, s azt magunkkal vittük. Az egész arra ment ki, merthogy nappal adtak valami kenyeret és mellé valót, este pedig engedték, hogy megtöltsük a bőröndöt szilvával.

(Mi lett a szilva sorsa? Eladtátok? Megettétek?)

– Csináltunk egy mércét, s azzal este a bentlakásban kiosztottuk s mindenki kapott belőle... Közben más munkákat is végeztünk, vagont raktunk, mert akkor az operába még nem sikerült bekerülni, bár később már arról is szó lesz. Végül, annyi pénzünk gyűlt össze, hogy megvettünk egy teljes menzára

szóló étkezési jegyet – reggelit, ebédet, vacsorát –, s akkor azt beosztottuk, hogy minden nap más eszik vele, s ezzel a hetes forgóval rendre mindenki sorra került, egy nap háromszor jóllakhatott, mert levesből lehetett repetát kérni, s kenyeret is annyit szajrézott, amennyit akart. A mi összefogásunk pedig feltűnt a környezetünkben és hatott, a kollégák rácsodálkoztak erre a dologra, hogy hát így is lehet csinálni... Amikor aztán statisztaszerephez is jutottunk a színháznál, illetve mindegyikünk valahová bejutott egyénileg, könnyebben elő tudtuk teremteni a bentlakási díjat is. Állandóan baniztunk, számolgattunk, hogy hogyan s mint, szorgalmasan könyveltük a tartozásainkat és a bevételeinket, hogy mindig meglegyen a szükséges egyenleg... Úgy két éven át üztük ezt a játékot, kegyetlen dolog volt, nem is mondok róla többet, de amikor aztán vége lett, mert 1959-ben vagy 60-ban felszámolták a néptanácsi ösztöndíjas kivételezést, s akkor már mindenki a tanulmányi érdemei alapján kapta az ösztöndíjat, akkorra mi is hozzájutottunk a támogatáshoz, s attól kezdve nagyon ügyeltünk egymásra, hogy vizsgája senkinek el ne maradjon, különösen a tudományos szocializmus és a filozófia volt ilyen szempontból fenyegető, de szerencsére olyan tanáraink voltak Bretter György és Rácz Győző személyében, hogy leveszem előttük a kalapomat, megtanították a tananyagot, nem kellett még külön bemagolni. Valahogy átvergődtünk rajtuk, a többi tantárggyal meg már nem volt gondunk, az esztétika például külön élvezet volt, Földes László tanította... Így aztán egymásra ügyelve addig nógattuk, noszogattuk egymást, hogy a hat év alatt alig egy vagy két embernek maradt el egy vagy két vizsgája. Kitartóan ültünk egymás mellett s kérdeztük ki egymást, este a lábunkat lógatva a mosdótálba, a hideg vízbe, hogy el ne aludjunk... Ezért a kohézióért mondhatom most, hogy életem legszebb tíz évét töltöttem el az iskolában és az egyetemen. Külső hatásokban is ekkor ért a legtöbb jelentéssel, értelmes impulzus, és emberileg is ekkor formálódtam olyanná, amilyen ma vagyok.

– Amikor bekerültünk a főiskolára, akkor a nagyobbak, akik szintén Vásárhelyről kerültek volt be, a hónuk alá vettek bennünket, gólyákat. Én az akkori hatodévesekkel melegektem össze inkább, voltam nagy haver velük, Hunyadi Laciékkal, Gaál Andrisékkal, Péterffy Lacival. Voltak falusfeleim is, Ambrus Imre, Sövény Elek, akkor mentek harmadévre, Bálint Karcsi Vásárhelyről, továbbá Haller Jóskaék... Elfogadtak mint elsőéves fikat, és ezzel el is láttak tanáccsal, segítettek, tökéletesen működött a vásárhelyi „maffia”, s közbe-közbe Hunyadi Laci megkérdezte, hogy éhes vagy-é? Én mondtam: igen! Na, azt mondja, gyere. Puskás Sándornak ott volt a műterme a Mócok útján, ahol egy temetkezési vállalkozás is fungált, annál dolgozott inasként Laci. Azt a rendetlenséget különben látni kellett volna, ami ott volt,

Hunyadi kérdezte: tudod mit fogunk enni? Nem tudtam. Hát lekváros húznit! Felvett ott egy magas alumínium fazekat, ami talán nem is volt kimosva soha, azt megtöltötte vízzel, s beleállított egy nagy köteg makarónit, azt megfőzte, a tányérra rátett egy marék marmaládénak nevezett vegyesízt egy ládából, rá a makarónit s az volt a húzni. Olyan felséges ételt ritkán ettem... A nagyobbak aztán be-benéztek a műterembe, nézték, mit csinálunk, elláttak tanácsokkal... Aztán amikor mi is nagyobbak lettünk, ugyanez megtörtént a kisebbek felé, akkor belőlünk lettek a patrónusok, mi vettük a hónunk alá a fiatalokat, utánanéztünk, ki hogy, mit csinál, hogyan boldogul. A kollegialitás akkor sem ért véget, ha valaki elvégezte a főiskolát. Vissza-visszajártak, érdeklődtek, nem volt közömbös előttük a sorsunk. Mikor például Gaál Andris már a végzéshez közeledett, rámtestálta az összes statisztálásait és kereseti lehetőségeit, egy másik a másikra tette ugyanezt, s ezek a dolgok szépen öröklődtek a képzőművészeti főiskolások között. Ugyanilyen szerzetek voltak még a filológusok, akik hasonlóképpen boldogultak, közösségi szellemben.

– Hatodéven, ősszel, Marosvásárhelyen volt egy tartományi kiállítás... Amikor az ember odakerült, hogy a szekere rúdja valamerre kezdett kiállni a főiskoláról, fogta magát, elment s a környéken körbenézett, hogy is áll a dolog ezekkel a kiállításokkal, mit láthatni ott, merre érdemes elindulni, mit kell egyáltalán csinálni... Akkor az ember már komolyan szét kellett hogy nézzen, a következő évben akár ő is küldhessen munkát... Ezért ültem vonatra s mentem el Vásárhelyre, a kiállításon pedig találkoztam Gaál Andrással, aki azt mondja nekem: idefigyelj, van Csíkszeredában egy üres tanári hely. Nincs kedved oda jönni? Mondom, dehogy nem... Azon a nyáron arra jártam egy alacsonyabb évre járó kollégánál, Ferencz Ernőnél – közben, hogy arról is beszéljünk, akkor ismertem meg a mostani feleségemet, aki Ernőnek unokatestvére volt, mert volt egy ilyen vonzata is a látogatásomnak s ezt nem szabad kihagyni –, s mondom akkor Andrisnak, hogy minden további nélkül, hát miért ne? De félek, hogy azt meg fogják mások is pályázni... Ugyan, ne izgasd magad, nem pályázzák azt meg... Jó, de azért tavasszal, áprilisban-májusban nem ártana lejönni Csíkszeredába, s ezt én el is fogadtam, észben tartottam. Akkoriban kezdtek el gyomrozni, merthogy Andreescu-ösztöndíjas voltam, hogy maradjak ott végzés után az egyetemen, tanársegédnek. Vetró Artúr akkor viszont kijelentette: szétrúgom a seggedet, ha itt maradsz, te nem erre születél, menj innen minél messzebb... Mondtam neki, hogy Csíkba készülök menni, mire ő: az nagyon jó, de aztán úgy legyen!

– A következő év áprilisában leutaztam Szeredába. Sose felejttem el, vakáció volt, s megkerestem Kristó Bandit, nyugodjék, ő volt akkor az igazgató a

nagy líceumban, a mostani Márton Áronban. Vagyis a Marciban, mert most így hívják... Azzal fogadott, hogy egy ekkora hülyét, mint én, még nem látott, aki eljön Kolozsvárról ide egy tanári posztért... Én azért jöttem, mert szeretném, ha biztos lenne... Így magyarázkodtam... Semmi gond, mondta, ez annyira biztos, hogy csak... De azért nem árt visszamenni a tartományhoz, Vásárhelyre, egy Kiss nevezetű főinspektorhoz. Úgy lett, megkerestem. Nagy szélhámos volt az illető, kezd ott figurázni, hogy így kell versenyvizsgázni, meg úgy kell, végül kikísér, s mikor egyedül maradunk, a titkárnő azt mondja: tessék idefigyelni, rajztanári versenyvizsga még ebben az életben nem volt, s nem is lesz. Menjen haza nyugodtan. Úgy is lett, s amikor az elosztásnál választani kellett, elémbre rakták a listát, a bukarestiek után a negyedik voltam, s jópofa volt a bizottság elnöke, elnevette magát: ha maga ezt választja, tudja meg, hogy én jártam többször arrafelé, és ön az ország egyik legnagyobb iskolájába fog menni.

– Óriási dolog volt a számomra, hogy akadt valaki, amikor megérkeztem oda. Andris már be is harangozta a tanári karnak, hogy jön még egy kolléga, s erre mindenki várt...

– Persze, volt egy másik körülmény is. Miklóssy Gábornak, a mesterünknek volt korábban egy ilyen kijelentése: arra ügyeljünk, ha valahova megérkezünk, úgy csináljuk, hogy ha van rá lehetőség, egyszer kiállítással mutatkozzunk be, igenis, fogadjanak el mint képzőművészt, nem mint rajztanárt. Megérkeztem oda, s egy hónap múlva hetven munkámból csináltam egy tárlatot.

(Azt mondtad, sziámi ikrek voltatok. Plugor Sanyi hogy élte meg a szétválásokat?)

– Ő nálam sokkal nehezebb helyzetben volt, Brassóba került, román iskolába, nehezebben akklimatizálódott. Igaz, ő hatodév elején már megnősült, felesége Túrterebesen tanított, és távházasságban éltek. Amíg a diplomamunkát készítettük, nagyon figyeltünk egymásra s hajtottuk egyik a másikat, egészen az utolsó pillanatig, a katonaság végéig együtt maradtunk. Mondhatni, az összes kollégáim közül én kerültem a legjobb helyre, mert Csíkban akkor János Pali és társai és Nagy Imre bácsi voltak a hangadók, már egy egész kiállítássorozat beindult volt, mire én megérkeztem, épp Hunyadi Lacinak és Gaál Andrásnak volt akkoriban egy közös kiállítása. Azelőtt meg Gy. Szabó Bélának volt tárlata, tehát beindult ott egy érdekes folyamat, és ez nagyon rokonszenvesnek tűnt számomra, azt jelentette, hogy itt élet van, sőt képzőművészeti élet. Nem megérkezel, s aztán majd, valamikor, sohanapján

érvényesülsz... A többi kollégámnak ilyen szerencse nem adatott meg. Plugort is a következő évben, 1965-ben én csaltam el Csíkba, kiállítani, a kapcsolatunk tehát fennmaradt. Utána nem is sokat tanított Plugor, mert volt egy brassói lap, az Astra, oda hívták meg grafikusnak, ott dolgozott éveken át, amíg át nem hívták a Gyárfás múzeumhoz Sepsiszentgyörgyre, és a színházhoz díszlettervezőnek... Persze, a távolság, az élet forgása meg minden eltávolítottak bennünket valamennyire, ez természetes, de azért erősen összetartottunk. Aztán mindegyik megtalálta a maga helyét, pezsgő képzőművészeti életet viszont inkább itt, Csíkban éltünk.

(Ő is résztvett ugye később a szárhegyi táborozásokban?)

- Persze, én igyekeztem bevonni a volt osztálytársakat és kollégákat, s egy kivételével a kilencünk közül mindegyik jelen volt egyszer vagy akár többször is. Erre ügyeltem, s most, annyi év után, a Vadárvácska nevű, általunk kezdeményezett alfalvi művésztáborba is igyekszem visszacsalni a jónépet.

Plugor Sándor: Márton Árpád portréja (1973, olaj)

Csíkszereda, 2007. december 20, reggel 9.00

(Próbáld meg a továbbiakban felrajzolni Plugor Sándor általad érzékelt művészi portréját.)

– Szubjektív értékelés lesz ez, de igazad van, muszáj elmondanom. Úgy érzem, hogy a festészetében is, a Lovak sorozatában, s az Öregek könyve rajzaiban ő megtalálta a maga eredeti hangját. Nagyon jó barátságban volt Szilágyi Domokossal, vagyis Szisszel, ez a barátság még Kolozsvárról datálódott, s mikor Szisz átkerült Bukarestbe, akkor oda is elmentünk hozzá, 1967-ben. Sándor harmadéves korában bejutott az Utunk körébe és elkezdett ott illusztrálni, nagyon hamar befutott... Nagyon korán kezdett illusztrálni, azt már nem tudom, hogy könyvhöz mikor rajzolt először, azt hiszem, később, mint a lapokban. De nagyon jól festett is, ő tulajdonképpen festészetin végzett, kiváló színérzéke volt, viszont leginkább mégis csak a grafikus véna ütött ki rajta. Egy érdekes, sajátos világot teremtett a maga környezetéből, szüleit és falusfeleit rajzolta szívesen, de az is különleges volt, ahogy lerajzolta, hogy aztán eljusson az Öregek könyvéig és egy Farkas Árpád sorozatig. A magam szubjektív véleménye szerint úgy érzem, hogy amint igen korán befejeződött az életpályája, egyike volt azoknak az erdélyi grafikusoknak, akik vérbeli szakemberek voltak, nem felületileg oldotta meg a szakmai kihívásokat, hanem egyfajta lélekhálót hozott létre, amelyben ábrázolni próbált és tudott. Egész életében a saját faluja élményanyagát hordta ki és dolgozta fel, később vallásos tárgyú munkákat is készített, fontos figurái voltak öregasszonyai és öregemberei, festményei közül pedig a lovas sorozata volt kiemelkedő, amely szintén egyfajta átjárás grafika és festészet között, nagyon tömören és lényeglátóan fogalmazott világ, nem a ló szépségét, eleganciáját emelte ki, hanem az állatban meglévő emberi vonatkozásokra helyezte a hangsúlyt.

(Tudomásod szerint volt-e olyan képzőművész, akire Plugor hatott, aki az ő szemléletmódját tette magáévá?)

– Tudomásom szerint senki nem próbálta utánozni az ő stílusát, s ami vele abbamaradt, az azóta is hiányzik az erdélyi grafikából és festészetből. Az a bizonyos plusz...

PLUGOR Sándor grafikus (Kökös, 1940. március 4. – Sepsiszentgyörgy, 1999. február 20.) 1958-1964: kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola, mestere: Miklóssy Gábor. 1964-1970 között rajztanárként dolgozott Brassóban, és az Astra román művelődési folyóirat grafikai szerkesztője volt. 1970-ben Sepsiszentgyörgyre telepedett át; a Székely Nemzeti Múzeum munkatársa lett. Főmuzeológusként a sepsiszentgyörgyi Gyárfás Jenő Emlékház munkáját irányította. Kiváló rajzkészsége grafikai sorozatainak metaforáiban teljesedett ki (Lovak, Öregek képciklusa). Készített tusrajzokat, fémkarcokat, dolgozott olajjal és temperával is. 1961 óta rendszeresen illusztrált erdélyi lapokban és folyóiratokban. Kiadók számára tervezett könyvborítókat, rajzolt szövegeképeket. Illusztrációi az irodalmi művek magas szintű átélése nyomán születtek, melyre a költő Szilágyi Domokossal közös szerzőségben kiadott könyve a leginkább meggyőző példa (Öregek könyve – ~ rajzai, Szilágyi Domokos verse, Bukarest, 1976). Foglalkoztatta az ex libris művészete is. Egyéni kiállítások 1965 • Csíkszeredai Múzeum, Csíkszereda, 1966, 1970 • Sepsiszentgyörgyi Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 1970 • Petőfi Sándor Művelődési Ház, Bukarest, 1972 • Kis Galéria, Kolozsvár • Csíkszeredai Galéria, Csíkszereda, 1977 • Korunk Galéria, Kolozsvár, 1985 • Nádasdy-vár, Sárovar, 1989 • Debrecen, 2001 • Budapest Galéria, Budapest. (artportal.hu)

Plugor Sándor: Ló (é.n., tempera)

(Említetted, hogy Szalay Lajos úgymond nagy hatással volt Plugorra. A hatás első ránézésre is szemmel látható és nyilvánvaló, még ha nem is másolásról van szó. Sőt, a Szalay-féle fogalmazásmód más erdélyi grafikusoknál is fel-feltűnik... Mi az, ami szerinted Plugor után megmarad a későbbi évtizedekre?)

– Mindenképpen a grafikája. Az fog megmaradni.

(És hol? Múzeumokban? Egyetlen, öneki szentelt képtárban? Van már valami látható kezdemény, ami jelzésértékű lehet e téren?)

– Ez az egyik legnagyobb probléma... Ott van a felesége, aki csodálatosan rendbe rakta és nagy tisztelettel őrzi a hagyatékát, hiszen maga is képzőművész. Be van ráházva, pontra van téve ott minden, le a kalappal előtte, de még nem tiszta az a mód, ahogyan értékesíteni lehetne az anyagot: eladni gyűjtőknek, széthordani, vagy valahol, egyetlen gyűjteményben elrendezni, gondozni az egészet. Plugor Brassóból Sepsiszentgyörgyre ment át, ott is fejezte be az életét, szülőhelyéhez közel, s úgy érzem, ott volna ennek a gyűjtőhelye valahol. Remélem, hogy idővel a város keres s talál majd lehetőséget ahhoz, hogy méltón megőrizze Plugor Sándor hagyatékát.

(Az mindenesetre a tisztelet és megbecsülés jele, hogy a szentgyörgyi művészeti iskola az ő nevét viseli, és ott van a székely múzeum képtárának pantheonjában is. Te, mint szervezésben és rálátásban is tapasztalt művész, hogyan oldanád meg egyáltalán a művészi hagyatékok kérdését ma?)

– Amíg méltóan rendeződhetne minden ilyen igény, azon lennék, hogy több alkotónak, közös fedél alatt, de jellegzetesen egy-egy termet mindenképpen berendeznék...

(Lépünk tovább, egy másik volt osztálytárs felé...)

– Ha már Brassóban jártunk, Plugor ürügyén, akkor beszéljünk egy másik odavalósíróról, Csutak Leventéről, erről a csendes, kiegyensúlyozott grafikus emberről. A legelején ő Szebenbe kapta a kinevezését, ott tanított évekig, s amikor beindult a Brassói Lapok, átigazoltatták a Cenk alá s ő lett a lap grafikusa, látványtervezője. Azt hiszem, Szeben hangulata kötötte le kezdetben, utána pedig Brassóba szeretett bele. Tíz éven át volt osztály- és évfolyamtársam, sokfelé kísérlétezett, az utóbbi időben nekiállt például megörökíteni háromszéki hírességeinket, negyvennyolcasokat, íróink portréit, meg sok más neves személyiség portréját készítette el, grafikában. Van aztán

egy brassói sorozata is, s nagyon sokat tett a lapjában a képzőművészetért, cikkeket, ismertetőket, recenziókat, tárlatmélátókat írt... Banner Zoltánnak jelent meg róla értő életút méltatása a Műterem sorozatban, ebben filozofikus-moralizáló alkotóként könyveli el és azt hiszem, igaza van. Csutaknak sok a geometrikus munkája, a geometriai ábrázolás, a tér kitöltése közel áll hozzá, de ott vannak portréi, amelyek elgondolkoztatják az embert múltunk és sorsunk irányában. Sorskereső, sorspiktáló ember.

(Ez eddig mind szép, de beszéljünk inkább mindennek az előzményeiről. Milyen ígéretnek tűnt akkor, iskolás és egyetemista korában? Ti mit láttatok benne? Hát a tanárok?)

– Mindig volt benne egy nyílt, nevén nevezett patriotizmus. Diákkorában nem emelkedett ki az átlagból, becsületesen végezte a dolgát, se jobb, se rosszabb nem volt a többinél, ami kötelező volt a mesterséghez, azt becsületesen elvégezte, de különösebb irányultságot, majdani opciót nem lehetett kiolvasni a tetteiből. Az egyetemen szintén kiegyensúlyozott, csendes fiú volt, de inkább Sándorral működött együtt, a grafikán, ott kísérletezgettek, én maradtam a festéssel. A grafikával, mondtam már, hadilábon álltam, s ha nem kellett, nem is bajlódtam vele fölöslegesen. Később lett nekem a grafikával szorosabb kapcsolatom, és ez a mai napig nem szűnt meg, amikor megalakult a csíkszeredai Hargita napilap, nem volt kezdetben grafikus, s Albert Tóni bácsi egyre piszkálgatott, hogy na, csináljon már valamit s így meg úgy, én pedig valósággal kint szenvedtem, mert elég sok rajzra volt szüksége a lapnak a kezdeti időszakban. Éveken át nyomtam az ipart, portrékat is csináltam, nagy íróinkról, Tompáról, Tamásiról, három vagy négy évig ment ez így, amíg megérkezett a városba Kolozsvárról Mérey András, s akkor egyből levegőhöz jutottam, hiszen már volt szakmabeli, nem kellett tovább partizánkodnom... Másfelől jó is volt ez a muszáj-gyakorlat, mert beindította bennem a grafikai vénát és ambíciót...

(Volt-e valamilyen hatással rád Csutak Leventének a munkássága vagy az emberi tartása?)

– Elsősorban a lelkesége volt példaértékű a szememben. Szakmailag különösebben nem hatott rám, megnéztem, nyugtáztam, amit alkotott, viszont a lelkesége, a kiegyensúlyozottsága, az embersége, amit otthonról hozott magával, sokat jelentett. Tudtam, hogy édesanyja korán elhunyt, mostoha nevelőanyja volt, aki viszont két édesanyját is lepipálva tett eleget a kötelességének.

CSUTAK Levente, grafikus, illusztrátor, (Kovászna, 1940. október 13. –)
1958-64: Kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola. 1964-68 között
Nagyszebenben dolgozott, 1968-tól Brassóban él, a nagy múltú Brassói
Lapok grafikai szerkesztője. Dekoratív hatású tollrajzokat és fémkarcokat
készít, illusztrál. 1974-75-ben a Brassói Lapok mintegy száz folytatásban
közölte Népi díszítésünk alapformái c. rajzsorozatát. (artportal.hu).

Csutak Levente: Vitalitás (1985, vegyes technika)

Tanítónő volt, minket nagyon szeretett, én nagyon sokszor megfordultam náluk, melegen fogadtak mindig, s ez az emberi melegség köt ma is hozzá. Amikor elmentünk például az egyetemre felvételizni, a mamája volt az, aki az összes szülők közül leutazott Kolozsvárra, s ott végigdrukkolta velünk a vizsgákat s végig biztatott, tartotta bennünk a lelket. Nagy dolog volt akkor nekünk, hogy került egy közös mama, aki a gondunkat viselte.

(Ha már úgylis szóba került, beszéljünk akkor a továbbiakban Mérey Andrásról.)

– Mérey ahogy betoppant közénk, teljesen új levegőt hozott Kolozsvárról, elsősorban azért, mert grafikusa nem volt Csíkszeredának, aki a szakmán belüli műhelytitkokat ismerte volna. Én még a főiskoláról ismertem őt, négy évvel járt alattam. Ő hozta azt az új, friss világot a metszeteivel, a plakátjaival, nagyon kellemes jelenség volt, intelligens ember, a hetvenes évek csíki grafikáját ő határozta meg lényegében. Utána aztán jött még egy egész csapat grafikus a hetvenes években, de ő volt az úttörő. Kolozsvári neveltetű művész, a szakmát is ott tanulta, az ottani iskolában... Közös lett a műtermünk, mert rögtön befogadtam, legyen hol dolgoznia, s akkor hozott magával egy prést is, itt állt ebben a teremben, András pedig rengeteg dologra megtanított engem, nem szégyellem bevallani. Kiváló szakembere volt a grafikának.

(Hogyan sikerült elfogadtatnia magát az idegen környezetben?)

– Az igényességével, a rajzaival, a metszeteivel. Akkoriban a betűírás és a plakátírás, az egész reklámgrafika gyerekcipőben jártak, minden a hagyományos manufaktúrában készült, ő pedig hihetetlenül értett hozzá, kolozsvári főiskolás korában jobbra-balra bedolgozó volt, s mire hozzánk jött, már óriási rutinja volt, az újság meg a különböző megyei fórumok előszeretettel foglalkoztatták, ugyanakkor nagyon korrekt és pontos volt, amire megkérték s amit megígért, azt száz százalékig, időre teljesítette.

– Teljesítményének a gyökerei a főiskoláig nyúlnak, ahol a tanszékvezető tanára, Feszt László olyan grafikai iskolát teremtett, amit szívesen választottak az emberek és ahol igényes mesterségbeli tudást szerezhettek. Egy modern gondolkodású művész és oktató volt Feszt tanár úr, s növendékeit nem az akadémizmusban tartotta meg, hanem megtanította őket gondolkodni, azt a lényeglátást követni, ami a grafikában szükséges. De közben Vásárhelyen is megváltoztak a dolgok, mert amikor mi eljöttünk az iskolából,

Nagy Pál lett a grafika tanára és annak ellenére, hogy ő elsősorban festő volt, az állandó kísérletezései segítettek sokoldalú érdeklődését és felkészültségét, s az ő munkája nyomán egész sor értékes grafikai tehetség tűnt föl nem csak Kolozsváron, hanem Vásárhelyen is.

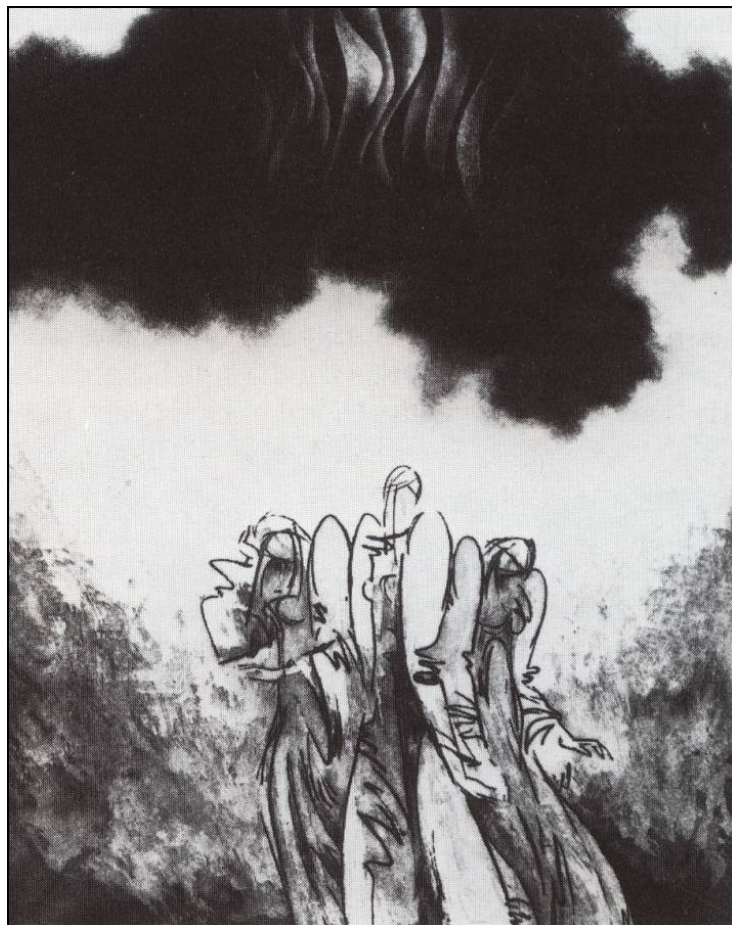
(Mi az, amit az idő rostája Mérey András munkájából végül is átenged nekünk?)

– A balladasorozatot mindenképpen. Személyesen is láthattam, hogy amint kijött az egyetemről, készített egy egész sor lemezborítót, amelyek sajnos ott maradtak a falán vagy a mappájában, mert akkoriban a hitványakat részesítették előnyben nem tudom megmondani, hogy miért. Balladasorozatának darabjaival teljesen átlép a valóság fölött, az amorf figurák láttatásával, a fekete, fehér, a szürkék világa az övé, amely olyan belső feszültséget hordoz, hogy ténylegesen árasztja magából a balladát. Nagy zenekedvelő volt ugyanakkor, állandóan fütyült, ment a műteremben a lemezjátszó, szólt a muzsika egyvégtében, s ez igencsak fellelhető az ő munkáiban. Majd jöttek a Szent István-, Szent László-portrék, nem beszélve a különböző ex librisekről, nagyon sokat készített, a kisgrafikára tulajdonképpen ő tanított meg, hogy azt hogyan kell csinálni... Akinek ajánlod a munkádat, annak az egyéniségét kell hogy hordozza, őt kell hogy megszólítsa, az ő egyéniségéhez kell igazodjon, attól függően, hogy a könyv melyik részébe kívánja be- ragasztani, az elejére vagy a hátsó részébe. Persze, ma már jobbára a falra kerülnek az ex-librisek... S az igényességet is átadta nekem, lelkemre kötötte, hogy ami kikerül a présből, azon folt, ujjlenyomat ne legyen, az tiszta legyen, ilyen szempontból nagyon szerettem, igényes volt.

(Mi az, ami ennek ellenére belérekedt? Egyáltalán, mivé lehetne ma, ha nem hagyja itt a világot olyan hamar?)

– A helyzet az, hogy az elején belefogott, hogy tanárkodjék, az nem ment neki, s akkor elkezdte a reklámgrafikát. A mindennapi kenyérkereset, a hajtás szépen elszívta az energiáit. De a kiállításokon azért minden évben jelentkezett, az egy külön szám volt, de tömegében nézve úgy tűnik, hogy valahol többet csinálhatott volna. A vége felé már kezdett szakítani a reklámmal, mert látta, hogy ez a gépesített világ neki nem fekszik, s akkor ő visszatért egy múltidéző sorozathoz, nagyjaink portréihoz.

MÉREY András grafikus (sz. 1944, Kolozsvár- megh. 2006, Csíkszereda), A kolozsvári „Ion Andreescu” Képzőművészeti Főiskola grafika szakán végzett 1969-ben. 1970 óta Csíkszeredában élt. 1974-ig tanított, majd reklámgrafikusként dolgozott. Legtöbb munkája nagyméretű (50/65 cm) mezzotinta. Ilyen a 10 darabból álló csángó ballada-illusztráció, vagy Gabriel García Márquez „Száz év magány”-ához készített 8 darabból álló sorozat. Legidőtállóbb munkájának a kalotaszentkirályi templom 120 négyzetméteres kazettás mennyezetét tartotta, amelyet Pállfy Árpád kollegájával festette 1994-ben. * Kiállítások: Romániában: Csíkszereda, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy, Bukarest, Kolozsvár (Korunk Galéria), Kovászna. Magyarországon: Budapest, Gyula, Székesfehérvár, Kaposvár Svédországban: Stockholm, Södertälje * Olaszországban: Pescara (Gabriele d'Annunzio Ex Libris Kiállítás) * Észtországban: Tallin * Japánban: Tokio (bélyegterv pályázat) * 1983 Országos grafikai II. díj gyimesi ballada-illusztrációval. (atportal.hu)

Mérey András: Egység (1984, mezzotinto)

Márton Árpád

MŰTERMÉBEN MINDIG SZÓLT A MUZSIKA

Egy év rohant el felettünk, egy éve annak, hogy végleg kilépett soraink közül Mérey András, a kiváló grafikusművész, az önzetlen jó barát és képzőművész csapattárs. Próbálom visszapörgetni az időt, megidézni a múltat, amikor 1970-ben egy frissen végzett fiatal képzőművész érkezett hozzánk, felcserélve szülővárosát, a Kincses Várost Csíkszeredával. Úgy érkezett, mint egy hajnalcsillag, szakmai batyujában hozta a grafikai mesterség kimeríthetetlen lehetőségeit, hozta a fiatalos lendületet, a másként gondolkodás szellemét és a műfaj szigorú igényét.

A megyésítés után alakuló kis csapat általa egy kiváló alkotó egyéniséggel gazdagodott. Hozta magával Kolozsvár szellemi értékeit, Misztótfalusi örökségét, Cseh Guszti bácsi megszállott igényességét, Feszt László grafikai bravúryait, a mesterség alázatát. Általa magas szintű igényesség érkezett, a grafikai műfaj igazi céhbelisége, a mívesség szigorú mércéje.

Mit is hoztál akkor abban a szakmai csodatarisznyában? Szedjük csak sorra elő, amit az alkotó grafikus ott rejtegetett. A grafikai műfaj szinte minden lehetősége ott lapult. Fellebbentted a plakátkészítés titkait, bemutattad, hogyan kell igényesen, lélekkel betűt írni, a vonallal, folttal üzeneteket ébreszteni, milyen kell legyen egy reklámtábla, céhtábla, és végül, megcsillogtattad a rézmetszet-készítés technikai kivitelezésének esztétikai lehetőségeit.

A műfajban mindig az került előtérbe, amit a mindennapi élet hozott vagy csalt ki belőled, változtatva az adott lehetőségeket.

Hosszú éveken át reklámgrafikusként dolgoztál, az volt a kenyér, a kalács, akkor még a kézi és szellemi grafikának nagy volt a becsülete, becsűje. Kevesek tudták úgy írni, alkotni a megrendelt táblákat, szövegeket, mint ahogy azt Te műveltél. Akkor még nem voltak a mai modern eszközök, amelyek besegítettek volna munkádba, végtelen türelemmel, lelkiismeretesen róttad a kilométerekre rúgó szövegeket, festetted a megrendelt felületeket. Ennek is vége szakadt a modern lehetőségek versenyében, a kézimunka háttérbe szorult, ritmustalanná vált. Átváltottál, visszatértél újra az ifjúság közé, elkezdted tanítani, amit ugyanolyan igényességgel végeztél, mint bármit a mesterségedben.

Műtermedben mindig szólt a muzsika, a zene társaddá vált, bearanyozta egész pályád alkotói tevékenységét. Bizonyoság erre, hogy megalkottad a csodálatos és nagyon változatos lemezborító sorozatodat. Sajnos, a kor erre nem figyelt fel, és kiadói visszhang nélkül maradt, barátok, magángyűjtők lakásának falait díszítik immáron.

Az életműved, tevékenységed lényegi súlypontját a nagyméretű rézmetszetek, mezzotintók képviselik. Általában sorozatokban gondolkodtál, az egymásutániságba sűrítetted a nézőnek szánt üzeneteidet. Egy sajátos világot teremtettél, ez akár figuratív vagy nonfiguratív vétetésű, megoldásaiban, szellemi keresztmetszetében egyéni látásmódot tükröz. Megfogalmaztad a grafika nyelvén a fekete-fehér folt elosztásokkal a belső és külső feszültségeket. Munkáidban jelen vannak a nagy ellentétek, de a technikai lehetőségek egy átmeneti tónussal feloldódnak a grafikai lenyomatokban, ezáltal a mondanivalót líraibbá, puhábbá varázsolod. A kompozíciós építkezésben sajátos jelrendszert teremtettél a valós és az elvont között, az élő az életelennel játszik, összebékíti a természeti formákat az elvontakkal, a szürke világával.

Mérey András témaválasztása nagyon változatos, sorsok, események, balladai történetek, történelmi személyiségek tömörülnek fekete-fehér világába. Kiállítások sorozata bizonyítja bel- és külföldön egyaránt szakmai igényességének súlyát. A tárlatokon való jelentkezése mindig meglepetés volt, csendes, mértéktartó egyénisége mögött a mesterség szeretete, az önmagával szembeni magas igényesség húzódott meg. Az egykori csapat egy kiváló egyéniséggel kevesebb lett, a kiállításokon hiányzik az alkotó, hiányzik a falakról egy fekete-fehér metszet. Barátunk, pályatársunk, nagyon hiányzol, túl korán átléptél az égi mezőkre.

A végtelen térben halkan hangzik az égi zene, lehet, hogy Vivaldi, Bach, Bartók vagy éppen Mozart angyali muzsikája, beleolvad az átmeneti égi szürkékbe, feloldva a fekete-fehér ellentétpárokat.

2007.

(Gergely István szobrász következik...)

– Ő az, aki szintén Marosvásárhelyen és Kolozsváron tíz éven át a szorosabb társaságomat jelentette. Csíkkozmási születésű, betegség miatt ismételt egy évet, idősebb nálunk, az édesapja kovácsmester volt, fél lábbal a falusi világban gyökerezett, másik lába az irodalom talaján állt, az iránt érdeklődött nagyon nyíltan. Vásárhelyen Izsáknak volt a tanítványa, ketten jártak Gyenge Imrével szobrász szakra, megvolt benne mindig egy tömörítés felé mutató hajlam, igazi szobrász gondolkodás. A középiskolában a maga módján csinálta a dolgát...

(Mi volt az íratlan szakmai rangsor az iskolában, milyen szakokra néztek fel a leginkább, s ezek között a szobrász milyen helyet foglalt el?)

– Nem emlékszem, hogy lett volna valamiféle megkülönböztetés. De ha rangsorolni kellene, mindenképp a festészet állt előtérben, mindig azon voltunk a legtöbben, legszívesebben oda is mentek a hallgatók, aztán következett a szobrászat, majd a grafika. Bár ilyenformán soha nem vetődött fel közöttünk a dolog, azért már az egyetemre is festészetre felvételiztünk többen, és a helyek aránya is ezt a logikát követte.

(A szobrászok valamiképpen elkülönültek a többiektől?)

– Igen, mert az egész gondolkodásuk és a látásmódjuk eltérő a többiekétől. Voltak közös tantárgyaink, a rajz például, meg a kompozíció, a szakórákon viszont különváltunk. Mindenki végezte a dolgát a maga területén. Abban az időben nem igazán tudtunk figyelni egymás technikai fejlődésére, alakulására, mert folyton dolgozni kellett, mindenki előre nézett, a saját útjára, s szabad időben is abba a műterembe futottunk, ahol akkor a helyünk volt... Jó, azért még megnéztük, nézegettük egyik a más dolgát, de amolyan istenigazából mégsem. A főiskolán már változott a helyzet, ott kötelezően mindenki tanult szobrászatot egy éven át, ott mindenki mindent csinált, nem volt különbség. Személyesen én elég közel kerültem a szobrászok világához, mert kenyérkereseti gondok miatt műhely segédmunkára adtam a fejem. A szobrászmesterek előszeretettel bízták a diákokra az agyagban elkészített szobrok gipszbe öntését. Szobrászkollégáim pedig szívesen hívtak magukkal erre a munkára, mert fizikailag olyan adottságaim voltak, hogy helyt tudtam állni a legnehezebb helyzetben is. A szobrászathoz ugye, komoly fizikum is kell.

(Mindegyik szobrásznak törvényszerűen megvan a maga fizikuma?)

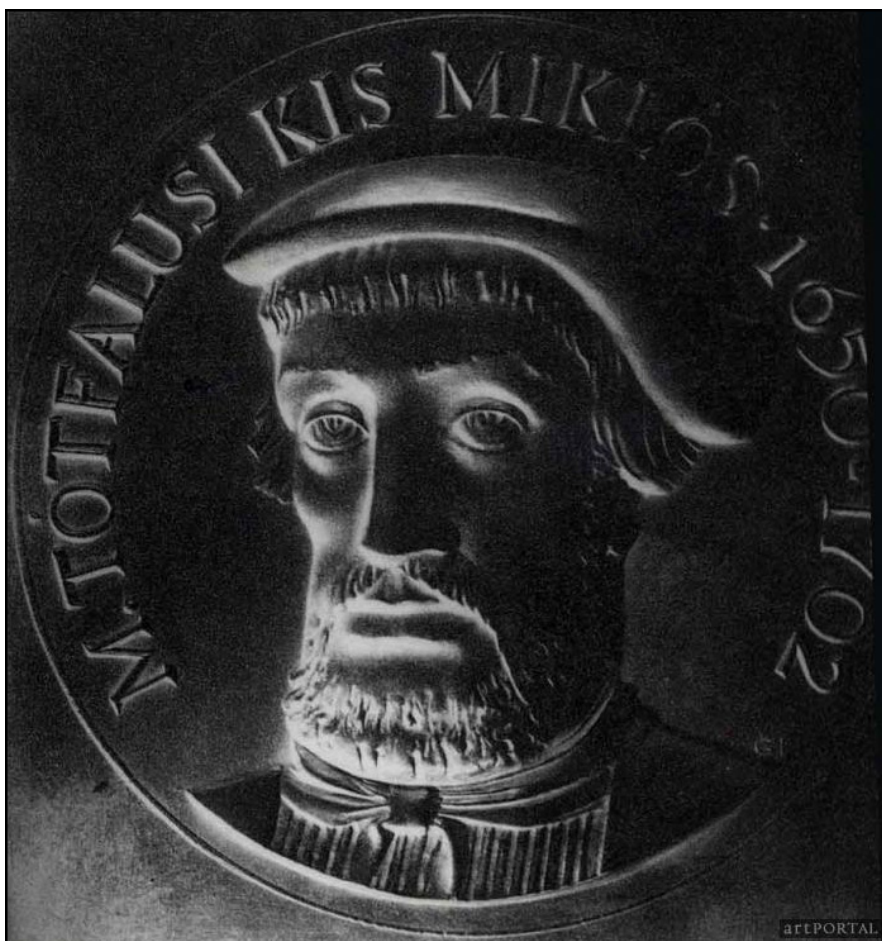
– Nem mindegyiknek, mert voltak a szobrászok közt ugye lányok is, a főiskolán, s elmondhatom, elég nyomor volt ez a fiúknak az évfolyamon, mert igazából ők kellett cipekedjenek az agyaggal, felhozni s felrakni... A lányok a kisplasztikáig még valahogy eljutottak... Gergely Pista vékony, nyurga fickó volt, most viszont nagyon leromlott, éveken át nagyon súlyos asztmával küzdött, úgy tudja, meg vannak számlálva a hetei, hónapjai, s ő is tisztában van vele, hogy miről van szó, azt hiszem, pályafutása ezzel befejeződött, de a főiskolán végig nagyon érdekesen gondolkodott; egyfelől a keleti világ érdekelte, a görög művészet kezdeti szobrászata, az egyiptomi szobrok tömörsége, s ez az érdeklődés egész munkásságán végigvezethető, letapintható. Aki ismeri a plakettjeit, a kompozícióit, amelyek teljes egészében elvontak, azok látják, hogy miként élnek tovább bennük a régi, ókori formák és eszmények. Plakettsorozata önmagában is külön világ az erdélyi szobrászatban, a magyar ötvösművészetben is sajátos hangot képvisel.

(Mi volt az, ami szerinted e sajátos műfaj felé terelte?)

– Azt hiszem, a kíváncsiság is közrejátszott, de talán akadt éppen valamilyen konkrét megrendelése, utána meg ráharapott, ráadásul a plakettkészítés egy hiánypótló valami, az erdélyi művészet egyáltalán nem hemzseg az érem-szobrászoktól, hozzánk távolról sem jött be az a hullám, ami Magyarországon minden valamire való szobrászt elkapott, kenyérkereseti lehetőségként. Gergely kilépett ebből a kisebb méretű érmék divatjából, s harmincszor harmincas nagyságban dolgozott, a munkái falra tehetők, nem utilitáris termékek, valóságos ötvösmunkák. Hol fehérbe, hol feketébe patinázta őket, azt hiszem, Erdély tele van az ő remek plakettjeivel. Egy pár munkája sajnos, csak gipszből készült el...

(Mi különbözteti meg a plakettet a domborműtől, miért tartják külön műfajnak a kettőt?)

– Egyszerűen, a plakett esetében nagyon sok az olyan tényező, amiért a szobrász optikai és plasztikai csaláshoz kell folyamodjon. A domborműnél a harmadik dimenzióban is szabadon lehet terjeszkedni, annak a felületét nem kell lesimítani, mint az érméét. A plakett ellenben lapos kell hogy legyen, s egyben plasztikus is. Három dimenziós az is, de mégsem, egy huncut játék az egész...

Gergely István: Misztótfalusi Kis Miklós emléklakett

GERGELY István szobrász (Csikkozmas 1939. augusztus 14. –) 1958-1964: kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola, mestere: Vetró Artúr. Szobrászata az ókori művészet jelrendszerét s az úttörő jelenkori formalkotók (Giacometti) nyelvezetét egyaránt hasznosította. 1972-től plakettek sorozatán (patinázott gipsz) a magyar történelem és művelődéstörténet nagyjait örökítette meg (Apáczai Csere János, Tótfalusi Kis Miklós, Bethlen Gábor, Kájoni János, Arany János, Ady Endre). * Egyéni kiállítások 1964 • Kolozsvár; 1976 • Korunk Galéria, Kolozsvár • Galați. Köztéri művei: Diák-művészeti Ház belső térdiszítése (1970, Kolozsvár [Florian Al. Milánnal]), Alecu Russo román költő (mellszobor, 1973, Onyest), Bod Péter és Végh Antal mellszobrai (1973, Alsócsernáton), Gábor Áron (mellszobor, 1973, Sepsiszentgyörgy), amfiteátrum (1987, Kolozsvár, Brassai Líceum), Lorántffy Zsuzsanna (1996, Nagyvárad). (artportal.hu)

Sajnos, Gergellyel az a helyzet, hogy a makacs asztmája rányomta a bélyegét mind az életére, mind a szakmai pályafutására, borzalmas szövődményei voltak, de jelen pillanatban nem ez jelenti nála az életveszélyt. Talán ez is fogva tartotta őt a kisplasztika világában, s szomorú, hogy egy ilyen tehetséges embernek kevés térplasztikai munkája marad az utókorra.

(Egy festő, ha nincs is rendelése, odaáll a vászon vagy az akármilyen elé, amire éppen fest, és végzi a dolgát, mert van egy elképzelése. Egy szobrász mit tegyen, ha történetesen eszébe jut valami?)

– Megkeresi magának azt a formát, amelyben viszonylag kevés kockázattal és befektetéssel képes megvalósítani az elképzelését. Akiben a hajtóerő ott munkál, azért az nem tud megállni, ha festő, ha szobrász, csak egy a baj: amennyiben egy szobrot véglegesíteni szeretne az ember, az rettenetesen drága mulatság, ötleteket még tud papírra vetni és esetleg egy bizonyos méretig el is készül vele. Ezért marad meg nagyon sok szobrász alkotása kis méretben, gipszben vagy agyagban, a nagy mérethez nem csak hogy anyaga nincs, de ha lenne is, nem elég a tér hozzá a műteremben... Egy szobrásznak viszonylag tágas műteremre van szüksége, s ez csak nagyon keveseknek adatik meg, ott pedig nincs hol kerülgetni egy nagyméretű tárgyat.

(Mit tapasztaltál, a szobrászoknál nem okoz egy fokozott csököttségi érzést az, hogy képtelenek megvalósítani sok elképzelésüket?)

– Ez már a szobrászattal jár... A szobrász kétszer is meg kell hogy gondolja, amikor valamit elkezd, hogy akkor érdemes-e abba belevágni, vagy nem érdemes. És ez nagyban gátolja, fékezi a művészi munka lendületét. Lesze-relő, elkedvetlenítő.

(Ha lenne megrendelésed egy szoborra, te, aki hallgattál szobrászatot is az egyetemen, tehát nem idegen tőled a műfaj, sőt, még inaskodtál is a kollégáid mellett, elvállalnád?)

– Nem, semmiképpen. Óriási felelősség egy szobor, egy térplasztika... Egy nagyon kényes dolog, mindannak ellenére, amit rólam az előbb mondtál. Annyi mindent kell hozzá tudni, figyelembe venni és annyi mindennel számot kell vetni, amikor egy térre szobrot készítesz, a környezeti tanulmánytól kezdve minden apró részletre ki kell térni, kell gondolni.

(S te úgy véled, hogy mindaz, amit te nem mersz vállalni, a szobrász kollégáid mind tudják?)

– Igen, teljesen biztos vagyok benne. Az ő nagy előnyük, hogy három dimenzióban gondolkodnak, ami egészen más, mintha vennél egy papírt és elkezdenél hazudni, mert a papírra vetett látvány csak a látszat, a valóságot csak ábrázolja, de nem leképezi. A szobrásznak az anyagra és a formára kell alapoznia, neked meg ott a lehetőség, hogy a ceruzavonással visszaadd az anyagi és a térhatást. Ha modern szobrot akarsz készíteni, az új anyagokban van lehetőség kilépni az eddigi megkötöttségekből is, a bronz, a fa és a kő mellett megjelent az üveg, a gyöngy, a műanyag, a műgyanta... S ezeknek mind megvan a külön technológiájuk. Csöppet sem könnyű dolog tér-plasztikát csinálni...

(Nem az-e a te problémád, hogy nem volt egy olyan műteremtársad szobrászban, akitől mint Méreytől a grafikát, eltanuld a szobrászatot?)

– Méreytől is csak addig és annyit lestem el, ameddig tartott a kíváncsiságom. Ha nem tanítottam volna az iskolában, akkor valószínű, hogy a felszabaduló időmben a metszetsorozatokba belevetettem volna magamat. De nem volt elég időm rá, hogy most ezt is csináljam. Lehet, hogy ha egy Gergely Pista vagy egy Gyenge Imre mellett dolgoztam volna, esetleg besegíték nekik bizonyos dolgokban. Mert Szervátiusz Jenő bácsi első éves koromban ugyancsak dicsért, s szerinte az, amit akkor csináltam, arra utalt, hogy szobrásznak is jó lennék, mert festészetemben is jelen van a tömörség, az alakok, a formák kifaragottsága, szögletesítése. Nem akartam én mesélgetni, inkább jelezni szerettem volna és azáltal visszaadni a lényegét. Nem idegen tőlem a fafaragás sem, a famunka általában, szóval könnyen elindulhattam volna a szobrászat útján, de szerencsére a fékeket mindig időben sikerült behúznom, mert a festészetben érzem igazán otthon magamat, azt csinálom...

(Beszéljünk akkor egy másik szobrászról, az erdővidéki Gyenge Imréről...)

– A másodévre jött hozzánk, Marosvásárhelyre. A csíkszeredai tanítóképzőbe járt előzőleg, de felszámolták ott a képzőt, mire átjött a művészetibe. Nagyon határozott és okos, belevaló, jókötésű vagány fiú volt, gyorsan sikerült behoznia azt az egy évet, amennyit kimaradt, tehetséges valaki volt, nagy nyereség, mert teljesen nyitott, tele humorral, életkedvvel, állandó kezdeményező készséggel, ő volt az éceszeink középpontja és elindítója, ugyanakkor egy borzasztó segítőkész valaki, nagyon jó fej, a tanulással nem volt gondja, s ilyen szempontból is jól jött nekünk egy ilyen segítség, sok mindenben kisegített, például matek házi feladatban, ha valamit nem értet-

tünk, ő egykettő megmagyarázta, emberileg is tisztalelkű valaki volt, valódi diák, aki beleéli magát abba, ami van és rettentően közösségi ember. Gergely Pistiben volt egy kicsi olyan, hogy elvonult, félrehúzódott, Imre viszont állandóan valaminek a központjában volt. Annyi hülyeséget kitaláltunk együtt, hogy sok...

– Működött mifelénk a gittegylet. Egyszer Gergely Pityut cigarettázáson kapták, s büntetésből lenyírátták a haját kopaszra, mire fogtuk magunkat, s minden fiú lenyíratkozott az osztályban, jól leszidtak bennünket. Na, ez az Imre ötlete volt... Vagy a Lázár Ödön parkban, a konviktus mögött, szabadtéri mozi üzemelt, s amikor esténként tavasszal, májusban beindult, akkor mi az ablakon kimásztunk s a környező fákra kapaszkodva néztük az akkori süket filmeket. Hogy élveztük őket! El is kapott akkor a rendőrség, bevíttek az őrszobára, s ki kellett váltson bennünket a nevelő, Feri bácsi... Voltak ott jó filmek, s rosszak is, de mi mindent néztünk. Razs Kapurt a Csavargóban, aztán az Erkel Ferenc életét, a Les Preludes-t, majd a Boszorkányt, Marina Vladyval, bele voltunk habarodva a szőke csajba, meg Lollobrigidába, akkor mentek a Gérard Philippe-filmek is... Az egyetemen is, a kajázásnál ő volt az, aki képes volt megszervezni, hogy átvészeljük a nehéz időszakokat. Állandó ötletei támadtak, mit hogyan lehet keresztülvinni. Ő volt a fő beosztó, mert amikor még nem volt ösztöndíjunk, összedobtuk a kevéske pénzt, amit így-úgy kerestünk, s készítettünk egy szükséglistát, amin kötelezően szerepelt egy láda zsír, egy láda marmaládé, mert mind a kettőt lapos deszkaládákban árulták, Imre faragott egy gömbölyű lapátot, egyfajta mércét, s azzal mindenkinek kimért egy adagot a kenyérére, s azt ettük, ő meg úgymond „bezárta a boltot”. Mindent beosztott. Hagymát is tartott, azt is adott melléje... Nagyon szerettem emberségét, sokat dolgoztam vele. Alaposan megtanulta a mesterséget, a technológiával együtt. A kolozsvári mesterek, mikor elkészítették a szobraikat agyagból, mi szombat délutántól hétfő reggelig megoldottuk nekik gipszben. Dolgoztunk Vetró Artúrnál, aztán Benczédi Sándornál, Kós Bandi bácsinál, továbbá volt egy Puricea nevezetű szobrász Kolozsváron, meg Romul Ladea... A legfigurásabb az öntések közül Benczédi Sanyi bácsi volt, ment Bukarestbe, s útközben meglátott a hegyekben egy sziklát, abba pedig beleképzelte a Grivicát és a hozzá fűződő sztrájkeseeményeket. Készített is akkor egy nagy marha csoportkompozíciót, nem is tudom, hány figurával, körbe, befaragva a sziklába... A műtermében agyagból elkészítette a mintát, egészen a plafonig felért, egy egész teherautónyi agyagot raktunk fel a munkához, s amikor ezzel meglett, az egészet le kellett önteni gipszbe, de csak akkora részdarabokban, hogy az ajtón rendre ki lehessen hozni, majd odakint összerakni.

Gyenge Imre: Nicolaus Olahus szobra (Nagyszeben)

GYENGE Imre szobrász, (Középajta, 1939. szeptember 30. – Nagyszeben, 1986. június 9.) 1964: kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola. A térszobrászat elkötelezettjeként az expresszionista és konstruktivista hagyományokat hasznosította. Nagyszebenben élt. **Egyéni kiállítások:** 1995 • Emlékkiállítás, Nagyszeben. **Köztéri művei:** Kariatidák, Oszlop, Rügy, Andrei Muresianu költő szobra, Nicolaus Olahus (valamennyi Nagyszeben). (artportal.hu)

Életem öntései közül ez marad a legemlékezetesebb: jött Sanyi bácsi, mondta a hülyeségeit, s röhögött hozzá nagyokat... Amikor a gipsz kezdett kötni ilyen nagy mennyiségben, akkor borzalmas hő keletkezik, de akkora, hogy mindvégig sűrű ködpárában láttam a világot... Végül a Bánffy palotában ki is állította a művét, ott raktuk össze, viszont úgy meggyújtotta a baját a látogatók tömegének, alig tudtak elsírulni mellette... Nem is tudom, végül mi lett vele, nem ismerem e forradalmi szoborkompozíció sorsát...

– Gyenge Imrét is eleget szédítette Romul Ladea, hogy ott tartja Kolozsváron és beviszi az egyetemre, mégis Tordára kapott kinevezést, ott kezdte az életét, talán két évet dolgozott ott, majd átkerült Szebenbe, de azután valahogy megszakadt a kapcsolatunk, Szebenben készített néhány monumentális munkát, egy fafaragó tábort is vezetett valahol Szelistyén, a helyi képzőművészeti szövetségnek is mintha alelnöke vagy elnöke lett volna, s amikor elindult a szárhegyi tábor, őt is meghívtuk, van itt egy kórúst ábrázoló alkotása, s két-három éven keresztül ezt faragta, de nem ez a baj; Szebenben sajnos, olyan társaságba keveredett, ahol elkezdett inni és az alkohol legyűrte, a szárhegyi szobor is befejezetlenül maradt, felesége, Delmondo Angela, egy gyulafehérvári félolasz, gyerekük nem volt, bár nagyon szerettek volna, de aztán valamilyen oknál fogva – mondták, hogy talán rákos – felakasztotta magát. Ez lett Imrének a sorsa, s azért döbbsentett meg engem ez a vég, mert tőle sose hallottál egy megkeseredett véleményt...

(Úgy látszik, azért a nevében mégis ott hordozta a sorsát, nomen est omen... Ti nem csúfoltátok emiatt?)

– Dehogy, senki se foglalkozott vele. Pont az ellenkezőjét mutatta mindig, épp hogy az ellentettje volt a nevének.

(Az ő utóéletéről mit lehet ma tudni?)

– Nem tudom, hogy Szeben szellemi élete hogyan viszonyul ma hozzá, hogy a műtermével, a munkáival mi lett, a feleség merre vette az útját. Tudtommal volt egy öccse, Áron, az elején egy darabig segítettem neki egy síremléket megrendezni, nagyon szépen sikerült, no de úgy tudom, ő is meghalt, aztán, hogy a felesége merre van, az ég tudja, az egészet szomorú homály fedi...

Kiss László: Gyergyószárhegy (1983, olaj)

KISS László festőművész (Székelykeresztúr, 1941). A marosvásárhelyi Képzőművészeti Középiskola elvégzése után a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán tanul (1958-1964). Művészeti referens, 1983-ig középiskolai tanár, majd a székelykeresztúri múzeum munkatársa, 1985-től kerámiával is foglalkozik. Jelenleg Magyarországon él. (Banner Zoltán forrásai szerint viszont 1987-től Ausztriában). 2003-ban Baden Badenben megkapja a Kulturpreis 2002 elnevezésű díjat. Kiállítások: mintegy 20 kiállítást rendez szülőföldjén, Magyarországon, Ausztriában, Svájcban és Németországban. Csoportosan rendszeresen részt vesz a romániai, magyarországi, ausztriai, illetve a németországi és svájci tárlatokon, kerámia szalonokon. Szárhegyen 1974-ben és 1985-ben dolgozott, s négy munkát hagyott hátra. Gaál Andrással, Kántor Józseffel kalákában megfestették a gyergyószárhegyi Lázár kastély lovagtermének 130 négyzetméteres festett kazettás mennyezetét. **(A Gyergyószárhegyi Barátság Művésztelep enciklopédiája)**

Csíkszereda, 2008. január 8, reggel 9.00

(Ki legyen ma terítéken az „öskollégák” közül?)

– Legyen mondjuk Kiss László... Ő székelykeresztúri születésű, némileg kilógott közülünk, olyan értelemben, hogy egy tisztviselő család gyerekeként felszabadultabb, teljesen más milióból érkezett, játékosabb lélek lévén, sok mindent tudott már, legalább is hozzánk képest, például rengeteg filmet látott, odahaza lemeztáruk volt, könyveik... Az egész családját a víg kedély jellemezte. Keresztúron élt egy Ipó László nevezetű festő, és hát annak a gyerekeivel, meg az egy évvel nagyobb Ughy Istvánnal bejártak az öreg műtermébe, s Laci bácsitól sok mindent ellestek, a festészet területéről már volt bizonyos személyes benyomásuk. Szellemileg rugalmasabbak, tágabbak, nyitottabbak voltak, mindenek előtt Laci, aki roppant sokoldalú, műszaki érdeklődésű ember volt, szülei és környezete révén alkalma volt olvasmányokban elmélyedni... Jól fogott köztünk egy ilyen egyéniség, mi sokkal földhözragadtabbak voltunk, nehezen oldódtunk fel, ő egyből feltalálta magát mindenütt, s be is helyettesült a környezetébe szenzációsan. Nagyon tehetséges, ügyes fiú volt, közülünk az évek során ő lett a legnyitottabb. Középiskolában talán még nem, de az egyetemen már igen. Ő volt az, aki fel is dobta a társaságot, de el is távolodott tőlünk, nem volt a csapatunknak az a lelkesült tagja, másokkal tartósabb kapcsolatra tudott lépni, mi nem kaptuk meg istenigazából a közös nevezőt vele. Most úgy tudom, kint él Ausztriában, elmentek, de hosszú ideig tanított Székelykeresztúron, ott dolgozott a múzeumnál is, talán egyike volt azoknak, akik miután már kiállítottunk, a legrugalmasabban és a legmerészebben a modern művészetek felé tájékozódott. Roppant könnyedén dolgozott, csak úgy lökte ki magából a dolgokat, sok-sok érdekes munkát alkotott... Miután elment, nem tudom, mivel foglalkozik... Könnyedén dolgozott, két-három nappal egy-egy kiállítás előtt szabályosan felrakta pillanatok alatt a színeket, sokszor még ragadt a kép, amikor felakasztottuk a tárlaton a falra...

(Szerinted ez jó volt vagy rossz volt? Mindenek előtt az ő szempontjából érdekel a véleményed...)

– Az adottságai és ami emögött volt, jóval többre predesztinálták. Sokkal többet tudott volna csinálni. Volt benne egy jó adag nonkonformizmus is, ezért a megadott témákban nagyon könnyedén dolgozott, mindig olyasmit

festett, amivel nem kellett fejet hajtania a külső kényszer előtt. Merem állítani, hogy a hatvanas évek végétől egész amíg el nem ment, bravúrosan egyike volt a legjobb festőknek – az adott körülmények között, természetesen.

(Ő elment, s az emlékek megkopnak lassan vele kapcsolatban. Mit hagyott maga után, valami kézzelfoghatót?)

– Egységesen nem maradt meg összefüggő festészeti anyag, s nagyon utána kellene járnia annak, aki egy egyéni kiállításra valót szeretne összegyűjteni különböző magánszemélyektől. Ha én kapnék mondjuk, egy ilyen felkérést, széles körben meghirdetném, hogy akinél Kiss László-féle alkotás található, az adja kölcsön egy gyűjteményes kiállítás erejéig. Ennek függvényében keresném a festményeit, mert azok, akikhez a munkái kerültek, jószemű, jóízű emberek kellett hogy legyenek, elvégre nem tömegízlelést kiszolgáló képekről volt szó. Akik látták a Laci munkáit és elfogadták, azok most boldogak lehetnek, mert maradandó értéket birtokolnak. Hivatalos vásárlásra annak idején nem volt esélye, a szárhegyi táborban maradt néhány munkája, ott többször megfordult, azokkal állt kapcsolatban, akik hozzá hasonlóan gondolkoztak... Közben azért járt idehaza is, amíg a szülei éltek, a testvére nem tudom él-e még, Keresztúron volt egy bátyja, Gaál András szokott találkozni vele, valahol a határ mellett laknak Ausztriában, de egy bizonyos idő után, amikor hazajött, azt mondta, hogy inkább egyfajta videoművészettel foglalkozott a kilencvenes évek elején. Azóta nem találkoztam vele.

– A következő kliensünk az egyik legtehetségesebb közülünk, Bakó Antal, aki egy évet ismételve maradt ránk az iskolában. Jobbágytelki fiú, egy ottani asztalos mester gyereke, valóságos östehetség, kiválóan rajzolt, festett, s már említettem, most is elmondom, többet tanultunk Tónitól, mint a tanárainktól, belőle szabályosan ömlött a tudnivaló. Nagyszerűen, érett vonásokkal rajzolt, Nagy Pál kedvence volt, különben Székely János is említést tesz róla cikkében a szánkózó gyerekek kapcsán („Egy másik név: Bakó Antal. Soha, míg élek, nem felejttem el azokat a szánkázó gyermekeket, akiket óriási kucsmájukban és kedves esetlenségükben majdnemhogyan felülnézetből megörökített. Feloldott, laza-szürke színfoltok csupán a véghetetlen hósivatag közepén, de milyen szépek mégis ott, a hideg és meleg tónusokkal árnyalt és domborított havon...”). Úgy együtt heten, ahogy voltunk, a hét fiú be is kerültünk az egyetemre, végig nagyon jó tanuló volt a középiskolában, közben aztán rájöttünk, így Tóni is bekerült a főiskolára, de nehezen sikerült átvészelnie a hat évet, s állandó célpontja lett a csúfondároskodásunknak... Egyre jobban süllyedt alá a jelentéktelenségbe. Elvégezte a főiskolát,

kikerült Nyárádszeredába (ha jól tudom), ott volt rajztanár éveken keresztül, de nem mutatott fel szinte semmit. Nekem személyesen legalább is ez fáj a legjobban, lehetséges, hogy azért magának még rajzolt ezt-azt, de se egy kiállításban, se egy más megnyilvánulásban nem vett részt. A szülők érdekes módon egész más világot mutattak, életvidám, nyitott emberek voltak, s Jobbágytelke se az a bezárkózó település, pezsgő népi kultúrával rendelkezik. Legalább huszonöt éve nem találkoztunk, akkor is a lányomat vittem felkészítőre az orvosira Vásárhelyre, s a főtéren összefutottunk Tónival, ő meg odasúgja nekem: istenit a fejednek, mindig olyan jó nőkkel jársz! Ne hülyéskedj, mondom, az a lányom!... Hát ilyen volt ő...

– Negyed- vagy ötödévesek lehettünk, s egy délután Gyenge Imre jön haza a bentlakásba, Tóni egy asztal tetején ül, vasalóval a kezében, s ott várakozik, a vasaló persze be van dugva, Imre, az állandó heccmester piszkálgatja: siess azzal a vasalással, mert nekem is ki kell vasalnom a nadrágomat. Te, ez a vasaló nem akar menni... – panaszkodott Tóni. Imre felcsattant: szombaton délután hogy akarsz te a harmadik emeleten vasalni, amikor nincs nyomása az áramnak? Mire Tóni fogta magát, lement egy emelettel lejjebb és kivasalta a holmiját. Biztosan kiüthette odafent az áramot, de ő az Imre tréfáját egy az egyben elhitte.

(Hogy diplomázott le végül?)

– Szakmailag az átlagot megütötte, de elméleti vizsgákra fel kellett készítenünk, egyet rágtuk a fejét a szessziókban. Bretter Györgynél úgy vizsgázott le, hogy puskát csinált tudományos szocializmusból, egy tenyérnyi kis könyvben rajzolta le elképzeléseit a tudományos gondolatokról, Bretter megtalálta nála s elvette, de mikor meglátta, mi van benne, például az elnyomók és elnyomottak fejezet alatt pálcikafigurákkal remekül leképezve az elnyomást, a tanár azt mondta, Tónika, ezért a kis füzetért átengedem magát.

Vizsgák előtt addig sulykoltuk belé a dolgokat, amíg egy átmenő jegyre tudta. Nem hagyhattuk egymást, hogy valamelyikünk kimaradjon...

(Akkor most jöjjenek a lányok...)

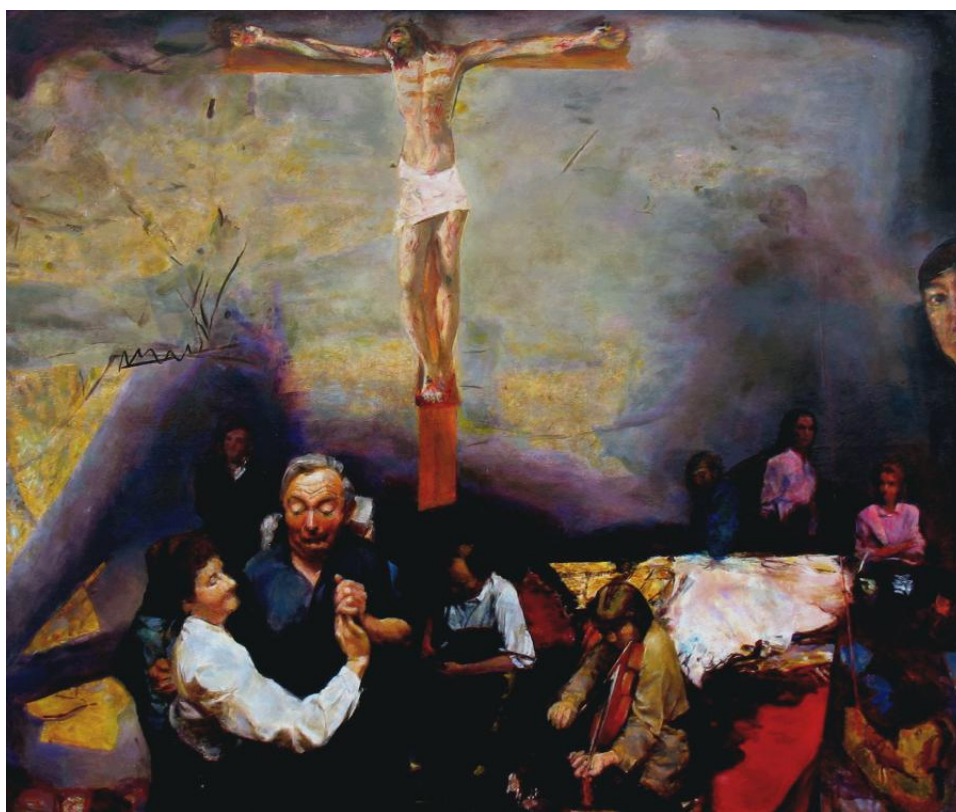
– Három lánnyal kezdtük a középiskolát. Lázár Lili volt a legidősebb, korosabb volt nálunk is, s valamilyen csípő problémája volt, azért is ment el, múltó kaland volt ő az osztály és az iskola számára, lelkiileg is nagyon rendes egyéniség volt, korrektül végezte a szakmai feladatokat, Kacáról jött, két év

után elbúcsúztunk tőle. A női pontosság, a fegyelem meglátszott a munkáin, de különösebben nem jeleskedett...

– A másik, aki a lányok közül kiemelkedik, Kákonyi Csilla, aki most is egy illusztris név, otthonról jó örökséggel érkezett, érdekes módon fiús természete volt, állandóan köztünk forgolódott, a lányok között kevésbé, művészete ma is bizonyítja, hogy egy nagyon kemény, karakteres alkotó. Középiskolában még nem tűnt ki túlságosan, elvégezte, amit el kellett végeznie, együtt indultunk felvételizni az egyetemre, de akkor nem vették föl, csak három év múlva került be az egyetemre, s a harmadévtől aztán újra összeállt a vásárhelyi csapat, sokat voltunk együtt. Marosvásárhelyre került s tudtommal teljesen szabadúszóként teljesítette ki önmagát, sajátos festészetét.

– Férjével, Bálint Zsigával együtt ők most is kiváló kettőst alkotnak, le az összes kalappal előttük, mert azért nem minden férj nézi jó szemmel, hogy otthon festeget az asszonya. Ez a magatartás nagyon sok tehetséges nőnek a vesztesége lett egy bizonyos idő után. Nagyon sok példa van erre.

KÁKONYI Csilla festő (Radnót 1940. május 28.) 1960-66: kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola. Marosvásárhelyen él, szabadfoglalkozású. Főbb egyéni kiállítások: 1974 • Szováta, 1975 • Szászrégen, 1975 • Székelyudvarhely, 1978, 1984 • Marosvásárhely, 1989 • Székelykeresztúr, 1990 • Budapest • Bécs, 1995 • Kolozsvár • Sopron, 1999 • Budapest, Veszprém, Pápa, 2000 • Zalaegerszeg, Csepak, 2002 • Gyergyószentmiklós, 2003 • Marosvásárhely, 2004 • Kovászna, Salgótarján, Bukarest, 2005 • Szászrégen, 2008 • Mikháza.

Kákonyi Csilla: Emberi színjáték (olaj-vászon)

(Mi a magyarázata ennek szerinted?)

– Egyszer a család, az a körülmény, hogy nem adnak lehetőséget, magára hagyják a nőt az anyaság gondjaival, sok ilyen esetet láttam, kolléganők vagy fennebb, illetve alattam jártak esetében, közülük a nagyon tehetségesek is igen kevesen tudtak kitörni. Ezért aztán az ismerőseim között többen is vannak, akik emiatt vénlányok maradtak. Vagy ha férjhez is mentek, gyereket nem vállaltak, esetleg idősebb élettársat választottak maguknak. Szóval, kikerültek a családi élet bonyodalmait.

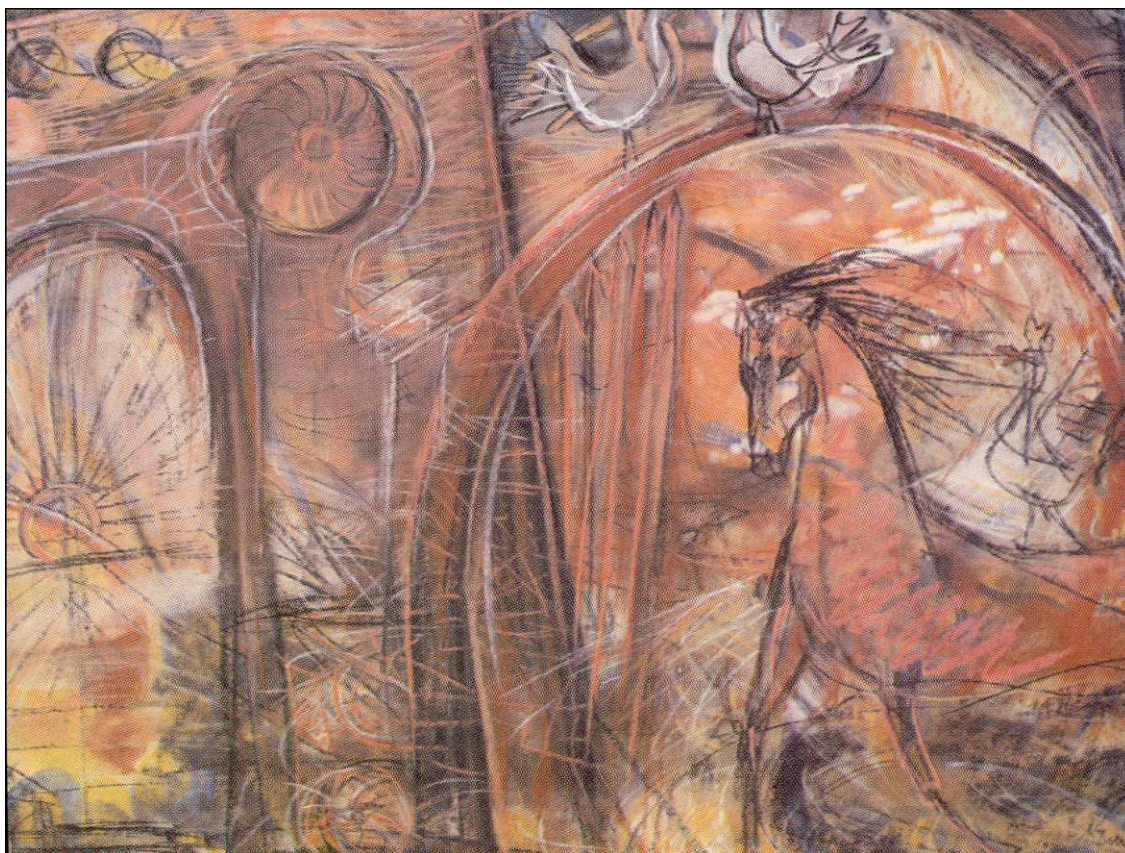
– A következő kolléganő a csíkszeredai Boér Lenk Ilona, tisztviselő család lánya, ő se került be elsőnek, a káderlapja miatt. Tehát nem azért, mintha tehetségtelen lett volna, hanem a származása folytán. Akkor beiratkozott a hároméves tanárképzőre Kolozsváron, majd azt végezve kikerült Gyulakutára, ott ment férjhez, s aztán Boér Antallal jöttek ide Csíkszeredába haza, s a tanárkodása mellett szorgalmasan dolgozott a maga módján. A három éves képzés önmagában sajnos nem elegendő a szakmai kiteljesedéshez, a mesterségbeli tudáshoz. De önerőből minden bepótolható... Nekünk bezzeg minden héten volt legalább 36 szakóránk... Akik a pedát végezték, s érezték a hiányt, vagy keményen rádolgoztak utána, vagy elmentek egy másik egyetemre, mint ahogy például Zsigmond Marci tette, aki szintén elvégezte a pedát, tanított vagy három évet Maroshévízen, s Bukarestben a monumentális festészetten folytatta. Úgy tudom, Beczássy Tóni is ugyan-ebben a hajóban úszott... Hogy aztán elvégezte-e a pedát, az még mindig rejtély számomra, de az Andreescun végül lediplomázott.

– Ilona érdekes stílusban folytatja a szakmát, végzi a maga dolgát még mindig, van egy jó értelemben vett tartása, ami nem hagyja, hogy leálljon. Most, hogy a családtól megszabadult, s a gyerekek is kirepültek, keményen ráállt a szakmára és szakadatlanul dolgozik.

(Ezzel főbb vonalakban végigvettük a szűk baráti-osztálytársi csoportot, most következzenek a feletted-alattad járók, akik komoly befolyással voltak rád, pályád alakulására. Román Viktorról már beszéltünk, Sövér Elek következik...)

– Mint elsőéves kisdíák az iskolában, az akkori végzősöket említeném első-sorban – Sövér Eleket, aki falusfelem volt, Páll Lajost, aki az akvarellezésével nyűgözött le, utána őt nem vették fel rögtön, s egy évig ott lakott a bentlakásban s a színházban volt díszletfestő, Korondi Jenőt, aki nagyon jól tudott a kisebbekkel kapcsolatot teremteni s hatni rájuk...

BOÉR LENK Ilona, festőművész (Csíkszereda, 1940. dec. 15) a marosvásárhelyi művészeti középiskolában tanult, Incze István, Nagy Pál, Bordy András és Barabás István keze alatt. 1953-ban a kolozsvári pedagógiai Főiskola rajztanári szakán szerez diplomát. Szülővárosába, Csíkszeredába jön haza, nyugdíjba vonulásáig (2002) rajztanár. Egyéni kiállítások: Csíkszereda (1973, 1974, 1980, 1982, 1991, 1993, 1995), Gyergyószentmiklós (1994), Székelyudvarhely (1995), Kolozsvár (1996). Szívesen vesz részt különböző alkotó táborokban. 1975-ben vendége a szárhegyi alkotótábornak. Bevallása szerint foglalkoztatják a zenei témák képi feldolgozása. (*A Gyergyószárhegyi Barátság Művésztelep enciklopédiája*)

Boér Lenk Ilona: Kapu (1975, vegyes technika)

Akkoriban jöttek át a megszüntetett nagybányai művészeti iskolából Paulovics Lászlóék, akikben volt egy adag fensőbbiségesség, de hamar hozzánk idomultak végül, a későbbiekben Takács Béla temesvári szobrász, aki Udvarhelyről származott, volt aztán egy Molnár Zoltán nevezetű, aki aztán meghalt, ő is Temesvárra került az egyetemre, hozzá igen közel álltam, a főiskolán is sokat tanultam tőle, beszélgettünk, el is látott tanácsokkal. Jecza Pétert is nagyon szerettem, vezető egyéniség volt, a KISZ titkárává választották, aztán Ughy Pista is ide sorolható, akit már említettem korábban, s aki a nagy tehetsége mellett irtózatosan lusta volt, csak mikor kikerült az életbe, szaladt fel a pályán s kapta meg a helyét a keresztúri múzeumnál, most kint él Pápán. Amikor az iskolában együtt voltunk a nyári táborokban, Vécsen és Görgényszentimrén, akkor mindig kíváncsian hozzácsapódtunk, mert őt figyelve érezni lehetett, látni, hogyan is készül az igazi alkotás.

(Kezdjük akkor Sövér Elekkel...)

– Az egyetem végeztével hazakerült Alfaluba. Én az egyetemen is jóban voltam vele, szenzációs dolgokat csinált, s mindig azt a témakört piszkálta és próbálta felszínre hozni magából, ami engem is izgatott: az otthoni vétetést. Istenigazából ragaszkodott a gyökérhez, s a témáit is mindig úgy válogatta, úgy festette meg, ezért aztán tetszett is nekem. Persze, ő más tanárnál tanult, másfele haladt, mint mi, akik Miklóssyhoz tartoztunk, s miután hazakerült Alfaluba, sokkal könnyebb volt kommunikálnunk, gyakran találkoztunk, együtt állítottunk ki, megnézegettük egymás dolgait, nagyon közel állt hozzám, aztán ő is bekerült Csíkszeredába, tanártársak lettünk, s egészen más viszony alakult ki közöttünk, egy teremítő párhuzamosság, bár más-más utakon jártunk, az alapvétetés azonos volt, de a megoldás teljesen eltérő.

(A viszonyotok milyen volt? Te mindig felnéztél rá, mint idősebbre, vagy kiegyenlítődték a különbségeitek?)

– Miután már kiállítottunk, nem éreztem különbségtételt, nem hódoltam be neki, mindenki végezte a maga dolgát, ő teljes egészében átállt egy idő után a pasztellre, nagyszerű emberismerő volt, kitűnően portrézott, de egyre jobban kezdett érződni rajta a nagyistváni hatás. Én ettől a befolyástól nagyon félttem és minden erőmmel igyekeztem elkerülni. Tudniillik főiskolás koromban én nekikezdttem pasztellezni, és Miklóssy mester erre szörnyen leteremtett. Hogy ennek semmi köze a festészethez. Volt nekem egy nagy szerelmem a magyar festészetben, aki pasztellezett, Rippl Rónai

József, a Babits portréjára gondolok, meg az Önarcképre a sapkájával, rettentően vonzott a művészete, s gyakran nézegettem is az albumokban...

(Mi tetszett neked a pasztellben?)

– A mássága elsősorban, a technikai mássága, az, hogy másképpen kellett hozzányúlni, a könnyedsége, a gyorsasága, a színvilága. Az olajnál állandóan kell várni, amíg megszárad, vagy legalább megszikkad, hamar lehetett vele vázlatot készíteni, szívemhez közelebb álló anyag volt, bármi másnál... De amikor a nagyistváni világ tisztázódott s leülepedett bennem, akkor a félelem, hogy ne hasonlítsak rá, eltiltott a pasztelltől. De hogyan tovább? Ezt kellett eldöntenem. Mondtam magamban, hogy Elek ezt olyan csodálatosan csinálja, hogy én nem foglalkozom vele, s majd csak 1991-ben vettem újra kezembe a pasztellkrétát, tiszta véletlenül...

– Kárpátaljára mentünk táborba, anyagot nem kaptunk két vagy három napig, s tudod hogy van ilyenkor, az ember dolgozna, nem akar tétlenül ülni, Simon Endrével és Gaál Andrissal voltunk, nekik volt pasztellpapírjuk, autóval jöttek, mondták, gyere velünk, itt van egy doboz pasztellkréta s csináljad... Ott kezdtem el aztán újra a kalandot, persze, később olajjal is dolgoztam a táborban, de azért minden nap kimentünk a szabadba s ott pasztelleztünk hárman. Akkor alakult ki aztán a technikám, s már nem állt fenn a veszély, hogy a nagyistváni útra csúszom, mert akkor már megvolt a magam stílusa, le voltam ülepedve, már tudtam, hogy mire lesz jó nálam a pasztell. Azóta se hiányzik az életemből, most is azt csinálom, mert történetesen erre van kedvem... Emlékszem, még figyelmeztettem is Eleket, hogy ne hasonuljon annyira Nagy Istvánhoz, de úgy látszik, ez nála egy belülről jövő valami volt, annyira rokonlelkek lehettek...

– Az én műtermem mellett volt a Kovács Dénes bácsié, aki befogadta Eleket, s akkor aztán igazából állandóan együtt voltunk. Aztán Dénes bácsi meghalt s Elek megörökölte a műtermét.

(Véleményed szerint Elekből mi a több ma: a legenda, vagy amit ténylegesen hátrahagyott?)

– Amit hátrahagyott, az is nagyon súlyos dolog. Olyan ígéret volt, olyan indulás, ami nagyon kár, hogy hirtelen félbeszakadt. Ő negyvenöt éves koráig nem tudta kifutni azt a lehetőséget, ami mögötte volt.

Sövér Elek: Tatárok hídja (olaj)

SÖVÉR Elek festő (Gyergyóalfalu, 1937. július 25. – Csíkszereda 1982. május 7.), 1955-61: kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola, mesterei: Kádár Tibor, Feier Petru. Előbb Aradra, majd Gyergyóalfaluba helyezték át tanárnak. 1970-ben Csíkszeredába költözött és ott tanított. 1967-ben Magyarországon, 1972-ben a Szovjetunióban járt. 1973-81: a csíkszeredai Zene- és Képzőművészeti Iskola igazgatója. A szárhegyi művésztelepen is dolgozott. Közvetlenül a főiskola után expresszionista, szürrealista grafikával kísérletezett, majd Nagy István nyomában, de eszményképének műveinél nagyobb derűvel, merészebb gesztusokkal, expresszívebb színhatásokkal jelenítette meg a Székelyföld táji elemeit, emberi karaktereit. Belülről kifelé, a tárgyaktól, az arcokból áradó és mindent átító fényhatás adja képeinek különösségét. Egyéni kiállítások: 1966 • Gyergyószentmiklós, 1973 • Kézdivásárhely • Székelyudvarhely, 1976, 1979, 1981 • Csíkszereda, 1978 • Korunk Galéria, Kolozsvár 1983 • Csíkszereda (emlékkiállítás, kat). Válogatott csoportos kiállítások: 1962 • Marosvásárhely, 1962-67 • (Maros) Magyar Autonóm Területi kiállítás, Marosvásárhely, 1968 • Expo '68, Marosvásárhely • Bukarest, 1971 • Csíkszereda, 1974 • New York, 1977 • Kovászna, 1978 • Költők és grafikusok, Korunk Galéria, Kolozsvár • Grafikusok a szülőföldről, Korunk Galéria, Kolozsvár. * Köztéri művei: Művelődési Otthon (1976, Gyergyócsomafalva), Fenyő Szálló (1976, Csíkszereda). (artportal.hu)

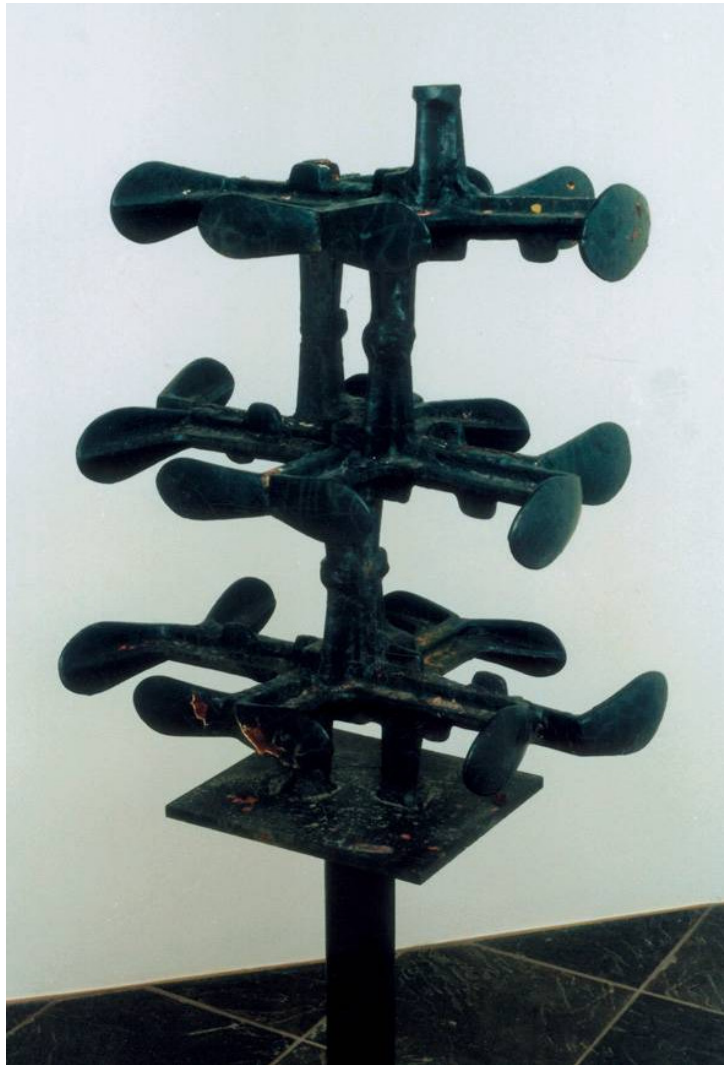
Még nagyon sokat tudott volna kidobni magából, nagyon tömören és határozottan kezdte, Alfaluba kerülve olyan sajátos stílust alakított ki, hogy csak úgy dörgött. Különben Solymár István írt a hetvenes években, a hatvanas évek végén a Művészetben egy tanulmányt hármunkról: Sövérről, Gaálról és énrólam... Abban nagyon keményen Elekre tette a hangsúlyt... Amikor Elek bejött Szeredába, úgy járt, mint a birkózó és a homok: ha nem az otthoni homokon van, akkor legyőzhetővé válik. A szeredai világ kissé felszippanthatta, s újra időre volt szüksége, amíg visszaállt az egyensúlya. Sajnos, az ideje nem volt teljesen elég rá, csinálta a maga dolgait, rengeteg portrét készített, volt megrendelése dosztig, ez egy másik kurva dolog, hogy le kell álljal és ki kell szolgálnod azt, aki megrendelt nálad valamit, és nem szólhatsz semmit, mert ebből élsz... De ő megcsinálta szenzációsan, valószínű, láttad is a kiállításon, mert a kompozícióiban, a visszatérő motívumai-ban volt ő igazán nagy. A portréi belülről sugároztatják ki az ember lényegét, akit ábrázolnak. Ezért volt ő egy nagy lélek, egy nagyon csendes, kiegyensúlyozott lélek... ilyen szempontból.

(Hol kellett neki megállnia a saját maga keresésében? Félúton? Vagy eljutott az áhított küszöbre?)

– Föltétlenül eljutott, akkor következett volna éppen az érettebb időszak, amikor a családi problémákból is ki tudott volna lépni egy kicsit, s azt mondani, hogy a többi most már az alkotásé. De merthogy igazgatott is közben, a művészeti iskolában, akárhogy is, az felaprózza a napi tevékenységet, a hangsúlyokat is eltolja. Lelkiismeretes ember volt és a tetejében még nagyon jó tanár is.

(Jöjjön akkor most Jecza Péter...)

– Jöjjön... Péter nagyon közkedvelt alak volt a középiskolában, vezető ember volt, örökké felszínen mozgott, ugyanakkor rengeteget dolgozott. Tehetsége mellett mindenek előtt a fantasztikus szorgalma és akarása vitték előre, kedvenc növendéke volt Izsáknak, nagyon jó fej is volt, s a főiskolán is remekelt, a bátyja magyar szakon végzett, irodalmi titkár, majd főszerkesztő lett Sepsiszentgyörgyön... Az egyetemen Kós András bácsi keze alá került, egy nagyon jó csapattal, Spătaru Mirceával, meg a többivel, egy nagy hajtás létezett közöttük, ő lett az évfolyam legjobbjá. Emlékszem, hogy csodáltuk, hogy megkapta az Andreescu-ösztöndíjat, majd a Köztársaságít is, a példaképünk volt, olyanok akartunk lenni, mint ő, s lettünk is, mert Imrével ketten mi is megkaptuk mindkét ösztöndíjat.

Jecza Péter: Tárgy (1973, hegesztett vas)

JECZA Péter, szobrász (1939, Sepsiszentgyörgy – 2009, Temesvár). 1957-1963: kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola. 1969: Román Kulturális Érdemrend I. fokozata; 1975: Dr. Ludwig Linder Nemzetközi Képzőművészeti Díj, ugyanekkor tagja lett a Német Szövetségi Köztársaság képzőművész-szövetségének (Ring Bildender Künstler); 1979: Ravennai Nemzetközi Szobrászati Biennále aranyérme. 1963-1979 között a Temesvári Egyetem Rajztanárképző Karának tanára, 1989-ig ugyanott a Traian Vuia Műszaki Egyetem adjunktusa. Egyéni kiállítások: 1972, Wuppertal; 1973, Bukarest, Hofgeismar (NSzK); 1977, Wuppertal, Hofgeismar; 1978, Aeugsterthal (NSzK); 1981, Wuppertal; 1982, Korunk Galéria, Kolozsvár, Wuppertal; 1983, Düsseldorf; 1984, Köln; 1986, Bázél, Wuppertal, Lugos; 1987, Bázél; 1990, Essen. (artportal.hu)

Ez a példa, hogy dolgozni, hajtani és megmutatni, csakazértis, ez bennünk megvolt. Jeczától ilyen szempontból sokat kaptam. Őt a fizikuma is segítette... Nagy karriert futott be, németországi kapcsolatai révén is, sikeres szobrász lett, mindenféle szempontból. Sokat állítgatott ki külföldön, belekerült egy nyitottabb, európai vérkeringésbe, Temesvár szelleme is segítette őt a kiteljesedésben, sikerült nonkonformistáknak lenniük ott, ők mindig mást akartak, a temesváriak, Bertalan Istvánnal és társaival egy olyan csapatot hoztak létre, amire aztán a bukarestiek is felkapták a fejüket, és mindarra, amit ők produkáltak. Péter aztán tényleg kifutotta az összes lehetőségeit... Egy darabig tartottuk a kapcsolatot, mert az évfolyamtársamat, Bíró Klárit vette el feleségül, aki textiles volt, később elváltak, s Klári betegen ott maradt, s akkor egy kicsit megátalkodtam a Péter irányában... Hívtuk többször Szárhegyre is, de egyszer sem szánta rá magát, hogy a táborba eljöjjön. Olyan lekicsinylően visszautasított...

Csíkszereda, 2008. január 10, reggel 9.00

(Sövér és Jecza után ki következnek? A sorrendet megállapítani továbbra is a Te tiszted...)

– Mindenképpen Szakáts Bélát emelném ki ezúttal. Székelyudvarhelyi születésű fiú, családi hátterét nem ismerem, két évvel járt fölöttem, ő volt az a szobrásznövendék, aki a legnagyobb ígéretnek számított. Középiskolás pályafutásáról keveset mondhatok, mert az az évfolyam voltak, akik kevésbé foglalkoztak a kisebbekkel. Az egyetemen viszont nagyon kellemesen csalódtam benne, addig egy tartózkodó valakinek tudtam...

– Nem volt ösztöndíjunk az elején, s egy randevúm akadt egy lánnyal, Szakáts meglátta a bentlakásban, hogy lóg az orrom, s rámszólt: hát te, mi a bajod? Á, mondom, találgám van, s az illetőt nem ismerem... Tudod mit, mondta, van nekem egy kinőtt kék öltönyöm, azt odaadom, mert én már nem tudom fölvenni, próbáljuk csak meg... Azt mondd meg, ki az a kolléga, aki így egyből kitalálja a bajodat, amit szégyellsz és be nem vallanál senkinek, semmi pénzért, ő meg jön és kérés nélkül ad egy ruhát... Hát persze, hogy erről volt szó... Jó, rajtam is szűk volt a ruha, mert ő is még az érettségire kapta, s nem viselte, de mégse volt folt hátán folt... A gesztus, a vásárhelyi iskolából hozott egymásra figyelés ilyesféle apró jelzései nagyon jól estek és sok-sok emberségre hangoltak mások iránt, a következőkre nézve. Gondoltam, ilyennek kell lennem majd nekem is... A későbbiek során aztán tényleg, mi is ugyanígy viselkedtünk az újonnan jöttekkel...

– A továbbiakban Szakáts Temesvárra került, a művészeti líceumhoz, később pedig, az utóbbi időben a főiskolai oktatásban vesz részt, de ezen túl elmondhatom, hogy egy kiváló szobrász. Temesvár különben is, Jeczával kapcsolatban is említettem, olyan új művészeti fuvallatba állt be, ami a bukarestivel szemben egy jóval szabadabb, liberálisabb hangot üt meg. A bukarestiek érdekes módon a francia hatást, a francia világot vallották magukénak egy darabig, de úgy nézett ki, hogy egy adott ponton beáll náluk egy kifulladás, mert ott voltak közvetlenül az ideológiai nyomás alatt, ami a központból rájuk nehezedett, a temesvári világban viszont sokkal jobban érvényesült a multikulturalitás kölcsönössége és toleranciája. A bukarestiekben ugyanis ott lappangott egy adag nacionalizmus, ami Temesvárról hiányzott.

Szakáts Béla: Gyorsuló idő (1970-es évek, fa)

SZAKÁTS Béla, szobrász (Székelyudvarhely, 1938. szeptember 19.) 1956-1962: kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola. 1978: Romániai Képzőművészek Szövetségének díja; 1982: Országos Képzőművészeti Fesztivál szobrászati díja, Bukarest; 1988: Dante Biennálé aranyérme, Ravenna. 1962-1994 között a Temesvári Képzőművészeti Líceum szobrászat tanára, 1994-től a temesvári Képzőművészeti Főiskola docense, tanszékvezető. Kezdetben terrakottával, majd bronzal dolgozott. A konstruktív formaalkotás és a kinetikus művészet elkötelezettje. * Egyéni kiállítások: 1968, 1980, 1987 • Temesvár, 1986 • Krajova, 1989 • Lugos. Válogatott csoportos kiállítások, 1990 • Euro-Ázsiai Biennálé, Ankara, 1988, 1992 • Dante Biennálé, Ravenna. Köztéri művei: Az 1989-es romániai forradalom emlékműve (Temesvár). (artportal.hu)

Bukarest ösztönösen elnyomta a vidékről, s főként az erdélyi tájakról bejövő műveket, így Temesvár volt az, aki minden törekvést méltányosan föl vállalt. Nem is csoda, hiszen magyar művészek teremtették meg ezt az eszmét Bertalan Istvánnal az élen, s hozzá csatlakoztak később Jecza, Molnár Zoli és Vitályos Magda, és a férje, Kazinczy Gábor grafikus, s ebben a csapatban Szakáts Bélának is nagyon komoly szerep jutott... Persze, itt most nem szabad elfelejteni, hogy Jecza mindig vezéregyéniség volt, akár a falkavezér, Bertalannal és Molnárral ők együtt ténykedtek. Viszont a Béla alapossága és megfontoltsága párját ritkította. Ő egy nagyon érdekes dolgot vitt magával Székelyudvarhelyről: becsületes, tiszta ember volt, ő csak arra alapozott, amit teremtett, nem szervezte túl magát. Tanított, példát mutatott, ebben volt az ereje. Jecza viszont mindig rátett egy-két lapáttal, nagyon jó volt a politikai háttere. Jó diplomata volt, meg tudta lovagolni minden idők konjunktúráját. Előbb keletre, aztán meg nyugatra is... Szakáts Béla hiába került Temesvárra, azért az udvarhelyi lokálpatriotizmusát, ami dicséretes, megőrizte. Ő nem csak egy helysége korlátozta e ragaszkodását, hanem az egész székelysége. Így került aztán ő Szárhegyre, mert a tábor volt az a momentum, amikor ő a modern gondolkodásmódjával belépett a mozgalmunkba, szívesen jött és jön ezután is, mert szerinte mi sokkal jobban ragaszkodunk öhozzá, mint Udvarhely...

– Időben visszaugorva az 1974-es szárhegyi induláshoz, annak éppen ez volt az egyik lényeges mozzanata, mert most már ki lehet mondani, hogy titokban szerettük volna visszahívni, összegyűjteni azokat az erdélyi alkotókat, akik kirepültek ebből a régióból, ebből a térségből, hagyjanak egy maradandó nyomot maguk után Szárhegyen, alkotások formájában. Ezért haragszom én olyan emberekre, akik a két világháború között vagy a második háború előtt nagyon sok mindenben részt vettek, tapasztalatot szereztek, viszont lekicsinylően nem voltak hajlandók bekapcsolódni a szárhegyi elgondolásba. A régi kolozsváriak, úgymond a mestereink, ha semmi egyebet nem csinálnak, előállhattak volna egy-egy rajzlap nagyságú munkával, megtisztelni a tábort. Nagyon sokat jelentett volna erkölcsileg. Ehelyett kaptuk a fitymáló megjegyzéseket, a lekicsinylést: hogy na, akkor mi van? Állandóan azt firtatták, hogy jó-jó, de mi ebben a garancia? Hát az isten áldja meg, a két háború között, amikor megindították a különböző mozgalmakat, a Barabás Miklós Céhet, leszakadva az anyaországról, abban mi volt a garancia? Körülbelül annyi, mint most. Viszont a hetvenes évekre az erdélyi magyar művészetnek már egy olyan nagy csokor derékhada verbuválódott és nőtt fel, hogy Szárhegy igenis, garancia lehetett. És ez volt a lényeges cél, hogy valahol nyomot hagyva megfogalmazzunk egy közös üzenetet. Ez nem volt

egy olyan véletlenszerű játékszer, amire csak úgy, szórakozásból rátaláltunk, jól átgondolt elképzelés volt, csak akkor éppen nem lehetett teljesen nyíltan megfogalmazni. A Barátság tábor meghirdetése, a románság bevonása, az egész nyitás kifelé szerintem nagyon szerencsés volt és mindenki csak nyert vele, mert nem zárkóztunk be az elfogultságunkba, megszabadultunk az akaratlan köldöknézésünktől.

(A szárhegyi epizódon túl mit lehet még szerinted a Szakáts Béla érdemének betudni?)

– Az a tény, hogy tanár és becsületes, tisztességes nevelőmunkát végez, gondolom, mindent elárul. Az általa vezetett évfolyamokról kikerülő fiatalokat ugyanúgy, ahogy őt is megtanították, becsületre, tisztességre és szakmaismeretre neveli. Haragusznak rá, mert szigorú, sok mindent elvár, megkövetel... Ez a fiú, Sárpátki Zoltán, aki az én előttünk álló szobromat patinázza, amit Izsák készített rólam, a Béla növendéke volt, s az elmúlt napokban elbeszélgettünk volt, elmondta, mi mindent tanult tőle és mennyire hatott rá mesterének igényessége. Amit itt csinált a szobrommal, a műtermemben, az Szakács Bélán keresztül Izsáktól nemzedékről nemzedékre öröklődött, átadódott, mert a mesterséget meg kellett tanulni.

(Említetted többször is az iskolából örökölt odafigyelést, ami sokmindenre kiterjedt köreitekben. Hol van az a határ, ahol kezdenek megkopni, lazulni ezek a reflexek? Amikor már meghűvösödnek az emberközi viszonyok?)

– A vásárhelyi iskola mai keresztmetszetét és visszamenőleg az útját egy időn túl már elég nehéz lenne követni. Talán a nyolcvanas évekig az odafigyeléssel még nem volt baj, az akkor kikerült, illetve akkor felvételizett diákok életében még létezik, mert még működtek azok a tanárok, akik akkor előadtak és elcsöpögtették bennünk ezeket az elveket. Azután? Lett egy egyszerű, akármilyen művészeti iskola. Pont, mint a többi. A „nagy család” felbomlott...

– Különben úgy hiszem, éppen a szétszóródási kör az, ami ennek az iskolának a kiterjedési pontjait meghatározta térben és időben. A végzett növendékek, ahol elhelyezkedtek és ahol életet kezdtek, ott valahol azokkal a gyerekekkel, akikkel már ők foglalkoztak, ugyanazt igyekeztek megteremteni azokban az iskolákban, ahol tanítottak. Így sugárzott ki, gondolom, Marosvásárhely szellemisége az egész Székelyföldre, de még tovább is: Sepsiszentgyörgyre, Kézdivásárhelyre, Csíkszeredára, Gyergyószentmiklós-

ra, Kolozsvárra. Mindenütt próbáltuk ugyanazt a hangulatot megteremteni, az egymásrafigyelést.

(Erről jut eszemben, Gaál Andrásról kézen-közön teljesen elfelejtkeztünk, pedig hát ő indított el téged a pályán...)

– Az, hogy ide kerültem, neki is köszönhető, az, hogy egyáltalán Csíknak a hatása alatt fejlődhettem. Amikor én 1963-ban ide jöttem és végigjártam Alcsíkot, Felcsíkot és Középcsíkot, rettentően tetszett nekem az egész környezet. Azt is megmondom, miért. Alfaluban, Gyergyóban, legalább 12 kilométert kellett menni, amíg kiértünk az erdőbe. Benn voltunk a falu középpontjában, s úgy éreztük, főként az ilyen ködös időben, mint amilyen ma is van, hogy valahol az alföldön vagyunk. Egy nagy völgyben, lapályon voltunk. Mindenik környező falu kedvezőbb helyzetben volt nálunk, viszont Alfalu távol feküdt a hegytől. Gyermekkoromban ahhoz, hogy minden reggel elvigyem a reggelit vagy délben az ebédet, s rendszeresen, egy nap többször is megtegyem azt a 12 kilométert, az azért becsületes egy túra volt. Minden este hazajönni a szénával meg lovakkal, tehenekkel, minden egyébbel, s reggel újra vissza, hát tudod, finoman fogalmazva elegem volt ebből a foglalatosságból. Különben szerettem a falumban, egy pillanatig sem nyűgölődtem, de amikor megláttam Csíkszeredában, hogy létezik más valóság is, s akárhonnan indulok, egy fél óra alatt ott vagyok a hegyek közt, hát nagyon jó élmény volt... Nem, mintha a hegyeknek annyira el lettem volna kötelezve, de valahol a táj, a domborzat és egyáltalán az egész környezet mindennél jobban vonzott. S el kell áruljam, hogy a főiskola elvégzéséig akár Háromszéket is jobban ismertem, a különböző földrajzi elhelyezkedés és földrajzi fontosság szempontjából, mint a saját szülőföldemet. A kollégáim nagy része, akik fennebb vagy alattam jártak, szinte kivétel nélkül háromszékiek voltak.

– Ugyanakkor azt is tudtam, hogy él itt, Csíkszereda tövében egy Nagy Imre, s volt itt egy Nagy István-féle hagyomány is. Az ugyancsak jelentős Márton Ferencről akkor még nem tudtam... Ebben a megérzésemben és régi keletű lelkesültségemben szerencsére, a mai napig nem kellett csalódnom... Jött aztán a lehetőség, az András ötlete, hogy ide kérjem a kinevezést, s amikor aztán kikerültem, az volt számomra a nagy dolog, hogy ő már öt éve itt élt, s olyan benyomást keltett, hogy emberi megbecsülése révén, rajztanárnak lenni itt, Szeredában presztízst jelentett. Andrással elkezdődött köztünk egyféle pozitív versengés, és ez nagyon jó és termékeny állapot volt, neki is volt egyfajta látása, nekem is megvolt a sajátom. Ő addig megpróbált úgy

festeni, ahogy Imre bácsitól látta az akvarellt, de amint én is elkezdtem mellette működni, rendre beállt a párhuzam és a hajítás. Ez egy óriási dolog a képzőművészek életében, hogy van társunk, van akihez mérjük magunkat, akivel vitatkozunk... András tapasztalt volt már a tanügyben is, sok mindenre felhívta a figyelmemet, hogy erre vigyázzak, azt így csináljam, ezzel ne törődjek... Mind a kettőnknek megteremtődött a maga szuverén világa, s nagyon hálás vagyok neki, amiért éveken át társam volt, s most nagyon hiányzik nekem. Elárulom azt is, mert hiába, hogy valamennyivel idősebb generáció tagja volt, bizonyos ponton a kettőnk dolgai egyvonalba kerültek. Ő végezte a maga dolgát, betöltötte vezetői szerepét, én megpróbáltam amiben lehetett, segíteni, s ha valamit befejeztünk vagy ha tanácsot akartunk kérni egyik a másiktól, csak átmentünk egymás műtermébe, hogy gyere, nézd meg, mi erről a véleményed? Mindegy, hogy aztán azt elfogadtad vagy sem, de legalább kaptál egy első vélekedést, egy benyomást, egy visszajelzést, amin el lehetett töprengeni. Úgy éreztük, hogy amit mondtunk, az egyikünk részéről se volt udvarlás vagy hízelgés, hanem őszinte szakmai vélemény. Imre bácsitól tanultuk meg, hogy sosem szabad köntörfalazni, a szeget a fején kell ütni, fáj, nem fáj, de meg kell mondani az igazat... Az nem igaz, és nekem senki ne mondja, hogy kollégák közt nem lehet egy kis ék vagy hogy a külső hatások ne ékelnének bele ebbe a baráti kapcsolatba, alkotói párosba, de ügyelni kell rá, kell tudni, mikor hallgatsz el, mit mondasz, alszol egyet rá, ha netán megsértődtél, mert kisvárosban másként megmaradni nem lehet.

(Miért volt Gaál Andrásnak érdeke, hogy téged Szeredába hívjon az üres katedrára? Ha nem jössz, akkor lett volna egy csomó plusz órája...)

– Várjál, mert itt volt előttem egy csomó dilettáns is, a román tanártól elkezdve az orosz tanárig, mert nem voltak lefedve a rajzórák. Andrásban pedig volt annyi karakánság, hogy azt mondja, hozzá nem értő ne tanítson rajzot, ha már létezik egy egész katedra, azt szakos tanár töltsé be. Én ezért tisztelem-becsülöm... Ugyanakkor az igazgató, Kristó Bandi, aki szentkirályi születésű, de olyan tág látókörű és intelligens ember volt, hogy azonnal belátta: a háromszög nem az orra előtt végződik, hanem onnan túl s a lehetőségeket nézte, hogy miként tudjuk megújítani a szakoktatást... A rajzterem, ami hosszú időn keresztül létezett a gimnáziumban, valamikor lomtár lett. Megérkeztem, Andrással összefogtunk, Kristó azt mondta, mert egyszer ő is itt volt növendék, ebben az iskolában, hogy a rajztermet visszaállítjuk, s tudta azt, hogy Vámszer Géza bácsi idejében, meg Kovács Dénes idejében milyen volt az a rajzterem, előkerültek a padlásról a szobrok,

előkerült egy csomó dolog, berendeztük szenzációsan, bútort a vásároltatott, kell-e ennél nagyobb mellédállás? Az összes volt kollégám közül én tanítottam normális körülmények között: elegánsan, berendezve, görög és római szobrok gipszmásolatával ellátva, amik megmaradtak a múltból, 1911-től, olyan volt az egész, mint az álom. Andrással szereltünk népművészeti tárgyakat, varrottasokat stb., felraktuk a falra, tehát az oda belépő gyerekeknek volt egy esztétikai temploma. Ez egy nagyon lényeges dolog volt. Utána is, azok az igazgatók, akik Kristó után jöttek, kevés kivétellel, támogatták a rajzoktatás problémáját. Jó, hogy aztán az évtizedek múltán ebből műszaki rajzterem lett, tervezői táblákkal, T-vonalzóval és minden fityfenével szerelték fel, de megmaradt az, hogy ott zenét hallgattunk, s ha még egyszer újrakezdeném s megint ugyanezekkel a körülményekkel találkoznék, akkor ismét csak itt kezdeném az életet. Egyetlen kollégám sem talált ilyen környezetet, ilyen lehetőséget a kibontakozásra ott, ahová helyezték. Köröket rendeztünk, állandó jelleggel, külön is foglalkoztunk a gyerekekkel, úgyhogy amikor a tanítványaink mentek valahová felvételizni és meghallották, hogy Csíkszeredából jöttek és hányan vannak, úgy féltek tőlük, mint a tűztől, annyira versenyképesek voltak. Egy külön fejezet az, hogy hányféle dolgot csináltunk együtt: pionírházat, majd művészeti iskolát is... Mert vannak fiatal titánok, akik ma felteszik nagy bölcsen a kérdést: akkoriban, a diktatúrában maguk hol voltak, mit csináltak? Nyugi-nyugi, szoktam mondani, elvégeztük a magunkét, ne féljete... Amikor ti is annyit fogtok a szabad időtökből feláldozni, és minden hőbörgés nélkül, úgy emlékszem, mi nem szívtuk fel egyhamar a vizet, ha feladatot kaptunk...

– Ennek dacára, le a kalappal a mai ifjúság előtt, megadja a kellő tiszteletet, s nem is igen könnyű neki a jövőt tisztán látni, olyan szűk esélyekkel indulnak ma az életben... Meglepetések, persze, engem is értek, mert amikor megérkeztem Szeredába, kivettem egy lakást albérletbe, s egy december 10-én arra mentem haza, hogy a bőröndöm s egy kiskályha ki vannak rakva a lépcső mellé, mellette egy sőberágy, amit kölcsön kaptam, rajtuk harminc centis hó, a lakásba pedig, ahonnan reggel munkába mentem, már hivatalos kiutalással lakó költözött. Azt se tudtam, mit csináljak, mihez kezdjek. A gazda, akitől a szobát kivettem, nem mondta meg, hogy a szoba fölött nem ő, hanem a város rendelkezik, különben kerestem volna mást. Én szinte egy hónapig laktam benne gyanútlanul, boldogan... Volt ott egy tornác, oda az egész holmit beraktam egymásra, előzetesen valamilyen gyűlésen voltunk, János Pali bácsi volt az, akit történetesen már ismertem, az állomásnál lakott, a szökökútnál, a négyemeletesben, becsengettem hozzá, mondom, né, így és így jártam, tessék mondani, mit csináljak. Az igazság az, hogy nem

volt pénzem sem, hogy szállodába mehessek akár csak egy éjszakára is. Pali bácsi felöltözött, bejött velem a Múzeumba, előszedett valami csergéket, az íróasztalra kirakta, s rám szólt, hogy reggelig nagyon ne mocorogjak, nem szabad innen kimenni, ügyelni kell, mert ez nem épp szabályos dolog, de reggel majd intézkedünk... Ez az eset amolyan példaértékű volt, mert tovább soha többé ilyen problémám nem akadt. Imre bácsi is besegített ebbe, mert amerre ő irodákban, főnökségeknél eljár, mindig figyelt ránk s felhívta a vezetők figyelmét, hogy kiket kell megbecsülni. A magunk során aztán, amikor cselekvési tényezők lehettünk, mi is vigyáztunk, hogy aki közülünk érték volt, azt az életben ne ériék kellemetlen meglepetések. Az utánunk jövőkre következetesen felhívtuk a figyelmet és ez helyi hagyomány lett és maradt.

(Próbáljuk meg tettenérni azt a folyamatot is, ahogyan Gaál András fokozatosan eltávolodott ettől a várostól. Mert a távozása mindenképpen nagy veszteség a városra nézve...)

– Most se vagyok meggyőződve afelől, hogy Andris lélekben jól érzi magát. Látom ezt, amikor hazajön, a hozzáállását, a hangulatát, a keserűségét. Viszont: elmentek a gyerekei, előbb a gyógyszerész lánya, aki Sopronba került orvos férjével, akitől aztán el is vált, majd a fia, aki Vásárhelyen járta ki a művészeti líceumot, Szombathelyen végzett főiskolát, majd a Duna TV-hez került. Akkor kezdődött el az András kalandja, a kilencvenes évek közepétől, amikor divat is volt kimenni, rengeteg kiállítást rendezett, megvásárolt kint egy telket, Pannonhalmán, mindez nagyon szép, nagyon érdekes, viszont András továbbra is ebből a világból él, ahonnan elment... 1989-ig ő volt itt a képzőművészeti szövetség fiókjának elnöke... Utána se tudok arról, hogy mellőzve lett volna, csak megváltoztak az idők. Mikor el is ment, még évekig vállalta a szárhegyi tábor művészeti vezetését, tehát továbbra is volt itt szerepe s rangja. Zöld Lajossal ők ketten tekintélyelvű vezetők voltak, engem eléggé mellőztek is, s én 1979-ben két kapu között meghúztam a csíkot, s azt mondtam, attól kezdve, amit nem muszáj, én nem végzem el, oda nem dugom az orrom, s ezt meg is tartottam. Engem a bukarestiek ne küldjenek se tojásért, se szivarért le a faluba, ugyanazzal a diplomával, a kurva istenit neki, viszont a problémákat a kollégákkal mindig csendes, diplomatikus úton próbáltam megoldani. Bennem egyáltalán nem volt uralkodási vágy, másokban ez megvolt, az ő lelkük rajta. Lajos is, nagyon kemény kezű volt, de az is igaz, hogy nélküle az a tábor sose jött volna létre. Kellett hozzá az ő diktatúrája. Sose kért senkitől semmit, nem is kérdezett, csak kiadta a feladatokat... Meg kell csinálni, parancsoló módon...

(Sose volt Andrissal erre a témára egy tisztázó beszélgetések?)

– Nem volt... Én személyesen nem tértem vissza semmiféle sérelemre. Tudtam, hogy mit akarok csinálni, elvégeztem a dolgom, nem feszegettem semmit, a haragról azt tanultam, hogy egyet jót aludjunk rá mindig, s utána szórjunk rá hamut, s nem szabad, főleg szakmabeliek között, akik össze kell hogy tartsanak, olyan kevesen vagyunk, hogy nem szabad megengedni a fölösleges morgást. Haragszik a disznópásztor, s a falu nem tudja...

(Andris milyen útra lépett az utóbbi időben? Változott valamit a művészete?)

– Ugyanazt csinálja, mint eddig. Sokfelé kiállít, a visszhangok már nehezebben érnek el idáig...

GAÁL András festő (Ditró, 1936. március 9.) 1954-1959: kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola, mesterei: Abrudán Péter, Teodor Harsia, Miklóssy Gábor. 1972, 1973: Káplár Miklós-díj. 1959-től Csíkszeredán rajztanár. Akvarell- és olajképein többnyire csíki és gyergyói tájakat elevenít meg, a domborzati formákat kifejező szín- és vonalritmusokra egyszerűsítve. Más művein jelképeket és allegóriákat teremt. A szárhegyi művésztelep egyik alapítója. Az 1994-ben újraalakult Barabás Miklós Céh tagja. Egyéni kiállítások: 1964, 1978, 1983, 1984, 1985, 1986 • Csíkszereda; 1968, 1977, 1987 • Marosvásárhely; 1973 • Sepsiszentgyörgy • Kézdivásárhely; 1973, 1976 • Székelyudvarhely; 1973 • Ditró; 1978 • Korunk Galéria, Kolozsvár; 1978, 1985, 1986 • Gyergyószentmiklós; 1986 • Szárhegy; 1988 • Brassó; 1991 • Debrecen • Essen; 1992 • Laon (FR); 1993 • Toyama (JP); 1994 • Sopron; 1996 • Bátaszék • Budapest. * Válogatott csoportos kiállítások: 1972, 1973 • Hajdúböszörmény • 12 erdélyi képzőművész kiállítása, Erdős Renée Ház, Budapest; 1990 • Romániai magyar művészek kiállítása, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest. * Köztéri művei: Cantata profana (kerámiamozaik, 1967, Csíkszeredai Művelődési Ház [Márton Árpáddal]); Mozaikfal (1974, Szárhegy [Márton Árpáddal]); Tusnádfürdői római katolikus templom vitrója (1985 [Egri Lászlóval]). (artportal.hu)

Gaál András: Táj (1968, akvarell)

Márton Árpád

KÖSZÖNTŐSOROK A 70 ÉVES GAÁL ANDRÁSNAK

Az idő névtelen madara kiröppen a tollakkal, gondokkal bélelt fészekből, az ügyetlen szárnypróbálgatások ívelt suhanásokká növekednek, hogy majdan a nagy vándorlás viszontagságait kibírják. (...)

Gaál András évei írják egyre sokasodó köreiket az idő szárnyain, az alkotói, nevelői, közszolgálati és az élet sokrétű gondjaival. A kezdetek kezdetén vajon sejtette-e a beláthatatlan messzeség kihívásait, a feladatok sorakozó végtelenjét?

A kor parancsa, a körülmények hozták magukkal a kínálkozó lehetőségeket és a munkahelyi kötelezettségeket. Az élet véletlen fordulata és az önvállalás hozta őt Csíkszeredába, hogy itt kezdje el a ráért ösvény és út taposását. Állomáshelyedre már úgy érkezél, hogy hoztad magaddal a munka becsületét, a kötelesség tudatát, a teremteni-alkotni akarást, a közért való önzetlen cselekvés tisztaságát.

Örhellyé toporogta az élet e terepet számodra, mert itt annak előtte nagy elődök születtek, de egyetlen kivétellel, valamennyien nyakukba akasztották a vándortarisznyát, mert az akkori közösség szemében az alkotás nem íródott a komoly mesterségek listájára, így kénytelenek voltak vállalni a hányódást, a bolyongás parttalan végtelenjét.

Te maradtál génjeidben a kitartás és a hivatástudat szent hitével.

Következetes munkálkodásod eredménye, hogy hagytál magad után nemzedékeket, akiknek rányitottad a szemét a szépre, a jóra, az emberi értékek tiszteletére. Ők szétszóródtak, lehet, hogy hálások, de lehet, hogy a feledés és háládatlanság ködében bolyonganak, de az éveid számvetésében ők is felsorakoznak, súlyosbítják tetteid mércéjét a számonkérésben.

A tanítás, nevelés életednek csak töredéke, mert mindenekfölött ott van a fő cél, a nyugtalan képíró, a teremtő, alkotó.

Élményeid nagy itatóspapírja a tudatalattiban összegyűjtötte az élet és a környezeted nyomvonalait, amelyek papírra, vászonra és falakra kívánczoltak. A tudat, az ösztön ezt az elraktározott, felhalmozott látvány-gazdagságot átvetíti, feldolgozza, képekké alakítja, újrateremti.

Elkezdődik a nagy játék, a küzdelem az anyaggal, a technikák sokirányú lehetőségeiben. Az évek során kialakult sokarculatú stílusod, ami letagadhatatlanul a tied, a sajátod. (...)

Éveid láncolatából, kimaradhatatlan egy nagyon jelentős állomás: a szellemi értékek megteremtése, őrzése és közszemlére tévése. Önzetlenül vállaltad az életed egy jelentős szakaszán a táborverést, az e körüli védnökség és vezetés szerepét.

Az álmokból, évtizedes sóvárgásokból alkotótábor született megszállott, lelkes emberek segítségével. Az évek múltával igazolódott szükségyszerűsége. A gyarapítás, a felelősség alázatos vállalása megerősíti és igazolja hozzáállásodat, lelkiismeretedet, hogy a közösségi, kulturális értékeknek azon nyomvonalai megtalálták helyüket, igazukat itthon és a nagyvilágban.

A végtelen teret berepülve hullatod értékes, színes tollaidat, szétszórod kiállításaid sokaságában. Simogatod a néző lelkét és szemét a napszakok, évszakok, a figurális kompozícióid kacsintásával, és kacérkodsz az idővel.

Írod a reád mért köröket, sokasodnak az évek, adja a röppálya feletti Mindenható, hogy még sokáig feszüljenek az élet és az alkotás ívei.

Nézem, követem utadat, Isten éltesen erőben, egészségben!

(Elhangzott a 70 éves Gaál András festményeiből 2006. február 28-án a csíkszeredai Petőfi utcai Kriterion Házban megnyíló kiállításon.)

Csíkszereda, 2008. január 15, reggel 9.00

(Abban egyeztünk meg menet közben, hogy sorra vesszük azokat is, akik a csíkszeredai életeden maradandó nyomot hagytak. Most eljött ennek az ideje – kivel indítsunk?)

– Az, hogy ide s olyan környezetbe kerültem, meg hogy továbbra is volt, aki ránk figyeljen, ez elsősorban Nagy Imre bácsihoz kapcsolódik. Ahogy ide-kerültem, annak idején, hallgattam a Miklóssy professzor javaslatára, aki ötödéven dobta fel a problémát, hogy fiúk-lányok, arra ügyeljenek, amikor kikerülnek innen, úgy dolgozzanak, hogy ha lehetőségük lesz, mihamarabb egy kiállítással kell jelentkezni, mert rajztanárnak el fogják fogadni egy életen keresztül, de az alkotáshoz való hajlamról látható bizonytságot kell tenni. Hát én erre a nagy útra készültem is, s hála istennek, hogy az összes kollégáim közül nekem adatott meg az a szerencsés helyzet, hogy itt Csíkban egyfolytában, folyamatosan, havonta művészeti kiállításokat rendeztek, s ebben a vonulatban másfél hónappal azután, hogy megérkeztem, megnyithattam első szeredai kiállításomat. Kolozsváron már volt korábban egy bemutatkozó jelenésem, a Mátyás-házban, az itteni első kiállításomra a múzeumban került sor, hetven munkából álló anyagot akasztottam a falra. Ezt az anyagot végignézte Nagy Imre bácsi is, ő akkor kérdéseket tett fel bizonyos munkákkal kapcsolatban, így aztán a szimpátiái közé kerültem rövid idő alatt, mert András már itt volt öt éve, s ők már együtt jártak-keltek, festegettek, Imre bácsi meghívta Gaál Andrást is, így aztán én is bekerültem ebbe a bűvkörbe, ami jó volt... Pontosabban az történt, hogy ő időközönként nyilvántartott bennünket, emellett pedig számon is kérte, hogy mit csinálunk. Amikor ő telefonon felhívott, hogy akkor ő most szeretné megnézni, mit festünk, akkor esküszöm, hogy a zabszem a fenekembe nem fért be, merthogy szörnyen igényes ember volt, viszont ez a javunkra is vált, hiszen Imre bácsinak a városban volt egy presztízse, tisztelték, s ezen keresztül, amikor az ifjúságról szó esett, állandó jelleggel védelmébe vett, vagy ajánlotta az elvtársaknak, a vezető embereknek, hogy igenis, figyeljenek ránk.

(Amikor munkavizitet tartott nálatok, milyen stílusban nyilatkozott, emlékszel még?)

– Ő megnézte a munkákat, alaposan, minden oldalról, és kérdéseket tett fel, egyesekkel kapcsolatban, meg akarván győződni arról, hogy te tudatában vagy-e annak a munkának a miértjei felől. Azzal, hogy miért csináltad. S ha te erre határozottan azt mondtad, hogy ezt én így akartam, mert így látom, és így befejezett a mű, akkor azt mondta, hogy na, úgy legyen... Tehát valahol a kritikája nagyon lényeges volt, kérdéseivel megerősítette a művészi hitünket. Vagy egyszerűen azt mondta, fiúk, nem kell lézengni, nem kell hülyéskedni, hanem neki kell fogni és komolyan dolgozni. Amikor a Cantata profanát, a mozaikot csináltuk a szeredai kultúrházra, akkor is végigkísérte a munkát, nézte, megbírált bizonyos dolgokat, volt amit elfogadtunk, mást meg nem...

(Mondj egy példát arra, amit nem fogadtatok el... Vagy amit elengedtetek a fületek mellett...)

– Imre bácsi mindinkább részletekben kezdte látni a világot, ami a művészi kezdeteire kevésbé volt jellemző, részletesebben, aprólékosabban, mesélősebben festett, mi pedig egyre jobban arra törekedtünk, hogy tömören fogalmazunk, s minél kevesebb prózát vigyünk bele, vizuálisabb művészetet csináljunk.

– Érdekes megfigyelni Nagy Imre rajzait: ahogy haladunk előre az időben, egyre több rajtuk a részlet... Mert ő festőként viszonyult a dolgokhoz, viszont nagyon jó és született grafikus is volt. Történt, hogy egy adott pillanatban Barcsay Jenő bácsi egyszer Kolozsvárt jártában-keltében Miklóssy Gábort is meglátogatta, ő ugyanis külföldön élt, Magyarországon, s ott beszélgettek a műteremben, ahová a Mester odahívott bennünket is, a nyolc festőt, hát ez csodálatos dolog volt számunkra, az a nyilvános vita ott... Mi addig csak az anatómiáját ismertük az öregúrnak, az egész művészetét akkoriban nem lehetett nagyon propagálni, s Miklóssy elvárta, hogy hallgassuk végig, amíg ők másfél-két órán át beszélgettek... Akkor mondta Barcsay az Imre bácsiról, hogy az ő szemében jó festő, de még jobb grafikus... Gondolom, a háború előtti metszeteit és rajzait, többek között az írókról készült portrészorozatát vehette alapul.

– Imre bácsi a végletekig menően tanulmányozta a részleteket, mielőtt egy nagy munkához fogott volna. A halála után tagja voltam a leltározó bizottságnak, s a vázlatait nem hogy szákszám, de kilószámra kellett átnézni, képzeld el, micsoda csodásabbnál csodásabb rajzokat, szénrajzokat találtam, előtanulmányokat, mozgásvázlatokat. Rengeteget rajzolt, dolgozott. Csak álltam és bámultam...

(Gyakorlatilag hogyan sikerült megszervezned az első kiállításodat?)

– Mikor Szeredába érkeztem, már ismertem a múzeum akkori igazgatóját, János Pali bácsit. Amikor először látogattam a líceumba és a leendő állás felől érdeklődtem, még az államvizsga előtt, éppen akkor nyitották meg az akkori Kossuth utca elején lévő történelmi múzeumban Gaál András és Hunyadi László közös kiállítását, amire én is elmentem, s ott bemutatnak János Palinak. Mikor pedig elfoglaltam a tanári állást, rögtön elmentem hozzá, s mondtam, hogy van vagy hetven munkám, amit kiállíthatnék, ő meg rábólintott: minden további nélkül! Másfél hónap telt csak el a pályakezdésem óta s a szüleimhez Kolozsvárról hazaküldött munkáimmal már szépen meg is nyitottam a kiállítást. Sikerem volt, befogadtak. Nem dicsekvésként mondom, de utánam olyan művészek állítottak aztán ki, mint Szervátiusz Jenő, majd Bene József, Mattis-Teutsch, Veress Pál, Puskás Sándor, Benczédi Sándor, Zolcsák Sándor, Nagy Pál és mások, egész gazdag névsor volt, a múzeum büszke lehetett az akkori teljesítményére. Összesen 56 ilyen tárlatot rendeztek, gondolom, ez nem semmi!

(Miért vetemedett egy történelmi múzeum akkoriban képzőművészeti tárlatokra?)

– Nem sokkal azelőtt futott le a Kovács Dénes etnográfus-múzeum-igazgatóval kapcsolatos botrány, akit koholt vádakkal letartóztattak, emiatt a múzeum kényszerűen takaréklángra állította a tevékenységét és ideig-óráig a régészetnél „ártalmatlanabb” képzőművészet felé fordult. Gál Feri bácsi, a neves műgyűjtő javaslatára beindították ezt a tárlatsorozatot, aminek az áldásaiból én is részesültem. A rajoni vezetők nem nézték rossz szemmel ezt a tevékenységet, sőt esetenként támogatták is. Igaz, a megyésítés után aztán a leszakadt Kovászna megye is mozgolódni kezdett, s ott mintha a politikai vezetőség és a művelődési élet közötti kohézió szerencsésebb formát öltött volna, akkoriban velük tudtunk nagyon jól együttműködni, különösen a kézdivásárhelyi céhmúzeummal.

– Annak ellenére, hogy Imre bácsival kezdettől jó viszonyban voltam, nem jutottam el addig, hogy magával hívjon horgászni vagy festeni. Sőt, amikor 1965 táján a fülébe jutott, hogy meg kívánok nősülni, egy nap megállított a városi étkezdében, a régi villamosművek mellett, s megkérdezte, hogy tényleg el akarom-e rontani az életemet, komolyan gondolom ezt a nősülést? Mire én elég nyersen válaszoltam neki, hogy igenis, Imre bácsi, mert nem akarok egyedül elpusztulni, mint egy kutya! Az öreg megállt, hosszan rám-

nézett, érintve érezhette magát, de nem szólt semmit, csak sarkon fordult és elviharzott. Egy esztendeig körülbelül felém se nézett, úgy megharagudott. Aztán én megnősültem, kaptunk egy lyukat valahol a mai Sadoveanuban, egy udvarban, a vízért az utcába kellett kijárnunk, viszont telefonunk már volt... Egyik nap szól a telefon, hát Imre bácsi. Azt kérdi, mikor teheti tiszteletét nálunk? A meglepődéstől alig jutottam szóhoz: akármikor, mondtam, amikor Imre bácsinak megfelel... Szörnyen izgultam, vajon mit szól majd a munkáimhoz, mert amióta nem láttuk egymást, én már eléggé elrugaszkodtam a korábbi stílusomtól. Megérkezett, figyelmesen végignézett mindent, aztán megállt annál a festménynél, amitől a legjobban féltem, mert úgy éreztem, hogy az az első komoly lépésem önmagam felé. Féltem, mit fog rá mondani. Elidőzött a képnél, majd hirtelen azt kérdezte, hogy ez vajon így marad, akarok-e még ezen dolgozni? Rávágtam, hogy én egyszer aztán nem, ez végleges, ez így marad. Jól van, akkor így legyen! vágta rá ő is a varázsigéjét, s ezen érdemes tovább menned... Én nagyon hálás vagyok, mindent összevetve, öneki, nagyon jó, hogy volt itt nekünk egy művészapánk, egy mesterségbeli mentorunk... Búcsúzás előtt még ránéz a feleségemre, eléggé vékonyka alkat volt, ránéz, s azt mondja: maga vérszegény! Magának sok vasat kell pótolni... Vegyen egy edényt, jöjjön le hozzám, adjak fekete ribizlit, s kortyolgasson minden nap a levéből, az adja a vasat a vérnek... Ezzel aztán a nősüléssel s a családi dologgal kapcsolatos baja egycsapásra elszállt, utána már akárhányszor mehettem, gyerekeket vittem, nagyon élvezte, nem volt többé semmilyen felhő közöttünk.

(Hogyan sikerült magadat távol tartanod az ő nagyon erős stílushatásától?)

– Én nehezen rajzoltam, ő viszont egy bravúros rajzoló volt. Nekem az volt a célom, hogy a mesterség szabályait szigorúan betartva, de minél kevesebb erőfeszítéssel teremtem meg a magamét. Nem akartam annyira belemélyülni a munkába, mint ő tette. Inkább a tömörítés, a szintézis érdekelt, nem a mesélés. Mert amíg Imre bácsi az egész életét a művészeteknek áldozta, az egész idejével teljes mértékben ő rendelkezett, mi amolyan „szombati művészek” voltunk. Egy-egy hétvégébe kellett hogy beleférjen legtöbbször az ambíciónk. A lehetőségeinkhez alkalmazkodtunk, mint ahogyan ő is.

– Ahogy telik az idő, egyre jobban tisztylem azt, amit Imre bácsi teremtett, ahogyan kibontakozott és ahová eljutott. De énhozzám a legközelebb az a Nagy Imre áll, aki a harmincas évek elején alkotott. A grafikája marad meg leginkább bennem. Abban, hogy ideig-óráig hatott rám, nem látok semmilyen kivetni valót... Szegény Turcza Laci is, pályája elején amiatt szenvedett,

hogy azt mondták rá, kiköpött úgy fest, mint én, az én maníromban, egy az egyben. És milyen jól kinőtte azóta magát, de mennyire jól! És biztosan jártak még így más tanítványaim is... Tanulni valakitől, megpróbálni követni valakit, az nem szégyen. Mindenkinek van egy apja meg egy anyja, a művészetben is. Csak kell tudni időben búcsút inteni, leválni...

Nagy Imre: Ilona (ceruzarajz, é.n.)

Csíkszereda, 2008. január 17, reggel 9.00

(Elhangzott ez a név is, hogy Gál Feri bácsi... Most akkor ő lenne esedékes...)

– Igen... Van egy visszamenő története annak, Feri bácsi hogyan is lett legendás, messze földön is ismert műgyűjtő. A harmincas években Domokos Pál Péter noszogatására, aki errefelé fel akarta éleszteni a székely néphagyományokat, feszegette többek között azt is, hogy a csíki festékeseket újra kellene indítani. Feri bácsi felesége pálfalvi asszony volt, s ő vállalta az újra-indítást annak a régi módszernek a birtokában, elkezdtek szőni a csíki festékeseket. Akkoriban Gál Ferenc a gyergyói nyugdíjpénztárnál dolgozott, s Nagy Imre hatására és Szervátiusz Jenővel összefogva, Budapesten a harmincas években valamikor egy nagy székely kiállítást rendeztek a festékesekből, ami akkor nagy ritkaságnak számított. Közösén állítottak ki s akkor mindenki igyekezett a szőnyeget megvásárolni. Imre bácsi állítólag kijelentette volt, hogy nem pénzért herdáljuk, hanem cserélünk. Mert kik akartak szőnyeget venni? Olyanok, mint Aba Novák Vilmos, Szőnyi István, az odaáti, Barsay Jenő, Varga Nándor Lajos, egyszóval mindenki, aki könnyen belelátta a művészi értéket is. Nagyjából így állt össze a gyűjtemény, s így kerültek a szőnyegek helyébe ezek az alkotások. A képtár utána már egyre csak bővült. Mert ha Feri bácsi valamerre megfordult és elmondta, milyen gyűjteménye van, a művészek szíves-örömezt adtak, mert egy idő után érdem volt oda valakinek besorolni. El lehet képzelni, hogy az ember megérkezik Marosvásárhely és Kolozsvár után, ahol gyűjtemények léteztek, múzeum volt s neveltetésünk folytán a magyar képzőművészethez kapcsolódtunk. Mestereink nagyjából mind Budapesten végeztek, onnan szívták magukba az alkotó szellemet és a mesterségbeli tudást, így aztán, hogy Csíkszeredába megérkeztem és megismertem Feri bácsit, s végignéztem a gyűjteményét, hát majdnem elájultam. Mint egy gyöngyszem, úgy ragyogott az egész. Két-három szobában volt összezsúfolva, meg egy csomó fiókban, erre-arra, de minden darab érték volt. Imre bácsi láthatóan szigorú, értő szemmel válogatta ki a megalapozó cseretárgyakat. A későbbiek során az ember szívesen adott a Feri bácsi gyűjteményébe, megtisztelő volt, hogy bekerülhettél a házába. Feri bácsi pedig így lett kompetens ama kiállítás-sorozat megindításában, ami a múzeumban elkezdődött és János Pál fennhatósága alatt olyan gyümölcsözően megvalósult. Persze, Imre bácsi volt ennek a főmotorja, ő vállalta fel, hogy kit, mit és hogyan, mert nem minden-

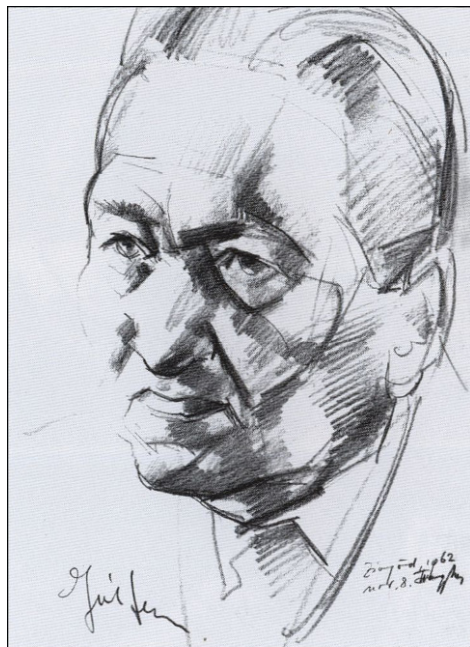
kit hagyott ám jóvá, elárulom, voltak ilyen kisebb koccanások is, Gy. Szabó Bélára például nagyon pipa volt, Mattisch-Teutch-ot sehogy se kedvelte, más ízlést képviselt, mint ő, Mátyás Jóskára is egy adott pillanatban kivolt, de ezt leszámítva zajlott az élet tovább, s Feri bácsi a kiállítási „brigád” tagja lett, minden kiállítás megnyitón jelen volt, szenzációs volt végighallgatni azokat az elbeszéléseit, amik az Imre bácsival való gimnáziumi élményeire vonatkoztak, velük együtt járt az én egykori vásárhelyi nevelőm, Simon Feri bácsi is, úgyhogy nekem már volt némi rálátásom erre az életformára és erre a világra... Valahányszor elakadtam aztán a munkában, csak kimentem Feri bácsihoz Somlyóra, leültem s egy kávé mellett megnézegettem az ott összegyűjtött nagyokat. Úgy tűnik, Feri bácsinak tetszett ez a szerep, mert állandóan hívta a vendégeket, fogadta őket, végigvezette őket a szobákon, benne volt már a korban, nyugdíjas volt, maradt rá ideje, sokszor aludtak is nála, sok képzőművész megfordult a portáján, Puskás Sándor például nagy barátja volt, meg a két Szervátiusz, Jenő és Tibor, de Magyarországról is állandóan jöttek, Szőnyi és Aba-Novák, s a többiek küldték a vendégeket, a háza amolyan tájékozódó pont volt, ahol szépen eligazodott az ember.

(Állítólag Nagy Imre is nagy előszeretettel küldte oda a vendégeit, amikor nem volt kedve hozzájuk s le akarta rázni őket...)

– Feri bácsiéknál mindig volt valaki, aki főzött is, utánuk járt meg minden, Imre bácsi viszont magában lakott. Meg nem is volt az a kellemes vendéglátó. Ha valamihez nem volt kedve, azt ápertén kimondta és kész.

(Mi lett a Gál-gyűjtemény további sorsa?)

– A hetvenes évek időszaka alatt, amikor hivatalosan kezdték lajstromba venni a műkincseket, a Gál család nagy félelemben volt, a két Gál lány édesapjuk halála után fogták és elosztották egymás között a képtárat. Az egyik lány aztán meghalt, s gondolom, a másikra maradt az egész, aki most ott lakik ugyanabban a házban, amiben Feri bácsi lakott... Talán a hetvenes évek közepén történt, amikor egyszer lent jártunk Gaál Andrással, meg Imre bácsival, aki nagyon szorgalmazta, hogy a gyűjteményt valahol közszemlére kellene tenni, hogy

lássák az emberek. Akkor kitudódott ez a dolog, hogy mi ott jártunk, s a lányok elég szépen megsértődtek, bizonyos emberek meg elkezdtek orrolni ránk, mert a lány elmondta a tanárban, hogy mi el akarjuk vitetni Andrással a gyűjteményt... Feri bácsi akkoriban már eléggé idős volt, felejtett, s a lányainak csak annyit mondott el, hogy kik voltunk ott, s arról is hallgatott, hogy Imre bácsi jött a javaslattal, így mi maradtunk a pácban... Aztán amíg kimagyaráztuk és kitisztáztuk ezt az egész dolgot, rettentően kellemetlen volt. Végül meghalt Feri bácsi s az egész ügyet hagytuk feledésbe merülni. A lányok különben rettenetesen ellenezték a további bejárást ide, hogy az emberek idelátogassanak... Hála istennek, Antal Attila, a Feri bácsi veje tudatában van a gyűjtemény szellemi értékének és hasznának, s a polgármesteri hivatalban így van valaki, aki érdemben tudja kezelni a kérdést. A hetvenes évek közepétől lassan eltelt mindjárt negyven év, és jó lenne egyszer bemutatni, hogy létezett s létezik itt Csíkszeredában egy ilyen gyűjtemény s egy ilyen féltő törődés... Sajnos, rajtunk kívül ma már nem nagyon vannak, akik saját szemükkel látták s részesültek belőle. Talán még csak Beczássy Tóni volt az, aki bejárt oda, de most már ő sincs, hogy tanúságot tehessen... A hangsúly szerintem mindenképp azon van, és ezzel le is zárom a témát, hogy milyen jelentősége volt e gyűjteménynek a város hírnevének alakulásában a képzőművészeti életben.

(A Gál Feri bácsi esete egyedi példa volt a csíki műgyűjtésre, vagy vannak mások is, akik a műélvezetre hajlandók voltak pénzt és időt áldozni?)

– Az, hogy az évtizedek során az a sok kiállítás megrendeződött Szeredában, s hogy azoknak látogatói is voltak szép számmal, csöppet sem múlt el nyomtalanul. A közönség egy idő után elkezdett a tárlatokról képeket vásárolni. Feri bácsi gyűjteménye mindenesetre példa értékű volt, s az a törzslátogató közönség, aki odajárt, az akkori kis Csíkszeredának értelmiségije. Az a maroknyi, ami volt. Egy idő után a gimnáziumban a végzősöket kezdtük rávenni, hogy a mindenféle vázák és cserép- meg üvegmarhaságok helyett az osztályfőnöknek vagy a kedvenc tanárnak ajándékozzanak inkább képet. Évtizedeken keresztül működött ez a hagyomány, s így a tanári karnál, függetlenül attól, hogy melyik iskolában tanított, ha az otthoni lakásfalait végignézzük a városban, nem giccsekkel találkozunk az ember, hanem jó minőségű munkákkal, főként grafikával, festményekkel, szoborral már kevésbé, az már egy más, komplikáltabb műtárgy, de akadnak szobrok is, kisplasztikák, hogya...

– Ami az árakat illeti, Imre bácsi állandóan azzal cseszegetett, hogy „ne herdáljátok el a munkáitokat”... Jó, ez mind igaz, gyűjtheted a mappádba a munkákat, de ha egy közönség vagy egy értő valaki vásárol, mondván, hogy én ezzel akarok élni, és szükségem van erre, akkor miért ne adjam oda? Olyan hitvány körülmények között éltünk a kis tanári fizetésből, hogy egyáltalán nem ártott akkor egy kis segítség. S kellett azzal is számoljál, hogy mennyit keres a kolléga. Senkit se vetett fel akkoriban a pénz... Vagy adtuk részletre, mert volt ilyen is... Így aztán Csíkszeredában nagyon sok munka van magánházaknál, és sokaktól. Nem csak tőlem vagy Andristól...

(Itt működött Képzőművészeti Alap is, azon keresztül lehetett-e vásárolni?)

– ’68-69-től igenis, létezett egy üzlet, és azon keresztül is lehetett munkákat venni. Állandó jelleggel működött, jó forgalma is volt, havonta beadtuk a dolgainkat, létezett egy zsűri, amelyik szakmailag megszűrte, csak kimondottan képzőművészeti alkotásokkal foglalkoztunk, nem hagytuk, hogy a giccs és az amatőrizmus betörjön oda, ehhez megvolt a szigorú részvételi keret is, hogy kik adhatnak be...

(Visszapillantva a múltba, az idő kit igazolt: Imre bácsit avagy titeket, akik nem böjtöltétek ki az utókort? Ha felgyűjtötted volna minden munkádat, s most adnád el nagy pénzért, lenne aki megvegye?)

– Ugyan már... Hellyel-közzel, nagy kihagyásokkal esetleg jönne néha valaki, aki ezt akar és azt akar, az most is nyugodtan jöhet, mert még mindig van miből válogatni, de végül is azzal, hogy így történt, ahogy történt, közelebb került a csíkszeredai közönség egy részéhez a képzőművészet, elfogadtak engem, s ez egy másik igen nagy dolog, merthogy nem volt semmi olyan kirívó a tevékenységünkben, ami zavarta volna a polgári-kispolgári világot, egyáltalán az akkori közönséget... A másik az, hogy ezeknek az embereknek a gyerekeit évtizedeken keresztül tanítottuk, a fiú, majd az unoka végigmentek a kezünk alatt, volt hát egy presztízszünk, és sokmindenben kikérték a véleményünket... Történt a hetvenes évek végén, nyolcvanasok elején, hogy jött egy illető, s kérdezte, egy szobát milyenre kellene festeni. Lehet, hogy Imre bácsi elkergette volna egyből, de istenem, a lelke rajta, ha udvariasan válaszoltál, így is jó felé vezetted az embereket. Ez volt a helyzet a művészeti általános iskola létrejöttékor is, amikor arról volt szó, hogy elkezdtük toborozni a gyermekeket. Előtte már a pionírházban, a gimnáziumban művészeti köröket vezettünk, és ezen keresztül a város tudta, hogy mi kikkel foglalkozunk, a gyerekeink bekerültek elég szép számmal az egyetemre, egy

adott ponton már úgy volt, hogy más városokból is jöttek hozzánk, Kolozsvárról, Vásárhelyről, Váradról, Temesvárról küldték ide a tanárok őket, felkészítőkre, ez is mind-mind bennünket igazolt, hogy szükség van helyben a szervezett képzőművészeti nevelésre.

(A képeitek, s itt gondolok a vidék valamennyi képzőművészére, idővel valutává váltak-e, szívesen elfogadták-e, ha ajándékba vagy jutalomként, esetleg fizetségként felkínálták azokat?)

– Igen, határozottan igen. Voltak helyzetek, amikor el is várták, hogy megkapják őket. Valamit intéztél vagy orvoshoz mentél, netán örömet akartál szerezni valakinek, vagy ajándékként megvették nálam, vagy sok esetben van olyan is, hogy odaajándékozunk egy-egy képet. Nem a borítékkal jövünk, hanem a hónunk alá vesszünk egy-egy munkát. Egyúttal tudjuk, hogy örömet is szerzünk az ajándékkal.

(Kanyarodjunk vissza a fősodorhoz: János Pál következik...)

– János Pali bácsi számomra nagy példakép, a munkabírása, a hozzáállása, ahogy annak idején az egész múzeumot és speciel a képzőművészeti részét vezette, éveken keresztül nagyszerűen működött ez a tevékenység. Szerény és kicsiny volt a múzeumi gyűjtemény, leltári értékét nem ismerem, csak amikor leltárilag átkerült a Várba, akkor látta az ember, hogy bizony, nem is olyan szegényes, sőt, terjedelmes. János Pál bizony, mellénk állt és minden gondunkban-bajunkban segített, olyasmivel nem tudtunk hozzá menni, amiben ne támogatott volna. Egyfelől ugyan Nagy Imre bácsi volt a fő mozgató erő, de a praktikus dolgok, a kivitelezés Pali bácsinak köszönhető. Ő tartotta a kapcsolatot az emberekkel, a városvezetőkkel. Lényegében tehát nem szenvedtünk hiányt dolgokban, az, ami másnak kijárt, azt mi is megkaptuk, nem voltunk mellőzve, sőt, kitüntető tisztelettel viseltettek irántunk, ez egy annyira lényeges dolog volt, hogy nem tudom eléggé köszönni neki. Adott ponton ez nagyon kellett az induláshoz. Ezért aztán lelkesen támogattuk is őt, egyfolytában rendeztük a kiállításokat, ami az esztétikai részét illette, ő megszervezte, megnyitotta a tárlatokat, de a felrakást, az elrendezést, hogy az megfelelően a közönség előtt is, azt Gaál Andrással és Kovács Dénessel mi végeztük el.

(Hogyan kapott ő helyet a közéletben? Mi mindenre terjedt ki a figyelme, a múzeum ügyein kívül? Mitől nyerte ő a tekintélyét?)

– Ha valami történt a városban, akkor az ő véleményét mindig kikérték a vezető emberek. A maga módján egy nagyon rugalmas ember. Persze, most jöhetnek utólag az okosok, hogy pozitív, negatív, meg ilyen, meg olyan, korábbi tevékenységéből felrónak neki bizonyos dolgokat, hogy túl kemény volt, meg hogy drasztikus volt helyel-közzel, de figyelem, ő mindenkivel így viselkedett, nem csak lefelé, de felfelé is keménykedett, és ez volt az egészben a lényeg, a becsülnivaló. Félték a szájától lent is, fent is, hogy ő nevéen nevezi a dolgokat, akkor is, amikor mások hallgattak. S nem csak mondott, hanem cselekedett is. Amit magára vállalt, azt csinálta becsülettel, de mint közéleti ember, az akkori kornak én úgy látom, hogy egy szükséges és előre mutató egyénisége volt. Szükség volt rá. Sokminden másként dőlt volna el, ha ő azokon a bizonyos helyeken nem szól bele egybe s másba.

(2007-ben nyílt Pali bácsinak egy ceruzarajz kiállítása. Hová helyeznéd el az ő „titkos” képzőművészeti tevékenységét?)

– Szerintem a Pali bácsi szellemi batyuja több, mint egy lelkes amatőré, ő ugyanis azt csinálta, hogy nekiállt, s nagyon jól kialakított egyfajta grafikai stílust, ami jóval túllépik a műkedvelésen. Amúgy nagy természetimádó. Leül a természet elé és azt nem lefényképezi, hanem szépen, aprólékosan megdolgozza, visszaadja istenigazából, grafikai művé teremti, nagyon becsületes világot teremt, s az egészet nagy szeretettel végzi. Látszik, hogy nagy öröme telik ebben a rajzolgatásban. Kiderült egyszer, hogy ő már a hetvenes évektől munkálkodott, valószínűleg a már említett kiállításoknak a hatására. De hosszú időn keresztül titok volt, nem beszélt róla, aztán valaki egy gyergyószentmiklósi kiállítást kipróbált valahogy belőle, s akkor derült ki a turpisság. Rajzai zömét főleg akkor készítette, amikor nyugalomba vonult, a szentimrei Büdösben van neki egy kis háza, ahol hónapokat szokott kint tölteni a családdal, ott rajzolgat s végzi a dolgát a természetben. Rengeteg emlékem van vele kapcsolatban, olyan nap vagy hét nem volt, hogy le ne ültünk volna egy kávé meginni. Minden kiállítás után összeverődött egy nagy asztaltársaság, s akkor leültünk és sok minden ott terítékre került, javaslatok, ötletek, ilyenkor a városvezetőket is meghívták, aki olyan volt, el is jött. Egész más hangulat volt ott, mintha egy irodában tárgyaltunk volna ugyanezekről. Rendszerint már a következő kiállítás megtárgyalásába merültünk, de ilyenkor tettük szóvá a problémáinkat, a bajainkat is.

(A rendszerváltást hogyan élte meg szerinted Pali bácsi?)

– Akkor ő már nem volt aktív, a keze alá az évek során sok ember bekerült, s nem mindenki bírta azt a Pali bácsi féle fegyelmet, pontosságot, próbálták is fűzni, faragni, sok vád érte szegényt, de az, hogy az a kis felületű régi múzeum bekerült abba a nagy várba, amelyet a katonaság, majd a benne lévő iskola lepusztított, képzelheted, hogy adott ponton már csak egy bűzös romhalmaz volt, az óriási gondot jelentett a Pali bácsi vállán. Annak a rendbe tételét személyesen ő vezényelte le, addig, amíg lehetett. Hogy aztán most jönnek az okosok a műemlékvédelemtől, hogy így meg úgy, nem volt mese, akkor menteni kellett, akárcsak a szárhegyi kastélynál, utólag sok mindent el lehet mondani és fel lehet hánytorgatni, de tulajdonképpen csak az van meg, amit azokban a forradalmas időkben „rosszul” csináltak. S ha visszagondolunk, hogy annak idején anyagi értelemben milyen csekély támogatást kapott egy múzeum, mégis megteremtődött... Szerintem a lényeg az, hogy pozitívan menjen tovább a múzeum sorsa, s ez így is történik, szerencsére. Nem lehet panaszkodni, annyi jó szakember került oda...

(Még kiket akarsz kiemelni emlékeid kútjából?)

– Volt egy tanártársam, Hajdú Ingeborg, akiből egyszer csak rajoni titkárt csináltak. Nagyon-nagyon sokat segített, és nem csak személyesen nekünk, hanem az egész értelmiségi rétegnek, a tanároknak. Ő jelentette a háttérrel, ha valami nem ment jól, ha probléma volt, hozzá bátran lehetett menni. Annak idején, amikor Andrissal a Cantata profana című alkotásunkat elindítottuk, ő volt az egyik, Imre bácsi mellett, aki a főnökök felé tartotta a hátát érte. Brassóból érkezett Csíkba, történelem szakos tanárként, úgy tudom, szász műveltségű, a férje vállalatigazgató volt, s ezek a vállalati vezetők keményen összetartottak, megvolt közöttük egy kölcsönös tisztelet, a városvezetőséggel is egy közösséget alkottak, sok mindent meg lehetett velük oldani városszinten. Sokban segítették többek között a múzeumot is. Ezért Ingeborgnak rendkívül hálás vagyok. A rajoni világ megszűnése után visszajött tanítani, mert jó tanárnő volt... A megyésítés után az erdőkitermeléstől aztán a megye élére került Pataki Imre, a kultúrájánál Becze Tóni működött, a tanfelügyelőségénél volt Albert Dávid, Bakó Laci bácsi volt a könyveseknél, valamikor a kultúráért felelt, s egy életen keresztül ő is olyan volt, hogy soha semmit el nem botlasztott... Őrájuk emlékszem szívesen...

(Te hogyan élted meg a rajoni világ végét? Amikor gyakorlatilag megváltozott minden, amibe indulásod éveiben beleépültél?)

– Mint mondtam, 1965-ben nősültem meg, szerencsére kaptunk egy kis lakást, utána rá három évre az állomásnál felépült néhány tömbház, oda egy három szobásba költöztünk, éppen akkor vártuk a kislányunkat, s pontosan aznap született, amikor kitört az első „csíki forradalom”, a ’68-as, s igazából Kovács Dénes bácsival csak annyira futotta az erőnkől, hogy a kocsmákba beszóltunk, ne adjanak alkoholt, az emberek nehogy valami hülyeséget csináljanak... A Petőfi utcában akkor egy önkiszolgáló élelmiszerbolt is működött, oda mentem, hogy a feleségemnek citromot vegyek, meg kockacukrot, s volt ott egy jópofa öreg bácsi, aki méltatlankodott: „Hagyjon békét maga annak a citromnak, a fene a citromjának és a cukrának, pálinka kell ide!” Valahogy akkor sikerült kívül maradnom az egész hercehurcán...

(Mi az, ami hirtelen megváltozott a rajon megszűnése után a város életében?)

– Én csak a képzőművészeti részére hivatkozhatom, azt ismerem a legjobban. Addig ugye voltunk a rajonban vagy hárman-négyen képzőművészek, aztán hogy megye lettünk, ide került Gyergyó, Udvarhely, Keresztúr is, s akkor már gondolkozni kényszerültünk, hogy Vásárhely hiányát valahogy pótoljuk. Amíg a tartomány létezett, minden kutyafuléért oda kellett mennünk... Ennek most vége lett. Akkor jött az ötlet, hogy létre kellene hoznunk egy képzőművészeti fiókot, valami egyesületet, akármit. Vásárhelyen nem is ellenezték a mi leválásunkat, míg voltak megyék, ahonnan még később is más megyékhez tartoztak a szövetségi tagok, nem változtattak mindenütt a berendezkedésen, így történt helyenként az írószövetségi fiókokkal is. Mikor ez megvolt, gyűjtöttünk anyagot, csináltunk egy kiállítást, s akkor még benne volt a kolozsvári Kovács Zoltán bácsi az országos vezetőségben, meghívtuk hozzá, tekintse meg a kiállítást, s rá is bólintottak, hogy igenis, ezekkel az erőkkkel nyugodtan megcsinálhatjuk a fiókot. Így született meg aztán, ’68 őszére a Képzőművészeti Szövetség Hargita megyei fiókja, Gaál Andris lett ennek az elnöke. Elkezdtünk járni egy kicsi helyiségért, s valahol a Petőfi utcában kaptunk egy szűk irodának valót, ahol az egykori szövetkezetnek volt borbélyüzlete, de felhagyták, s akkor Bíró Bandi segítségével, aki a szövetkezetek elnöke volt, megkaptuk. Ő is egy olyan személyiség, aki aztán átkerült a városi vezetésbe és sokat segített. De olyan is történt, hogy a galéria ügyében elmentünk a városhoz, s ott másvalaki fogadott, nem Bandi, az meg a problémánkra, miután végighallgatott, megjegyezte: „Ide figyeljenek, ahol eddig árulták a gallért, ott árulják ezután is, mert új gallérüzletet ebben a városban nem nyitunk!” Sokáig rajta is maradt a helyiségen a „gallérüzlet” kifejezés... Ugyancsak a városvezetéshez

került annak idején a fásoktól egy Balázs nevezetű maroknyi székely, ő is olyan volt, aki szívesen segített, tehát nagyon-nagyon sokan mellettünk álltak és ez volt a lényeg. Volt egy pár olyan év, amikor úgy tűnt, hogy itt jó felé mennek a dolgok. Egymás után alakultak a különböző, addig nem létező intézmények, a problémát az jelentette, hogy nem volt megfelelő infrastruktúra az elhelyezésükhöz...

– Talán, ha még sokáig tartott volna az a langyos, csöndes rajoni állapot, akkor egy olyan általános tunyulás áll be és engem is elkapott volna. A megyeépítés viszont erőteljes kihívással járt, célt adott, hogy megmutassuk, csakazértis lehet itthon teremteni. Nem kellett annyiszor elutazni, ha intézni akartunk valamit, minden további nélkül dolgozhattunk, mi adtunk rá engedélyt helyben, beneveztünk a különböző kiállításokra, elkezdtünk kimozdulni, cseréket szervezni, kapcsolatokat teremtettünk, majd elkezdődött a vajúdás, hogy na jó, akkor most már alkotótábort is jó lenne csinálni... Mindez, igaz, csak 1974-re érett meg annyira, hogy valóság lehessen, amikor is kiemelték félnormával rajz szakos tanfelügyelőnek, ez megint egy jó és hasznos dolog volt a számomra, olyan szempontból, hogy megismerhettem a megyét, kellett járni terepre, rálátást szereztem mindarra, ami Hargitában történt, akkor megszületett a művészeti általános iskola is, az megint egy olyan fontos szakmai lépés volt, merthogy a mesterségünket végezhattük benne. Persze, a gyökerek a gimnáziumba vezettek, onnan indult ki minden, ott kapott helyet az elején a művészeti is, amíg meg nem épült számára a Jégpálotá melletti épület, oda is tanárokat kellett toboroznunk. Jött Mérey Andris, Ferencz Ernő, megszületett az óvónőképző a gimnázium mellett, amelyben szintén éveken keresztül tanítottam, egyszóval pezsgett itt az élet, nem volt idő sokat elmélkedni, hanem dolgozni kellett. A szövetség fiókja aztán beköltözött a kultúrházba, ott kaptunk egy helyiséget, később a múzeumba, a várba, került főkönyvelőnk, könyvelőnk is, utána megépült a Virág utcában a galéria, ahová mi is beköltöztünk, a vásárhelyiekkel jócskán megritkult a kapcsolat, nem kellett annyit felutazni, önálló cselekvési körünk lett. Inkább Bukarestet jártuk többször...

Csíkszereda, 2008. január 22, reggel 9.45

(Beszélj most a műtermeidről. Hogyan alakultak a munkakörülményeid az idő teltével...)

– Nősülésem után megkaptam azt a kis lakást a Sadoveanu utcában, hátul az udvarban, ott volt két szobánk meg egy konyha. Annakelőtte az Ifjúsági Park mellett egy kis utcában laktam, azt is úgy kaptam meg, hogy amikor kiraktak az albérletből, s János Palihoz menekültem segítségért, akkor másnap elpanaszoltam a tanáriban, hogyan jártam és lakást keresek, s Csiszér Lajos, aki aligazgató volt, azt mondta: ne búsulj, megoldjuk. Mondta, hogy megkérdezi a volt anyósától, aki a park közelében lakott, befogadna-e engem, amúgy sem használja az egyik szobát... Egy vagy két nap elteltével szólt is, hogy el van intézve, ott húztam ki a nősülésig. Amikor viszont megkaptam a kétszobásat, az egyik szobát mindjárt ki is neveztem műteremnek. A tömbházban kicsit problémásabb lett volna festegetni. Jött aztán az első gyereke, viszont én a szomszéd szobában nyugodtan dolgoztam, egészen nagy méretű képekhez való helyem is volt benne, nem volt alkotási problémám.

– Különben úgy vagyok vele, én azt vallom, tapasztalatból, hogy ha akarsz, akkor bárhol dolgozhatsz. Csináltam is a magamét, minden akadály nélkül. Persze, itt a kultúrházban működött egy, s erről még nem beszéltünk, egy amatőr képzőművészeti kör, akkor Salló István – nekünk Pista – volt a kultúrház igazgatója, a kör nem foglalta le egész nap a termet, mi is befértünk, Gaál Andrással ketten váltottuk egymást a programban, s abban a teremben tudtunk aztán olyan jellegű dolgokat is kivitelezni, amit otthon nem lehetett. Például az akvarellezés inkább ment a kultúrházban, mert az sok mocskolódással jár. Utána jött a megyésítés, s akkor vetődött fel komolyabban a műterem kérdése, Imre bácsi, lévén, hogy közben-közben tette tiszteletét, látta, hogy milyen körülmények között dolgozunk, s akkor 1971-ben megépültek a kultúrház fűtőblokkjára ráépített műtermek, ahol jelenleg is beszélgetünk, s attól kezdve császári módon éltünk, egy ekkora műtermet mindenki irigyelt, különösen a kollégáim, ha beszéltem nekik róla. Sárig Lajos volt akkor a városi építészünk, ő találta ki a festők számára ezt a helyet, mert így megoldódott a fűtés is egyben, hiszen az egész ráépült a kazánházra. El nem tudom mondani, az alkotás szempontjából mekkora hajtóerőt jelentett az, hogy tudtad, lejössz ide és nyugodtan dolgozhatsz, mert itt van mindened, egy helyen... Egy adott pillanatban még kötelezett is,

hogy ha már létezik egy ilyen helyiséged, egy ilyen adott lehetőséged, ezt nem szabad elhazárdírozni. 1990 után aztán csináltattam belé egy galériát is, meg egy leválasztó függönyt, mert annyi kacat összegyűlt már, hogy sokszor a saját munkáim is zavarnak. S akkor jó eltüntetni őket szem elől.

(Művész társaid hozzád képest milyen helyzetben voltak? Te voltál a szerencsés, vagy a te helyzeted volt az általános?)

– Errefelé rendszerint fentről lefelé történt a megoldás keresése, és ez mindig egyenesebb utat jelent, mert könnyebben elhárulnak az akadályok, nem igen gáncsoskodnak. Ha felülről jön valami, az már feladat, amit meg kell oldani. A többiek viszont, amerre szétszóródtak, mind Szebenben, mind Brassóban vagy Szentgyörgyön, ők szabályosan megkínlódtak azzal, hogy ismételtén kérvényezték a műtermet, kilincseltek, udvaroltak, megalázkodtak... Nagy nehezen nekik is megoldódott valahogy a problémájuk, de egyáltalán nem mindegy, hogy mikor és hogyan... Senki nem kapta meg érdemtelenül, ez igaz, de legtöbbször csak hosszú utánajárással, itt viszont mi időben és természetesebben élhettünk a jogainkkal. Úgy érezhettük, hogy az idő s a társadalom méltányosan nekünk dolgozik. Gyergyószentmiklóson például Karancsi Sanyi a kultúrházakossal állandó ellentétben volt, mert sehogy sem tudott szót érteni velük. Ahány igazgató jött, annyi felfogásba ütköztek... Igazság szerint Gyergyóban Karácsony János bácsin kívül, aki eléggé elszigetelten élt a város életétől, képzőművészeti tekintély nem igen volt, nem úgy, mint Imre bácsi nálunk... János bácsinak nem volt beleszólása a város dolgaiba. Neki különben is volt egy magánlakása, és ott dolgozott, nem kellett elmennie könyörögni, hogy dolgozhasson, úgy oldotta meg, ahogy meg tudta oldani...

– Székelyudvarhelyre a kezdeteknél, valamikor az ötvenes évek közepén, '57-58-ban, került egy egész csapat: Maszelka János, Székely Jóska, Orbán Áron, szinte egy évfolyam telepedett ott le, művésztelepet akartak csinálni, s hogy aztán abból miért nem lett művésztelep, tudja a jóég. Pedig Udvarhely hihetetlenül sokkal rugalmasabb szellemi központnak számított, és mindig is volt bennük egy nyitottság, a kultúrházban mindjárt műtermeket kaptak, de valahol az egész mégis gellert kapott. Az a gyanúm, a szellemi kártyán ők játszották el a különböző lehetőségeket. Nem akarom megbántani őket, hiszen csak részben hibásak, de az az igazság, hogy abból a gárdából már szinte senki nincs életben, Nagy Gyuri él még, igaz, nem váltotta meg a világot, de nagy tanulság, hogy sose vegyülj össze az amatőrizmussal, de a város polgárait sem kell alázatosan kiszolgálni. Kompromisszumra szükség

volt és van, nem tagadja senki, sőt lesz is, de ők egyszerűen beolvadtak, elsüllyedtek a városba, ahelyett, hogy ők vitték volna azt valamelyest előre, s az a tőke, amivel indultak, szép lassan semmivé lett, végül Maszelka maradt az egyedüli, aki a város művelődési életének élére állt, szervezte a kiállításokat, tartotta a kurzusokat, s olyan amatőr mozgalmat indított el, aminek van létjogosultsága, csak éppen részesévé ne váljál, tudjad, hogy hol húzod meg a határt. Ő sajnos, a nyakára engedte az egészséget s utána nem volt tőle szabadulása... Még Nagy Péter él ott a régebbiek közül, aki alkot, ő csak a főiskola három évét végezte el, mert református papcsaládból való volt és kitették, bekerült aztán valamelyik vállalatba, legutóbb is a legjobb képzőművész díját Péter kapta Udvarhelyen... Úgy tudom, utánpótlás pedig létezik, a Palló Imre középiskolában egész sor ifjú ember van, aki tehetséges, de az az érzésem, hogy a városnak a művészekkel semminemű építő kapcsolata nincs, ezt csak feltételezem, itt azért Csíkban, részben a hagyományok miatt is, a városatyák jobban figyelnek a művészeinkre. Csak egy meghívót nézzél meg, vagy egy üdvözlőt, egy kártyanaptárt, ami a hivataloknak készül, mindjárt látszik, hogy mifelénk tudják értékelni a művészt, a szépet.

(Amikor Csíkba jöttél, mondtad volt, hogy lenyűgözött téged az emberközeli táj. Ezt hogyan aknáztad ki az évtizedek során?)

– Sikerült a kezdetekkor sok-sok dolgot magamba gyűjteni, összegezni. Középiskolás koromtól, lévén, hogy a természetben nevelkedtem, s a középiskolában is megmaradt ez az állandó kontaktus, amire rájött a két hetes nyári gyakorlat, s a motívumvilág mélyen belém ivódott, az már megvolt bennem Csíkba kerülésemtől is. Mindenütt ugyanúgy találkoztam az erdővel, a fenyővel, a faluval, a hegyvel, viszont itt megtelepedve, el kellett döntenem, hogy akkor most kimegyek rendszeresen és pöttyögetem minta után a természetet, vagy pedig nekiállok, s a behordott látványból leszűrök egy képet és azt festem. Nem az a kunszt, hogy itt egy kicsi fa, ott egy kicsi fa, hanem hogy tisztázom magamban: mi az, ami ezt a tájat jellemzi, mitől lesz olyan, amilyen – hogy súlyos, tömör lesz, hogy azok lelki világát tükrözi, akik ebben élnek –, így aztán Székely János, a csíki látogatásai és a látottak alapján teljes egészében rátapintott arra, hogy mi Andrással két külön irányban indultunk el, de ugyanoda lyukadtunk ki.

Márton Árpád: Erdő (akvarell)

(Miben állt a tájbegyűjtésed technikája?)

– Kisgyermek koromtól ott éltem az életemet azok között a motívumok közt. Akarva-akaratlanul egy csomó dolgot megfigyeltem, elraktároztam, ami vizuálisan akkor egyáltalán nem jelentett a számomra semmit, mert benne éltem és keservesen dolgoztam közben. Talán csak akkor vettem volna észre, ha hirtelen hiányzik... Amikor például elkerültem a középiskolába, akkor már egy másik táj felébresztette bennem ezt a hiányt. Ez igen érdekesen, gépies módon raktározódik el, az hülyeség, ha valaki azt mondja, hogy tudatosan történik... Üledékesen rakódik le minden az emberben, s amikor szembesül a tényekkel, s nem csak nominálisan és vizuálisan fogalmazza meg a dolgait, hanem szellemileg is átszűri magán, tömöríti, keresi hozzá az eszközöket, akkor jönnek be a letisztult elemek, s azok közül lehet válogatni, stilizálni, átrendezni... Egy megcsillanó kis fenyőfa sokszor éppen elég, viszont az egész láncolatra nem pazarolsz erőt s időt. A kérdés: a sűrített világot hová tudom még tovább hatványozni, amitől több, expresszívebb, monumentálisabb, tágasabb lesz. Ami a táj-jelegét illeti ennek az időszaknak, kezdett egyensúlyba kerülni a táji és emberi megfogalmazás, egészen a

szobrászi tömörségig csupaszítottam a dolgokat, csak a lényeket tartottam szem előtt.

(Ha arányítanál, a munkásságod mekkora részében kap szerepet a táj, akár főszereplőként, akár mint díszítőelem?)

– Abban a pillanatban, hogy a figuratív ábrázolás mellett döntök, a táj nálam azonnal háttérbe szorul és esetleg csak annyira bukkan fel mégis, merthogy az emberi ábrázoláshoz szükségét érzem egy-egy jelzésszerű elemnek. A hatvanas-hetvenes években, amíg rámköszöntött a csúnya olajfesték-allergiám, a táj ha jelen is volt bizonyos módon, a figuratív állt igazából előtérben. Mindig is azt szerettem csinálni, hogy az ember legyen jelen a dolgaimon. A hetvenes évek közepétől kezdtem jobban a tájra figyelni, mert akkor technikát váltottam, s ahhoz egy áthidaló időszakot kellett teremteni, akkor foglalta el a helyét életemben az akvarell, persze, ezt is ugyanolyan át gondoltan oldottam meg, mint a korábbi munkáimat. Nem a közönségkecsegtető tájképfestészet felé indultam el, hanem a saját szájam íze szerint alakítottam a képet. Amíg nem álltam vissza, az akvarellről a tojástemperára, egészen a kilencvenes évek elejéig, csak elvétve tájképeztem... Például a szárhegyi táborban is, mások kimentek reggel s estig bóklásztak... Akik idegenből jöttek, azoknak izgalmas volt a táj és ami azzal összefüggött, de engem ott is mindig a figuratív elem izgatott. Állandó jelleggel. Vagy olyan motívumokat kerestem, aminek a mondanivalója az emberhez közel áll. Nagyon kevés tájképem maradt Szárhegyen, ha maradt egyáltalán... De ettől függetlenül, szinte minden nap kimentem, s a táji motívumvilágot gyűjtöttem, gazdagítottam. Nagyokat sétáltam, skicceket készítettem, aztán azokat bent, a műteremben a későbbiek során s talán még most is hasznosítok. Ebből én hosszú távon teremteni tudok. A természetet nem lemásolom, hanem újra felépítem magamnak... Ez akkor is így van, ha közben ismét visszatértem a tájba...

(Ez mennyire általános gyakorlat, vagy mennyire inkább csak rád jellemző? Tapasztalatom szerint ahány művész, annyi gyakorlati eljárás...)

– Rájöttem arra, hogy úgy tudom uralni a képet, a képi világot, ha közben bizonyos dolgokat elfelejtünk. Van egy kiinduló pontunk, ami maga a rajz, a vonal, amiről az idő teltevel egy egész sor dolog lekopik, lemállik. A lényegtelen dolgokat elhullatjuk. Még az élmény jó része is elvész. Marad esetleg a nap- és az évszak néhány fő jellemzője, de még ez sem annyira lényeges, marad viszont bennünk valami, ami a kezünket vezeti. Otthon sokszor

felpörögnek bennem a csupasz vázlatok, s azt mondom akkor, hogy ezt most kiemelem, meg azt is, s ezekből ezt meg ezt csinálom... Szinte semmi köze már az eredeti dologhoz, ahhoz, ami valamikor történt velem, de már látom magam előtt azt az addig nem létezett újat. Így sikerül elkerülni, hogy szimpla természetábrázoló világot működtessek a vásznon... Jó, az is igaz, hogy olykor kis engedményeket is tenni kell, hogy eladjunk bizonyos dolgokat, elismerem. Sokszor annyira jópofák az emberek, jönnek az igényekkel, hogy akkor ide tegyünk egy nyírfát, oda meg egy vízesést fessek, s ilyenkor mindig eszembe jut Arany János, a maga varázsigéjével, hogy – *költő hazudj, de rajt' ne fogjanak*... De ha vissza tudod adni azt az élményt úgy, hogy az illető is meg legyen elégedve, s én se köpjem érte magamat szembe, akkor ez valahol természetes dolog... Én vállalom azt, hogy esetleg az utókor olcsójánosnak tart majd. Imre bácsi, s Kányádi is, sokszor dorgáltak, hogy áron alul adjuk magunkat. De ha arra gondolok, hogy a vásárló mennyiből kell hogy megéljen, akkor azt mondom, inkább elégedjek meg a kevesebbrel, de legalább nyomot hagytam valakinek az életében, ő is jól jár és én is jól jártam... Amikor megindult mifelénk a fokozottabb elvándorlás, az emberek ragaszkodtak hozzá, hogy olyasmiket vigyenek magukkal, ami őket erre a tájra emlékezteti. Ezt lehet ízléstelenül is kiszolgálni és lehet ízlésesen is. Én megcsináltam becsülettel, megmutattam, ha jó, akkor jó, ha meg nem, nincs probléma, nálam is ülhet a kép. Jöttek hattyút és kicsi nyulat is kérni, meg holdfényt, naplementét, de azt mondtam, én ilyet nem tudok festeni. Mire felháborodtak: hogyhogy, maga azt mondja hogy festő, s nem tud festeni?!

(A család mennyiben segítette, befolyásolta a szakmai munkádat, fejlődésedet? Beszélj egy kicsit a sorsodnak erről az oldaláról is.)

– Lényegében az Imre bácsi aggodalmai nem válnak be, ha te ezt okosan megszervezed előzetesen és menet közben is. Már a kezdetektől úgy kell elindítanod a családi életedet, hogy né, nekem van egy ilyen célom, élet-szándékom, mi már a legelső lakás esetében megbeszéltük, hogy nekem kell egy helyiség, ahol én dolgozzak, és nem is keveset. Ezt amúgy elfogadta a feleségem is, lévén, és ez nagy szerencsém volt, hogy erdészeti technikumot végzett, az erdészet keretében dolgozott mindvégig, hányatott családi életből jött, kulákcsaládból, üldözöttek voltak, nevet kellett változtatnia, kisgyerek korától Szentegyházán nevelkedett apósomnak a nővérével, s elfogadott olyannak, amilyen voltam, soha nagyobb problémánk nem adódott hála istennek, aztán jöttek a gyermekek, velük is igyekeztem maximálisan foglalkozni, hogy ne szenvedjenek amiatt, hogy történetesen alkotó ember vagyok,

ennek aztán sok-sok éjszakám és szabadidőm volt az ára, hogy az alkotásnak is eleget tehessek, nagy kihívás volt, hogy a tárlatokon úgy szerepeljek, az elvárásoknak megfelelően. Ebben segítettek és segítenek a jelen pillanatban is az otthoniak. Aztán '74-től nyaranta jöttek a táborok, egy-egy hónapomat mindig lefoglalták, szerencsére anyósoméknál és édesanyáméknál meg lehetett oldani a gyerekek ottlétét, de főleg Csíkszentmihályon nyaraltak, a nagy udvarra kikerültek az unokák, a gyerekeink, biztonságban voltak ott, onnan is sok segítséget kaptunk, lehetőségem volt festeni... Közben a közért is rengeteget vállaltam, kiállításokat rendeztünk, az iskolában is helytállni, ott is állandóan feladatokat adtak, az órák keretében azt lehetetlen volt mind megoldani, sok-sok szabadidőm is ráment, a lozinkaírásra meg az iskola díszítésre. Ugye, a mostani Márton Áron líceum mekkora? Térben azt ki-díszíteni, s nem egyszer, hanem állandóan... De a kollégáim is olyanok voltak, hogy nem az ellenkezés munkált bennünk, hanem hogy gyorsan csináljuk meg, essünk túl rajta, ha már meg kell lennie. Segítettek, átvállaltak dolgokat, rendesek voltak. A gyermekeim is olyanokká nevelődtek, képzőművészet szeretők, a lakást próbáltam úgy beállítani, úgy dolgozni, hogy olyan legyen a környezetük, érezzék át, hogy szellemi környezetben élnek, amit lehetett, sok könyvvel, lemezzel biztosítottam, zenével... A jelen pillanatig is mindez működik. Kilencven után aztán voltak olyan lehetőségeim, főleg az ezredforduló táján, hogy nyugdíjba mentem, hogy feleséget is lehetett már a táborokba vinni, a nemzetközi táborokról van szó, ahová a kollégák feleségei is eljöttek, ez egyféle kárpótlás is volt mindazért a korábbi lemondásért, amit értem vállalt az élettársam.

– Ha Imre bácsi szelleme onnan fentről most látná az életemet, akkor nem kellene csalódnia ebben a tekintetben. Különben közöttünk ez soha többé nem hozódott elő, és szerintem nem ment az alkotás rovására. Jó, ügyesen ki kellett sakkozni az életet ahhoz, hogy mindennek eleget tehessek, s közben nem egy vagy kettő, hanem három és négy nyeret is meg kellett egyszerre ülni. Ó, hogy mi annyi mindent csináltunk zokszó nélkül! Az ember utólag alig hiszi el, hogy ennyi mindent volt képes végigvinni. Ezt is csináltad, meg azt is, és pörgött az élet...

(A muzáj munkák mennyi időn át kísértettek téged és társaidat, akik a tanügyben dolgoztatok? Gondolok itt például a jelszóírásra...)

– Mi az iskolában ki voltunk szolgáltatva az intézménynek és a konjunktúrának, aminek eleget kellett tenni. Én 1964-től, hogy ide kerültem, abba csöppentem Gaál Andrissal, hogy Gh. Dej jelmondatokat kellett írjunk,

üvegre, hátulról, tükörírással és arany festékkel! Azt se tudom, hány száz négyzetméternyi szövegről volt szó, központilag kiadták, ez volt a technikai szabvány, a rajonnak vagy valamelyik elvtársnak az agyréme lehetett, s amikor az egészet végre megcsináltuk, akkor 1965-ben Gh. Dej fogta magát és kimúlt. A nagy teremben fel voltak állítva a megfestett nagy üveglapok, Andris olyan dühös lett, egyet a lábával, egy nagy mozdulattal egyből kirúgott, az egész mehetett a szeméttbe. De ez nem volt elég, mert aztán '65-től '69-ig én annyi jelszót írtam sablonnal, hogy az nem igaz... Nem mondok nagyot, de ha összeszámolom az egész lozinkás tevékenységem, akkor ha kiraknám Csíkszeredától kezdve, egész biztosan Csíkszentmiklósig elhúzódna hófogónak... Most is sokszor vagyok úgy, éjszaka azt álmodom, hogy vörös alapon arannyal írom-írom a hosszú lozinkát, s akkor a végén rájövök, hogy kimaradt egy betű! Ilyen rémálmok üldöznek néha, de hála istennek, hogy azokkal az emberekkel, akikkel dolgoztam, akik párttitkárok voltak, akik igazgatóim voltak, valahogy úgy sikeredett, hogy ne kelljen szégyenkezzünk egymás előtt sem. Tudtad azt, hogy meg kell csinálni, nekik is kiadták, nem önkényesen szabták ki ránk...

(De ha jól belegondolunk, a párt éppen úgy ti is voltatok... végül is...)

– Azon voltunk, pártban és párton kívül, hogy ezt a jelentős magyar közösségű iskolát ne nyomhassák víz alá. Sokszor megpróbálták, voltak gazemberek is, akik ártani akartak, s a pártszervezetbe se éppen a legrosszabbak léptek be közülünk, hanem a legjobb munkaerők, s most hiába mutogatunk másfelé, mert ugyanúgy te is benne voltál... Én csak annyit tudok az egészből, hogy a mesterek közé a gyűlésteremben hátul beültem, volt egy rajzmappám, nekiálltam rajzolni a kollégákat, s kértem a mestereket, ha véletlenül engem szidnak vagy szólítanak valamiért, akkor lökjenek meg... legalább tudjam, hogy miről van szó. Bevallom, hogy egész sor nagyon jó ötletem éppen a pártgyűléseken jöttek, a serkentés és gátlás lélektani hatása következtében. Tehát még az az idő sem ment teljesen kárba, sőt! Az az idő... Az az idő...

Csíkszereda, 2008. január 29, reggel 9.25

(Elolvastad valamennyi rólad írt kritikát?)

– Én el!

(Mi az, amit belőlük igazából hiányoltál? Hiányoltál-e egyáltalán valamit?)

– Nagyjából, mert elkezdtem összegereblyézni a dolgaimat, mind meg is vannak egy gyűjteményben... Elrakosgattam őket. Időben széles sávot jelent, van ott fiatalkori kritika és van életműre tekintő...

– Ha az egészet egyfajta térformában képzelem el, s érintőket húzunk az ún. „életmű” mellé, akkor különböző emberek különbözőképpen érintettek dolgokat, s lényegében sokan rátapintottak a lényegre. Lévén, hogy aki egy kicsit komolyabban állt hozzá a műkritikához, az az előző kritikákból is elolvasta azt, amit meg kellett szívlelnie, hogy ne beszéljen légüres térben. A komoly kritikusok mindig jól tájékozódtak, komolyan dokumentálódtak, a munkáimat is ismerték. Nincs hiányérzetem semmilyen tekintetben a kritikát illetően. Úgyis írhatnak százféleképpen, százfelé, és maradsz te, a magad gondolati világával és üzeneteivel, s úgy érzed, rendben van, ezt megírták, az élet megy tovább. Ezeket a cikkeket mindig úgy fogom fel, mint egy hajnali mosakodást, amikor jól felfrissítéd magad és utána éled a magad világát, megtörülközöl és végzed a magad dolgát. Amit úgy is nekem kell művelnem, elvégeznem, és itt Miklóssy Gábor mesteremet idézném, aki örökké figyelmeztetett bennünket, ügyeljünk, mert a műkritikusok jönnek s kitalálnak mindenfélét, mert írniuk kell, tanácsot adnak, belebeszélnek, végül is festeni nem tudnak, nekünk kell tovább dolgoznunk, ezért tudomásul kell venni a helyzetet. Valahol én ezt be is tartottam, már a kezdetektől, és máig nem bántam meg. Szidhattak vagy dicsérhettek, különösebben nem érintett. Serdülőkorban épp elég volt, amikor megszenvedtem azt a kis affért az iskolában a Székely János cikke okán, akkor ébredtem rá, hogy az ellenvélemények nem azért születnek, mert te valamit rosszul csináltál, hanem mert valaki torz szögből nézi a dolgaimat.

(Melyek voltak mégis azok a kritikai melléfogások, amikről úgy érezted, hogy egyáltalán nem a lényegedet mutatták meg?)

– Amikor az emberek az esztétikum és a tények megítélése kapcsán szélsőségek felé mennek el, az nagyon tud bosszantani. Voltak a nyolcvanas években Magyarországon „erdélyi csillagok” címen olyan vélekedések, melyek az erdélyiség, a székelység számlájára írtak mindent, ami esztétikum. Nézd, ha nekem példaképem Nagy István, a festő, akkor nem hiszem, hogy Franciaországban tudták volna, hogy székely, mert ott a végeredményt nézték, azt, hogy ő egy nagyon jó festő. És abban benne foglaltatik minden. Ugyanerre hivatkozom Bartók és Kodály esetében is, amikor a lényeg az eredményben van és nem a hovatarozásban. Úgy légy magyar, hogy valahol mondj valamit minden embernek, anélkül, hogy külsőségeiben bolygatnád ezt a hogyant. Ezért nem tudtam amúgy istenigazából elvetemült lokálpatrióta se lenni, mert valahogy másként, felülről láttam a világot, akár egy madár, rálátásból, ami mind az enyém, és az egésznek képviselnem kell. Ha meg tudod ezt tenni, megkeresed a lehetőséget és a fonalat, hogy mindenkinek szólhass, s ha valaki, egy más csillagzat alól szemléli a dolgaidat, akkor is az embert, a mindenséget érezze ki belőle.

(Festőtábori élményeid, amikor más égtájakról érkezett művészekkel találkozhattál, mennyire igazolták vissza vagy cáfolták ezt a hitvallásodat?)

– A nemzetközi táborok erre nagyon jók voltak, bizonyosságot szolgáltatva arra és megerősítve azt, hogy a nagybányai iskolából leszakadt és ezeket az értékeket valló emberek és a kolozsvári akadémia hihetetlenül komolyan feltarisnyáltak bennünket s bocsátottak útra. Tábori találkozásainkkor dőlt el végül is az a villoni megfogalmazás, hogy „mennyit ér a feneked súlya”. Hihetetlen előnyben voltunk mi, Erdélyből érkezettek, s a többiek le is emelték a kalapjukat azelőtt, amit mi tudtunk és produkáltunk. Ha most összeállítanám az első tábortól a tavaly nyárig készített tábori munkáim tárlatát, akkor látni lehetne, hogy a képek kivétel nélkül emberközpontúak, figurálisak, olyan ábrázolás ez, amivel manapság kevesen küszködnek meg, s valamennyi az adott kor üzenetét hordozza.

(Az idegenből jött művészek hozzátok képest milyen gyökerekről árulkodtak?)

– Teljesen saját magukat képviselték, magukkal hozván azt a stílust, amit pillanatnyilag műveltek, a többször visszatérő nemzetek közül viszont leginkább a japánok voltak a legkövetkezetesebbek, hihetetlenül izgalmas stílussal ismertettek meg. Jellegzetességüket össze tudtam mérni azzal az iskolával, amelyben mi nevelkedtünk, persze, a legmodernebb dolgoktól a leghagyományosabb formákig, mindent uraltak, és hihetetlenül nyitottak voltak, készen bármit magukba szívni, kipróbálni, megtanulni. És mindent

rendkívül lelkiismeretesen végeztek. Van egy nagyon erős, hihetetlenül gazdag hagyományuk, de erre aztán nagyfokú nyitottság épül. Munkájuk egész hangulatán érződik keleti érzésviláguk, ugyanakkor egyetemesek tudnak lenni. Itt győzött meg végérvényesen Bartók az ő igazáról, aki egy auditív örökségre építette az egész munkásságát, s ebből teremtett olyasmit, hogy a világ akármelyik pódiumán megszólaltatják, mindenütt megállja a helyét. Ez jelenti azt, hogy ne szűkülj le, hogy madárként lásd az egész világot és ne köldöknéző legyél. Persze, az idő az közben érlel, letisztít dolgokat, gazdagabbá teszi a munkásságot, amíg végigmész egy ösvényen, de ahhoz következetesnek kell maradnod. Összefüggéseiben egy láncolatot kell kiépítened, egyiket a másikba fűzve. Ez a nagyon nehéz. És ebben vannak hullámvölgyek is, nélkülük nem is megy.

(Ti, erdélyiek a nemzetközi táborokban mennyire tudatok közösségként megnyilvánulni és ez milyen hatással volt a társaságra?)

– Emberi közösség szempontjából a gyökerekhez legjobban az erdélyiek ragaszkodnak, ezt nagyon sokszor megtapasztaltam. E ragaszkodást ki is vetítik, de emberi megnyilvánulásaikban is magukon hordozzák. Nem egyszer voltunk négyen-ötön vagy még többen Erdélyből, olykor tízen is, s a beszélgetések kapcsán, összeüléskor, esti vacsorakor vagy az azutáni időtöltés idején, szórakozás közben, borozgatva rögtön előjött az általunk hozott, ismert és előadott népdalkincs, s ezzel majd mindenütt taroltunk. Azt mondták, sehol a világon nem tudnak ilyen egységesen fellépni és megnyilvánulni, mint az erdélyiek, méghozzá ilyen gazdag folklórkinccsel és repertoárral. A visszajáró külföldi vendégek pedig kitörő örömmel fogadnak, valahányszor újra látnak... Felveszik a nótáinkat, velünk próbálnak énekelni, biztatnak... Nagy élmény nekik. Még az ukránok ilyen konok, népközeli gárda, büszke faj, most jöttem rá az utóbbi időben, komoly egyetemi tanárok, művészek, remek felkészültséggel, le az összes kalappal, de hozzánk hasonlóan rátartanak a gyökereikre. Végül is nagyon jó együtt lenni ezekkel az emberekkel, mindannyian csak tanulunk belőle. Két hétig mindenki keményen dolgozik, közbe-közbe meglátogatjuk egymást, majd jön a végeredmény, a kiállítás, s az az igazán izgalmas, mert itt tétre megy a játék.

(Kritikusaid közül kik azok szerinted, akik a leginkább célba találtak?)

– Az első mindenképpen Székely János. Ő abszolút okosan elmélkedik a kezdő képzőművészek teljesítményén és sorsán, s azt, amit ő látott, azt nagyon mélyen és helyesen látta. A lehetséges utóéletünk távlatait és

dilemmáit annyira helyesen megfogalmazta, kétségbe vonva, hogy miként tovább. Nem csak korai kritikájával, hanem további két másik cikkével is, amelyekkel minket nyomon követett. Személyesen nagyon sokszor előveszem és elolvasom, feltett kérdései és kételyei mindig magamhoz térítettek és elgondolkoztattak.

– Másvalaki, aki úgy ráérezett a dolgokra, az Banner Zoltán volt az Utunkban, majd Kántor Lajost kell említenem, aki a nyolcvanas években aztán kimozdított innen Csíkból és elvitt a Korunk Galériába, majd utána néhány évre rá volt Kolozsváron egy közös kiállításunk Adorjáni Endrével és Bakos Erzsébettel a Szentegyház utcai galériában, bizony, reszketett a gatyánk, hogy visszamentünk a mestereink közé s ott bizonyítani kellett. Nagy élmény volt számomra, rengetegen voltak...

– Emlékezetes marad továbbá Polgár István kemény kritikája az Új Életben. Váli József is írt egy mélyreható elemzést 1985-ben, a Kriterion utolsó műterem-füzetébe, az kizárólag csak fekete-fehérben jelent meg, végül a Szatmári László tanulmánya is szép, becsületes munka a Pallas-Akadémia Műterem sorozatában.

– Tél-túl jelentek még meg más írások is rólam, elolvastam őket, elmélkedtem is felettük, meg minden, de amúgy istenigazából nem tudtak meghatni, szépen elraktam őket dokumentumnak, s aztán ott maradtak, ahová tettem. Se nem törtek le, se nem ajzottak fel, inkább az önelemzést váltották ki belőlem.

(Milyen színben látod a világot és mit mondanak számodra a színek, azon kívűl, hogy velük dolgozol?)

– Az eseménynek, a hangulatnak megfelelően hatnak rám. Borzalmasan érzékeny vagyok rájuk, de ha százalékos arányban meg kellene határoznom a színben való látásomat, általában a világos, a derűs színek azok, amik inkább megfognak. Az életemben is megpróbálom, lévén, hogy „mérleg” vagyok, általában a sárgákat, a narancsokat és a vöröseket nagyon szeretem, s aztán a nagyon rám ható összetevők: a kékek, a zöldek világa, de ha csak lehet, a sárgák és a derűs dolgok azok, amik magukkal tudnak sodorni. Ebbe tudom a leginkább belevinni a feszültséget is.

- Évek teltek el, s mind csak keresgéltem, mert képtelen voltam megfogalmazni bizonyos dolgokat. Azokat a mélyreható élményeket az otthoni életből: a kenyérsütést és annak az illatát, az egész folyamatát. Nagyon szép, harmonikus családi világban nőttem fel, már olyan szempontból, hogy nagy-

mamám, nagyapám is ott voltak, szüleim is teljes egészében a családhoz ragaszkodva léteztek, s annak függvényében is cselekedtek. Olyan volt a környezet is, nagyanyámék egy 1703-ban épült házban laktak, szenzációsan szép ház volt, abban kemence, meg egyáltalán, feledhetetlen, ahogy történtek ezek a dolgok... Azt mondják Gyergyóról, hogy az a hidegről híres. Na de azért van ott nyár is, s egyáltalán a munka nagyon kemény volt, és hajnaltól egész estig kellett dolgozni, egy ilyen aratás után, ahogy mentünk hazafelé, lement a nap és kellemesen hűvös lett a levegő, s akkor mert mezítláb jártunk, nem adidasban vagy mit tudom én miben, a júliusi-augusztusi út pora, még forró volt majdnem, ahogy simogatta az ember talpát, a naplemente után, éveken keresztül is izgatott, hogy ezt és éppen ezt hogyan lehetne visszaadni úgy képben, hogy az ne impresszionista ábrázolás legyen, hanem a kép valahogyan belülről izzon fel. A nyolcvanas években kezdődött el a sárgák korszaka nálam, amikor kezdtem ráébredni, hogy állj meg, a dolgokat belülről kell ábrázolni... Lefestettem, lealapoztam egy vásznat erős sárgákkal, s akkor úgy jöttem kifelé, hogy ne fény-árnyék játékkal, hanem a kép egész tömörségével, a színvilág maga sugározza a melegség érzését. Hevítsen. Ezzel nagyon sokat kínlódtam. Úgy érzem, hogy a Dagasztóban és A föld fiai-ban és egy egész sor munkámban ezt a feszültséget, ezt a belső meleget próbáltam kivetíteni.

Márton Árpád: A föld fiai (1982, tempera)

(Eseted azért különösen érdekes, mert nem egy látványelem, hanem egy, a vizualitás számára absztrakt érzés ihletett meg: a por bársonyos melege.)

– Pontosan ezért és itt tudtam a háttérbe szorítani a látvány erősségét. Azt is elárulom, hogy nagyon szeretem az embereket. Hála istennek, ha csalódtam, ha nem csalódtam, de általában hihetetlenül bíztam bennük. Úgy is engedtek utamra, úgy is nőttem fel, abban a világban, s a középiskolában is csak az emberségről szólt a nóta. Aztán sok-sok minden jött ránk, a keserű pohár is, de pont emiatt sikerült mindent átvészelnem, s ezért mindig a lélektani háttér számomra az, aminek könnyen alá tudom rendelni a látványt. Egy tájképet is meg kell töltenünk belső meleggel, üzenettel, emberséggel. Ha csak egy kis házikót rajzolsz le, abban is valahogy sok minden benne kell hogy legyen, ahhoz, hogy ne csak egy geometrikus forma maradjon, hanem mögötte valahogy több legyen. Ha csak vázlatokat is készítek, a motívumot úgy keresem meg, hogy annak a csűrnek, annak a háznak, vagy bokornak, erdőszélnek, falurészletnek – mindegy, minek – a dolgaiban elelmélkedek: mi is történik odabent? Mennyire közösségtartóak ezek a házak? Létezik-e bennük az egymásrautaltság, ahogy az valamikor létezett?

(Te ilyesmiken szoktál töprengeni, amikor rajzolsz?)

– Igen, ilyesmiken... Mutatok is neked néhány rajzot, mindjárt meglátod... Egyszerű, nézd csak... Egy kis utcarészlet... Érted? Itt van egy másik, hogy itt aztán mi is történik, itt, ebben a környezetben... Akkor beleképzelem, hogy ebben valamikor állatok voltak, meg ez-az, itt meg jöttek-mentek, s ezt aztán ki lehet tölteni emberi tartalommal is, mert nem szoktam emberi figurákat hozzárakni, de... Most is például, a tavaly őszi szoboszlói tábor meghívójában volt egy ilyen megfogalmazás, hogy a pusztai életképekből szeretnének – ha lehet – munkákat látni. Lassan mindjárt 15 éve járunk az alföldre, és sokmindenbe sikerült ott bele is pillantani. Az igaz, hogy az emberekkel a Hortobágyon, a csikósokkal, juhászokkal szóba kell állni, azokat az embereket meg kell jól nézni, közéjük menni... Amikor először voltam ott, azt mondtam, ezen a pusztán nincsen mit rajzolni, festeni, néztem a nagy semmibe, ráadásul még köd is volt, olyan, hogy az nem igaz, na de utána, hogy szóba álltam az emberekkel, s kezdtek felpörögni az élmények, az élettörténetek, abban a pillanatban rájöttem arra, hogy ez csak egy tájegység tulajdonképpen, mert az emberek itt is szinte ugyanolyanok, mint odahaza, ugyanolyan szűkszavúak, s akkor keresem erre a miértet, az pedig rögtön magyarázatot is ad rá: a cél érdekében magadban kell bíznod, nem szabad kiszolgáltatnod magadat másnak, a világnak... Ezért aztán vala-

mennyi ottani munkám figurális, láttelepet csináltam az alföldi emberekről, persze, ugyanígy akár az itthoniak is lehetnének, de maga a tájba helyezés döntötte el igazán, hogy hol is történnek az események.

(Ha készítettél valamilyen mérleget az utóbbi időben, mi az eredmény: kimerítetted-e a tartalékaidat, vagy pedig vannak még adósságaid?)

– Nagyon adós vagyok, de nagyon, s ahogy telik az idő, egyre jobban tolulnak előttem a dolgok, hogy még mi mindent kellene csinálnom... S kérni szoktam a fennvalót, hogy valamennyit ebből engedjen meg is teremteni. Egy sor téma, amit valamikor vázlatokban megfogalmaztam, akkor istenigazában nem láttam a kiutat, a hogyanját, de most, ahogy előszedem őket, úgy dereng fel, hogy ej, ebből mi mindent lehetne még megcsinálni! Nagy Pálnak Marosvásárhelyen volt egy szenzációs ötlete, de ezt csak akkor árulta el egy beszélgetés kapcsán, amikor az egyetemet végeztem. Azt mondta: figyelj ide, sokszor az ember jön-megy, utazik vagy úton van, apró kis vázlatokat készít, sokan fogják az ilyet s eldobják. Én viszont vettem egy nagy cipősdobozt és felírtam a tetejére, hogy „Ötletbank”. Mikor ilyesmit rajzoltam, csak beledobtam. Eltelt egy jókora idő, sokszor évek is, s akkor előszedtem. Akkor döbrentem rá, hogy ebből is, abból is milyen jó munkát lehet kidolgozni. Palitól ezt az ötletet meg is fogadtam, s ugyanígy egy sor apró vázlatomat félreraktam. Menet közben egyre nézegetem őket, s akkor döbbenek rá, milyen jó lenne ezt is, azt is csinálni. Mostanra érett meg az a virágzó vackor vagy vadalma, hogy úgy érzem: most már meg tudnám csinálni.

(Mi az, ami még akadályoz téged, miért nem ugrasz neki egyből?)

– Nem az idő, most már nem az időm hiányzik, egyszerűen kell hogy jöjjön hirtelen egy olyan nekifutás, egy hullám, amikor azt mondom, hogy na, most összefestek mindent... Nézd meg, egy egész sor munkám itt áll megkezdve, s ezeket most mind be kellene fejezni, de ez úgy fog történni, hogy az összest befordítom a falnak, hogy ne is lássam, s egy teljesen új lappal elkezdek valami mást, s csak azután térek vissza a hogyan-okra. Ezek már lejárt képletek, amik már zavarnak és gátolnak.

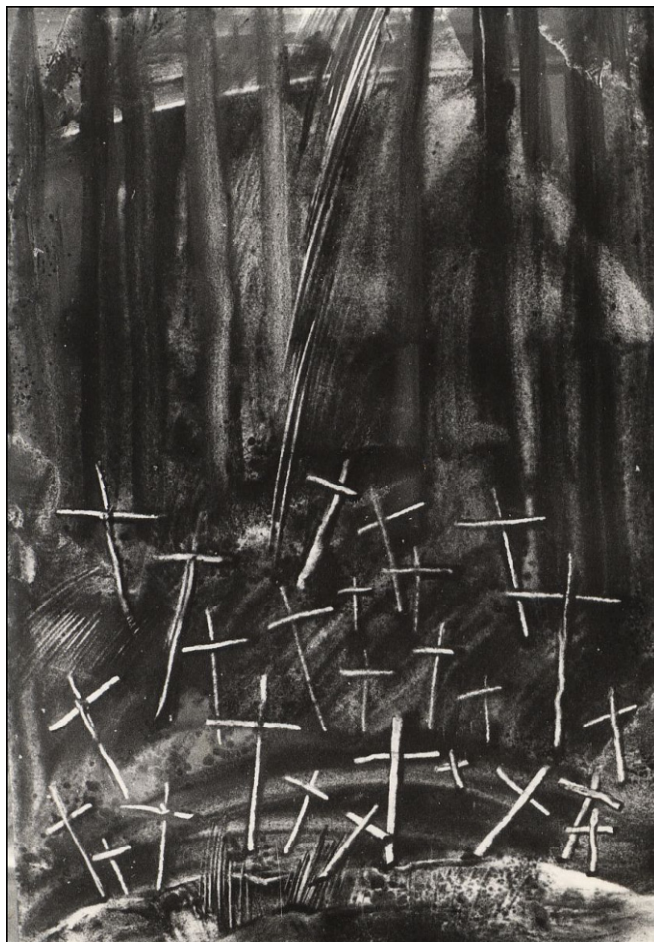
(Mikor tudsz jobban dolgozni, meleg vagy hűvös időszakban?)

– Nincs nekem ilyen preferenciám, amikor én dolgozni akarok, és jön az a várva várt áramütés, akkor csinálom a dolgomat, s jönnek az egymásutániságok is. Az utóbbi időben túl sok minden volt az egészségi állapotommal, a kezem is, meg ami utána jött, 2006-ban, a következő év valahogy ráment a

lábadozásra, egy kicsit kisiklottam, s akkor döbbsentem rá, hogy azokat a dolgokat, a mellékvilágot immár hagyni kell a fenébe, hadd végezze más, nekem kell az idő és az erő a végső behordásra. Igazából nem estem még vissza, a régi vagyok, de összegyűltek a problémák, a családban is, a gyerekek gondja, férjhez menés, nősülés, unokák, persze ez nem panasz, hiszen ilyen gondjai mindenkinek vannak, de a problémákat csak hurcolod magaddal, az egész családdal...

(Mit kérdeznél magadtól búcsúzól?)

– Azt, de inkább tanács formájában megfogalmazva, hogy neki kell fogni, és amit meg kell csinálni, azt nem szabad halogatni. Amennyit lehet... Amennyit lehet...

Márton Árpád: Nyergestető (1990)

FÜGGELÉK

Cantata profana (60-as évek, mozaik)

Lepel alatti mítosz

Városunk lakói többnyire ismerik a Csíki Játékszín színpad fölötti fríz mozaikját. Az alkotást a Bartók Béla Cantata profanája ihlette, melynek cselekményét egy Kárpát-medencei mítosz képezi.

Egy öregember kilenc fiával vadászni jár, és a fiúk annyira megszeretik a szabad életmódot, hogy szarvasokká változnak. Az apjuk hazahívja őket, de nem férnek be a családi ház ajtaján. Nem tudnak visszaváltozni. Ezt a metamorfózist jeleníti meg Gaál András, Márton Árpád és Pálffy Árpád csíkszeredai képzőművészek munkája, amit több mint három éve, a Turandot-előadás vendégrendezőjének javaslatára fekete lepellel takartak le. Akkoriban Márton Árpád képzőművész is beleegyezett ebbe, mert úgy tudta, a letakarás csak az előadás idejére szól. Bartók Béla halálának 125. évfordulóját ünnepeljük az idén, de a mozaik továbbra sem látható.

A városnapi Nagy Imre Emlékülésen a Csíki Játékszínben ismét felmerült a letakarás problémája, többen hozzászóltak a kérdéshez. Idézzük a felszólalókat.

Kányádi Sándor: „Polgármester úr! Azt hittem, Nagy Imre halálának 30. évfordulójára van ilyen feketében ez a színpad, de kiségett a mellettem ülő: kérem szépen, itt eltakarták a Cantata profana-mozaikot. Hát ez micsoda? (A taps elnyomja a költő szavát.) Emlékszem, Nagy Imre bácsi dicsérte a fiatal művészeket, amikor feltették oda. Miért kell ezt szégyellni? Mert a régi világban készült?”

Ráduly Róbert Kálmán polgármester: „Nem mi takartuk le. Így kaptuk!” Kányádi Sándor: „Bocsánat, akkor leveteti, polgármester úr...?” (A taps ismét elnyomja a hangot.) Gaál András: „A ’60-as években kaptuk a megbízást, hogy monumentális munkát készítsünk a Városi Művelődési Ház színpadának homlokzatára. Két téma közül választhattunk: az egyik román és magyar táncosok ábrázolása lett volna, a másik szabadon választható volt. Ketten fogtunk neki Márton Árpáddal, természetesen a szabad témát választottuk, és a Cantata profana mellett döntöttünk. Lelkesen fogtunk hozzá, elkészítettük a vázlatokat, de a rajoni vezetőség azt mondta, erről szó sem lehet. Kiss és Szabó elvtárs felelt az ügyért, Kiss megértőbb volt és javasolta, kérdezzék meg Nagy Imrét. Elérkezett a nap, vittük a vázlatokat Nagy Imréhez, kiterítettük, de berohant Szabó, hogy nem erről volt szó, román és magyar táncosokat kell a színpad fölé rajzolni! Azt mondta Imre bácsi: »Suszter, maradjon a kaptafánál!« Nekünk pedig: »Ezt nektek meg kell csinálni. Én is megcsináltam volna, de engem nem kértek meg. Most megvan a megbízatás, ezt véghez kell vinni!« Így született meg a 12×2 m-es Cantata profana, ami a Bartók Béla Emlékévkben feketével le van takarva. Nem vétettünk semmit azzal, hogy elkészítettük. (...) Imre bácsi sokszor feljött, és a felső teremből nézte, hogyan alakul, beleszólt: ezt a mozaikot ide vagy oda tegyék. Az is fontos volt, hogy fekete, vörös és fehér kerámiából készüljön. Mindehhez bukaresti jóváhagyás kellett.” Parászka Miklóst, a Csíki Játékszín igazgatóját a letakarás okáról kérdeztük: „A kései barokk kor után a színházak építéskor a színpad fölé domináns motívumokat nem helyeztek el. Ezt az épület építéskor nem vették figyelembe, más funkciót szántak neki. Pártüléseken biztosan jobban el lehetett viselni segítségével a hangulatot, vagy folklórelőadásokon is megfelelő kellék, de a színházi előadásnak stíluskakofóniát ad, nem illeszkedik a színpad funkciójához. Nem az önmagában vett alkotás értékét vitatom. (...) A köztes megoldást javasoltam: egy elhúzható függönyt tegyenek oda, és ha előadás közben zavaró, le lehessen takarni. Ez pénz kérdése, még nem járt le teljesen az ideje, az ötlet még megvalósítható. Ugyanakkor ez az alkotás felállítható a város más, megfelelőbb helyén is. Nem elég, hogy felháborodnak az emberek, javaslatokra és pénzre is szükség lenne. Én az ésszerű kompromisszum híve vagyok.” (*Csíki Hírlap, 2006. 08. 08.*)

Dedikációk, vélemények Márton Árpádról

Ferenczes István: A kezek éjszakája

Márton Árpádnak

aj ki vérig meztelen
porlik jakut telekben
mindig előbb hét seben
poklokon túl végeken
ujjain száz rettenet
ravataloz színeket
pirosat nyel füst az ég
feketébe fut a kék
moszatbarnát ölt a zöld
húslilát a sárga költ
s vérrel kevert temperát
késre tűzött rezedát
követel mert fáj de fáj
az arcunk mögötti táj
szétfut mint az akvarell
mint tűz lángja lobban el
parasztbánat az álom
kútba kiáltott átok...
te hóból épült Isten
te mentsd meg színeinket...

Ferenczes István: A föld fiai

Két férfi testét domborítja a földhöz
tompá kalapácsaival a nyaknyújtó munka,
s vörösre dörzsöli
a vörhenyes testet
a sündisznó hátú tarló...

A déli harangszó
az inakba lágyított,
s a nyirkos ingeket
a bőrhöz fércelik
a só kristályai –

szétfolyik a földön,
és az örvénylő álom
mint az őszi naplemente.

Váli József: Csend

Márton Árpád képe mellé

Az Olt partján füzek óvta padka.
Gödörnyi úr lapul meg alatta.

Az elúszó krumplihéj után
meglódul a szombat délután:

maradna is, mert az asszonyok
halk moraja néha fölragyog.

Felettük felirat, ősi és zár is,
s a percnyi csendben oly félve búj a ház is,

mint kérdések elől e szemek, és tétlen
kis állat – szorong tenyerük a térden -

mi teszi, Uram, hogy elillanjanak
erős fogak közt a szerelmes szavak?

Bajna György: Nagyapós szavak

(Márton Árpádnak a Major Gizella és Kiss Levente csíkszeredai tárlatát megnyitó beszédének képzelt folytatása)

A halálban már valóban tenmagad lehetsz,
Hogyha marad időd felkészülni rá.
Hogyha az évek
elhúznak fölötted,
s nem bukórepülésben
zuhannak alá.

Bölcsé válhatsz,
bár haszon nincs belőle.
Ki hallgat meg ma
egy okos öreget?
A halálban valóban
önmagad lehetsz,

de utad titkait

ki fejtené meg?

Magadért csupán
– csak – te felelsz.
„A megtett út,
és nem a cél a fontos!”
Ezért ne tórd, hogy
garádiccsá tegyen,
s felhasználjon olykor
sok sunyi kolontos.

Próbáld a nehezét,
hogy ne csak utad végén
válhass önmagaddá,
gyermekem!

Ahogy a föld most,
úgy az ég lesz tárva,
Itt a sok szép virág,
ott a csillag terem.

Csíkszereda, 2005. szeptember 30-án

Cseke Gábor: Kasza-dal

Márton Árpádnak

éles pengémen vágja magát hanyatt
a ránk zúdítt heves nyári nap

suhintva vágok csöndes buzgalom
hevíti minden mozdulatom

kasza alá ért bármi zöld s adott szó
sokáig nem lesz énhozzám hasonló

a perc kivár s oly finoman metélek
hogy szinte elélvez tőle a lélek

míg dől a rend s én úgy miszlikbe vágom
ami csak ágál e mai világon

egy szintre kerül a fa és a fű is
éjjel a nappal a céda s a szűz is

Murádin Jenő:

A festő Márton Árpád olyan egységes, mondanivalójában súlyos és kiérlelt piktúrát mutat föl, amely jelenkori festészetünk élvonalába állítja munkálkodását. Nincs ezekben a jelzőkben semmi túlzás: művei önmagukért bizonyítanak. Gondolatai vannak múltból és jelenről, népről és fajtajáról, életérzéseket és sorsszerűségeket fejeznek ki alkotásai (...), minden esetben súlyos, valami belső vonzatot hordozó formákkal dolgozik, s miként Nagy István is tette, nem a múlt pillanatát, hanem az állandóságot, a változatlant rögzíti a vásznon.

Székely János:

Ez a festő mindent geometrikus, nyugodt, mély tűzű színfoltnak lát, ami halott természet. És mindent görcsös vonaglásnak, el nem mondható kinnak, ami eleven élet. (...) Nem, Önála soha, véletlenül se válik dekoratív foltta egyetlen emberalak sem, mint másoknál sokszor; az élet számára nem látványt, hanem érzést, fájdalmat jelent. Szinte azt mondhatnám, valamiféle költői filozófia búvik meg itt. A természet fájdalma: az élet.

Banner Zoltán:

Az a talaj, ahonnan Márton Árpád festészetének a modern szenvedélyessége fakad, már adott néhány nagy festőt művészetünknek. Üzenetük azonban nem tudott kitörni ennek a földrajzi térségnek a szférájából; talán ezzel a sorssal perlekedik a festő, amikor Ikárusz felségjelével látja el a Hargita-táji művészetet?

Kántor Lajos:

A tömörítésnek, a lényegkeresésnek az útján haladt tovább, hogy megőrizte a hétköznapiak leghétköznapibb jelképét, a kenyér gondját. Csupa nagybetűvel kellene írni ezt a szót, ha Márton Árpád festészetét akarjuk magyarázni vele, általa. A „Nemcsak kenyérrel él az ember...” igazsága itt úgy módosul, hogy a KENYÉR új és új festmény-kompozícióba beleértődik az IGE is. Mert a szó mit sem ér kenyér nélkül.

Szatmári László:

A századvég szédítő Kakofóniájában üdítő színfolt Márton Árpád művészete: az embereket nem szóra akarja bírni, de az egyedüllét és hallgatás oly közbeeső tereihez kívánja segíteni őket, ahol végre saját gondolataik, igazi mondanivalójuk támadhat. És a hallgatás termékeny közbeeső terei valósággal jótéteményt jelentenek manapság. Tudjuk, az elnyomás erői leggyakrabban nem a beszédben akadályozták az embereket, éppen ellenkezőleg, beszédre kényszerítették őket; s most már végre mindenkinek joga van hallgatni, mindenkinek elemi joga, hogy ne legyen mondanivalója: mert csak így alakulhat ki valami egyedülálló vagy ritkán hallható-látható, ami valóban méltó a kimondásra.

TARTALOM

Márton Árpád:

Sorok ötven éves születésnapomra.....	3
Részlet egy 2006-os interjúból (Új Magyar Szó).....	3
Cseke Gábor: Reggeli beszélgetések a műteremben.....	4
Csíkszereda, 2007. november 14, reggel 8.50.....	8
Csíkszereda, 2007. november 16, reggel 9.00.....	21
Székely János: Korai virágzás.....	33
Csíkszereda, 2007. november 19, reggel 9.00.....	35
Csíkszereda, 2007. november 22, reggel 9.35.....	49
Csíkszereda, 2007. december 18, reggel 9.00.....	63
Csíkszereda, 2007. december 20, reggel 9.00.....	72
Márton Árpád: Műtermében mindig szólt a muzsika.....	80
Csíkszereda, 2008. január 8, reggel 9.00.....	91
Csíkszereda, 2008. január 10, reggel 9.00.....	104
Márton Árpád: Köszöntősorok a 70 éves Gaál Andrásnak..	114
Csíkszereda, 2008. január 15, reggel 9.00.....	116
Csíkszereda, 2008. január 17, reggel 9.00.....	121
Csíkszereda, 2008. január 22, reggel 9.45.....	130
Csíkszereda, 2008. január 29, reggel 9.25.....	138

FÜGGELÉK

Lepel alatti mítosz.....	146
Dedikációk, vélemények Márton Árpádról.....	148
Ferenczes István: A kezek éjszakája.....	148
Ferenczes István: A föld fiai.....	148
Váli József: Csend.....	149
Bajna György: Nagypós szavak.....	150
Cseke Gábor: Kasza-dal.....	151
Murádin Jenő, Székely János, Banner Zoltán, Kántor Lajos, Szatmári László vélekedései.....	151-152